

3 1761 08443355 6

Purchased with funds

donated by

Petro Jacyk

Educational Foundation

☆ *Marjan Sawicki* ☆
Библиотека „Зорь.“

BOA CONSTRICTOR

ПОВѢСТЬ

ИВАНА ФРАНКА.

16.

Накладомъ редакціи „Зорь“.

Л Ъ В Ъ В Ъ .

Зъ печатиѣ Ставропигійскаго Института.
пѣдъ зарядомъ Стефана Гучковскаго.

1 8 8 4 .

LIBRARY

MAY 20 2010

UNIVERSITY OF TORONTO

Boa Constrictor.

I.

Германъ Гольдкремеръ вставъ нынѣ дуже злый. Онъ все такой, кѣлько разѣвъ ему лучае ся почувати въ Бориславѣ. А лучаеь то що тыжня разъ, въ пятиницю, коли приѣздитъ сюда зъ Дрогобича, оглянути роботу и выплатити рѣпникамъ. Германъ Гольдкремеръ, хоть маетокъ его доходить до миліона, нѣколи не звѣруе чужимъ очамъ надзору, анѣ чужимъ рукамъ выплаты. У него въ Дрогобичи своя каменниця, порядна, нова, ясна, — сказати не жаль. А ту приходитъ ся ему почувати въ деревянѣмъ домику, середъ магазинѣвъ, заваленыхъ бочками кипячки та величезными грудями воску. Правда, той домикъ, поставленный его коштомъ, все таки найпоряднѣйшій и найкрасше положеный на весь Бориславъ, — але зновъ дарма рѣчь рѣвнати его до дрогобицкихъ будынкѣвъ. Хоть стѣны бѣлы и ѳкна ясны, та видъ навкруги сумный, понурый, поганный: купы хворосту, купы глины, бруднѣй магазины та ще бруднѣйшій помешканя людскѣй. Нѣ зелени свѣжон, нѣ виду всмѣхненого не побачишь. Воздухъ удушливый, загуслый ѳдъ нафтового сопуху; у Германа ѳдъ него за каждый разъ голова крутитъ ся, немов ѳдъ дурицѣ. Та ще и люде, що снують ся навкруги его помешканя помежи бруднѣй

шопы, помежи глинистї горы, що мовь мурашки невинно нишпорять коло закопѣвъ, — тьфу, чи то люде? Чи такї на свѣтѣ люде? зачорненї скрѣзь нафтою та глиною, мовь вороны; на нихъ пошарпанї шматы — не то шкѣра, не то якесь невидане полотно, — ѡдъ нихъ на сто крокѣвъ вѣе незносный духъ нечистоты, сопуху, шинкѣвъ, зопсутя! И голоса у нихъ — нѣ, се не людскї голоса, а якїйсь крикъ глухїй, хриплый, немовь дренькѣтъ розбитого баняка. А якїй позѣръ у тыхъ людей — дикїй, зловѣщїй! Кѣлька ихъ, що помимо ранной поры пѣдхмеленї ишли до ямъ (тверезому годѣ выдержати вѣ глубинѣ!), поглянули вѣ ѡкно и побачили Германа. Ѡдъ ихъ поглядѣвъ єму якось стало моторошно.

— Такї люде, — подумавъ собѣ, — якбы видѣли мене вѣ багнѣ, то не то, що бы мя не вытягли, а ще бы мя глубше пхнули.

И ось вѣ якѣмъ товариствѣ приходитъ ся єму, аристократови, проводити цѣлого пѣвтора дня. Ѡнъ сплунувъ крѣзь отворене ѡкно и ѡдвернувъ ся. Єго очи живо оббѣгли комнату — чистеньку, веселу свѣтличку. Гладка лякирована пѣдлога, мальованї стѣны, круглый столикъ зъ орѣхового дерева, комода и »писемне« бюро, — ось що передъ всѣмъ насувало ся оку. Всѣ блищало, яснѣло до сходячого сонця, що саме кидало перше промѣня крѣзь ѡкна до комнаты и золотисто-кровавыми переливами грало на гладкихъ, блискучихъ предметахъ. Але очи Германа ѡдвернули ся ѡдъ нихъ, — ѡнъ не мѣгъ знести сильного свѣтла. На боковѣй стѣнѣ, супроти дверей, у пѣвѣ-тѣни висѣвѣ великїй образъ вѣ золоченыхъ рамахъ, — на нѣмъ спочили очи Германа. Була се досыть хороша и вѣрно списана картина тропичной, ни-

дійскои околицѣ. Въ дали, повиті синявою мракою мрѣють величезні тросники — цѣлі лѣсы бамбусовій Бенгалю. Здає ся, чуєшь, якъ въ тѣй гущавинѣ зъ легкимъ шумомъ вѣтру мѣшає ся плачливе скомленє тигра — кровоцїйцѣ. Ближше къ передному плянови картины троснику не стає, тѣлько поодинокими кущинами бовдурить ся въ гору буйна, ясна, ясно-зелена папороть, а надъ всѣмъ зносять ся живописными групами стрѣмкї, широколисті пальмы, царѣ ростињ. На самѣмъ передѣ, трохи зъ боку — именно така група, роскошна, стрѣйна. Пѣдъ ню кѣлька газель прїйшло певно за пашею. Але необачнї звѣрята не дозрѣли, що середъ величезного, зеленого листа сидѣвъ страшный змїй-удаць (Boa Constrictor), — сидѣвъ на чатахъ, ждучи на добычу. Они смѣло, безпечно пѣдѣшли къ пальмамъ. Наразъ вужъ блискавкою метнувъ ся въ долину — хвилька мертвого переполоху — оденъ блей ухваченои газель, оденъ и послѣднїй, — а все стадо въ дикѣмъ розгонѣ ширекає на всѣ сторони, тѣлько одна, найбільша — видко мати тамтыхъ — зѣстала ся въ звояхъ вужа. Маляръ пѣдхопивъ саме тоту хвилю, коли розпиреди ся газель, а вужъ, високо пѣднявши голову, зъ всею силою стискає своими велитными скрутѣлями добычу, щоби подрухотати ѣї кости. Онъ обкрутивъ єї шїю и хребетъ, а зъ посередъ закрутѣвъ єго сорокатога, блискучога тѣла видко голову бѣднои жертвы. Великї очи, выгнанї на верхъ передсмертною мѣкою, блищать немѣ у слѣзахъ. Жилы на шїи напруженї, — голова, немѣ доочне бачишь, кидає ся ще въ послѣднихъ судорогахъ. За те очи змїи блискають такимъ злораднымъ, демоничнымъ огнемъ, такою певністю своєи силы, що мимовѣлѣ

морозъ пробѣгае по тѣлѣ, коли добре ему придивити ся. Дивна рѣчь! Германъ Гольдкремеръ мавъ якусь дивну невыясниму уподобу въ тѣмъ образѣ, а особливо любивъ цѣлыми годинами вдивлювати ся въ страшнїй, саташьскимъ огнемъ розъискренїи очи змїя. Онъ одъ разу такъ ему подобавъ ся, що сейчасъ закупивъ его два примѣрники, и повѣсивъ оденъ у себе въ покою въ Дрогобичи, а другїй въ Бориславѣ. Неразъ показувавъ его гостямъ, жартуючи притѣмъ зъ дурнои газелѣ, котра сама пѣдсунула ся пѣдъ нѣсь вужеви. Однакожь на самотѣ онъ якось не мѣгъ жартовати зъ вужа. Онъ чувъ якїйсь темный, забобонный страхъ передъ тыми очима, — ему здавало ся, що сей вузь колись ожїе и принесе ему щось незвычайного: велике щастє, або велике горе.

Поволи розвѣяла ся густа, холодна поморока, що досвѣта залягла була надъ Бориславомъ. Германъ Гольдкремеръ вышивъ каву, засѣвъ до бюрка и добувъ величезну рахункову книжку, щобы позводити рахунки за весь тыждень. Але сонце ляло до свѣтлицѣ таку повѣнь свѣтла, — поранный холодъ и глухїй ѳддаленый гамѣръ робучого люду — все то доскотало его змыслы а заразомъ обезсилювало, усыпляло ихъ. Организмъ, розстроєный вчерашною ѣздою и домашними клопотами, почувъ якусь хвилеву ѳдразу до тои въ полотно оправленои книжки и до циферъ, що въ нѣй пїали ся величезными стовпами, и до пера зъ вырѣзованою, кѣстяною ручкою, — ему стало такъ якось солодко, нѣ одна мысль не шевелила ся, тѣлько ѳддыхъ правильно пѣдѣймавъ груди. Онъ сперъ голову на долоню, и хотъ не бувъ зовсѣмъ изъ людей задумчивыхъ, богато розважаючихъ — (такихъ людей загаломъ межи жїдами дуже мало) —, то

прецѣнь теперь, першій разъ пѣсля довгихъ—довгихъ лѣтъ, не стямивъ ся и пустивъ волю всѣмъ враженьямъ свого жита — ѡджити въ памяти, перейти живо, наглядно попередъ свои очи...

Передъ его очима промайнули тяжкою хмарою першій лѣта его молодости. Страшна бѣднѣсть та недоля, що стрѣтила его при першѣмъ выступѣ на свѣтъ, и доси проймае его холодомъ, дрожею. Хоть и якъ неразъ ему прикримъ стане теперѣшне жите, — однакожь ѡнъ нѣколи не бажавъ и не буде бажати, щобъ вернули ся ему молоді лѣта. Нѣ! тоті молоді лѣта висѣли прецѣнь якимсь важкимъ проклятемъ надъ его головою: проклятемъ нужды, проклятемъ заглушеня въ першѣмъ зародѣ хорошихъ и добрыхъ способностей душѣ. Неразъ чувъ ѡнъ того прокляте въ хвиляхъ своихъ наибѣльшихъ спекуляційныхъ удачъ, — неразъ мара давной нужды затроювала ему наибѣльшу радѣсть, досыпала горечи-полыну въ соловкѣ нашоѣ богацтва и збытку. И доси ѡнъ живо нагадуе тоту на-пѣвъ розвалену, пѣдгнилу, вогку, нехарну и занедбану хатку на Лану въ Дрогобичи, въ котрѣй побачивъ свѣтъ. Стояла она надъ сѣмымъ потокомъ, напротивъ старои и еще одразливѣйшой гарбарнѣ, ѡдки що тыжня два трудоваті, каправоокі робѣтники выносили ношѣями спотребованый и пере-квашеный лубъ, котрый на всю перѣсторону (перѣю) ширивъ кислый, удушливый, убивающій соухъ. Побѣчь хаты его матери стояло богато другихъ, подѣбныхъ. Всѣ були скопичені такъ густо, дахъ у кождоу бувъ такій нерѣвный, перегнилый та пошарпанный, що цѣла тота перѣсторона подобала радше на одну нужденну руину, на одну велику купу смѣтя, плюгавства, гнилого делиня та шмата, якъ на людске

житло. И воздухъ ту разъ-въ-разъ такий затхлый, що сонце сумрачно якось стѣтило крѣзь шпары въ стѣнахъ и дахахъ до середины хать, а зараза, бачилось, ту плодила ся и ѳдти розходила ся на десять миль докола. Въ кождѳй изъ тыхъ хатокъ жило по кѳлька родинъ, т. є. по кѳлька сварливыхъ, лѳнивыхъ и до крайности нехлюйныхъ жидѳвокъ, а кругомъ каждой роило ся, пищало та верещало бодай по пятеро дробины-жиденятъ. Мужчины, рудѳй, пейсатѳи жида рѳдко коли сюда зазирали, наибѳльше разъ въ тыждень, у пятницу вечеромъ, щобы перешабасувати. Були то по бѳльшѳй части капцаны-мѳхонохи, мѳняйлы, шматярѳ, кѳстярѳ, та Богъ знає якѳи єще зарѳбники. Деякѳи пробували въ мѳстѳ разъ-наразъ, другѳи бували ту тѳлько дуже рѳдко. Першѳи волѳли неразъ переспати дебудъ въ шинку на лавцѳ, въ корчехъ пѳдъ голымъ небомъ, на холодѳ, щобы не дыхати густымъ нездоровымъ сопухомъ, та не слухати крику, сварки и оглушающого гамору бабъ та бахурѳвъ.

И Германева мати була не лѳпша, коли ѳ не гѳрша другихъ. Хоть ще молода жѳнка — всего могло ѳѳи бути 20 а най 22 — то прецѳнь она вже, такъ сказати, вросла, встрягла въ той типъ жидѳвокъ, такъ звычайный по нашихъ мѳстахъ, на выроблене котрого складає ся и погане, нездорѳве помешканє, и занедбане вихованє, и цѳлковита недостача людского образования, и передчасне замуже и лѳниводство, и сотки другихъ причинъ. Германъ не пригадує собѳ, щобъ бачивъ єѳ коли оживленою, свѳжою, веселою, пристроєною, хоть на єи лицѳ виднѳи були слѳды якои-такои красы. Лице, колись кругле и румяне, позовкло згрызене брудомъ и нуждою, обвисло въ долину, мовъ порожный мѳшокъ; губы давнѳйше повнѳи,

румянїи и рѣзко выкроенїи, посинѣли, ѡддули ся, — очи помутнѣли, скаправѣли. Чотырнаццять лѣтъ ѡдъ роду она выйшла за-мужъ, — по трехъ лѣтахъ розвела ся зъ чоловѣкомъ, котрый не хотѣвъ еи довше при собѣ держати и кормити. Старшого сына ѡнъ взявъ изъ собою Богъ знае куды, — ѡпъ бувъ мѣняйло и ѣздивъ однокѡнкою по селахъ, промѣняючи голки, зеркальця, шила та всяку господарску подрѡбъ за платянки; молодшїй, Германъ, лишивъ ся при матери. Ему було тогди пѡвтора року, коли его родичѣ розѡйшли ся, — ѡнъ не зятимивъ нѣ отця нѣ старшого брата, а пѡзнѣйше припадкомъ довѣдавъ ся, що оба середъ чистого поля померли на холеру, де ихъ нашли ажъ десь за тыждень коло трупа коня. Въ загаль ростучи въ такѡй пагубнѡй и нездоровѡй атмосферѣ, ѡнъ розвивавъ ся дуже поволи и тупо, хорувавъ часто, и найдавніѣйше вражене, яке застрягло ему въ памяти, то его грубый животикъ, въ котрый часто штуркали его другїи жидики, мовъ у бубень. Дитинячї забавы, середъ череды голыхъ, заваляныхъ, круглыхъ дѣтей, пригадують ся ему неясно, мовъ крѡзь сонъ. Дѣти бѣгають докола тѣсного подвѡря помѣжъ двома хатами, побравши ся за руки, и верещать що силы, — бѣгають, доки имъ свѣтъ не закрутитъ ся, а тогди покотомъ падуть на землю. А нѣ, то бродяць по калужахъ, талапають ся, мовъ купа жабъ, въ гнилѡй, гарбарскимъ лубомъ на чорно зафарбованѡй водѣ потока, полохаючи величезныхъ, довгохвостыхъ щурѡвъ, що бѣгають имъ попѡдъ ноги до своихъ ямъ. Выразно нагадуе Германъ, якъ неразъ качавъ ся зъ другими жиденятами долѣ берегомъ въ потѡкъ, и якъ старшїи жиды, стоячи на мостѣ, реготали ся до розпуку зъ его грубого, буро-

синёго животика, до котрого, мовь два патички, причеплені були худі, довгі ноженята. Ще глубше вбили ся єму въ память нѣчлѣги въ тѣснѣмъ, поганѣмъ закамарку, разомъ зъ десяткомъ такихъ якъ онъ дѣтенья, — тоті noci, проведені на вогкѣй, сырѣй пѣдлозѣ, на соломѣ, що на-впѣвъ перегнила та кишѣла червяками и Богъ знає якимъ гидомъ; тоті страшні noci, заглушувані смѣхомъ и плачемъ дѣтей, штурканемъ, бѣйкою та крикомъ жидѣвокъ; тоті безконечні noci, котрі онъ проводивъ скулений въ клубокъ ѡдъ холоду, пѣсля котрыхъ встававъ рано горючій и червоній по всѣмъ тѣлѣ. Охъ, тоті страшенні noci дитинячихъ лѣтъ, що другимъ свѣтять до пѣзної старости ангельскими усмѣхами та поцѣлуями матери, тишею та утѣхою, першимъ и послѣднимъ щастемъ житя, — єму они були першимъ и найтяжшимъ пекломъ! Єго они до старости пекли и морозили; сама гадка ѡ нихъ запирала єму духъ въ груди, наповнювала єго ѡдрозою, глухою, смертельною ненавистю до всего, що бѣдне, обдерте, нужденне, повалене въ грязь, придавлене нещастемъ. Онъ самъ не знавъ, яка тому причина, не знавъ, що така молодѣсть мусить въ кождѣмъ притушити нервы, заглушити головы до той степени, що нещасте и плачь другого не зможуть єго порушити, що видъ нужды збудить въ нѣмъ тѣлько обридженє, але не милосердє. Впрочемъ Германъ Гольдкремеръ нѣколи й не думавъ ѡ томъ, не старавъ ся розбирати причины свого поступованя, а коли неразъ бѣднїй, покривдженїй рѣпницѣ зъ нужденными лицами, въ лахахъ просякмыхъ кипячкою, плакали передъ нимъ, допоминаючи ся повной платы, ѡнъ сплювавъ, ѡдвертавъ ся и казавъ слузѣ выкидати ихъ за дверь.

Свою матеръ ѡнъ нагадує, якъ бувало цѣлыми днями сидить пѡдъ хатою зъ панчохою та клубкомъ въ рукахъ, та репетує хриплымъ голосомъ всяку погань, щобы перекричати котру-небудь изъ своихъ сусѣдокъ, котрої нынѣ прийшла охота зъ нею счепити ся. Панчоха въ єи руцѣ дуже поволи постуцала напередъ, хоть на першій поглядъ могло показати ся, що она плете ненастанно. Неразъ цѣлыми мѣсяцями она носила тоту панчохоу и тотъ самъ клубокъ, поки панчоха, ще недокѡнчена, и клубокъ, ще недоплетеный, не набирали такой барвы, якъ все докола — брудно-сѣрои. Неразъ она довго гнала ся за деякимъ жидикомъ, що допѣкъ фй якимъ острымъ словомъ, — чалапкала по баюрѣ розхрѣстана, задыхана, охрыпла, посинѣла зъ люлости, — а допавши бѣдного бахура, хапала за волосє и бухала безъ милосердя межи плечѣ, доки дитинище не впало на землю. Неразъ и Германови дѡставало ся ѡдъ неи и то дуже прикро. Она була, якъ всѣ лѣнивї а бѣднї, дуже уразлива и люта, а въ опалости не перебирала, кого бьє, чимъ и куды. Германъ добре тямить, якъ разъ мати потягла єго патинкомъ такъ сильно, що поваливъ ся на землю, обѡлитый кровю. Чимъ жила єго мати, зъ чого удержувала себе и єго, того Германъ не знавъ. Знавъ тѡлько, що хата, въ котрої они сидѣли, не ихъ, а наймлена, — тай ще пригадує собѣ високого, грубого, сивобородого жида, що неразъ приходивъ, кричавъ на єго матеръ, що така розхрѣстана, и бравъ єѣ зъ собою. Часто вечерами и сама мати выходила кудысь и не вертала ажъ надъ раномъ.

Таке було житє будущего милїонера, Германа Гольдкремера, ажъ до десятого року. Правда, ростомъ и подобою ѡнъ походивъ на семилѣтка, тай то плохо

розвиненого. Силы и живости дитинної у него не було. Въ ту пору онъ зачавъ набирати смаку до лѣнливства, и часто сидѣвъ—туманѣвъ цѣлыми днями на лавцѣ въ хатѣ, хотъ мати гнала на мѣсто продавати сѣрники хлопамъ, або займати ся якимъ другимъ заробкомъ, якъ другі жидики.

Було се лѣтомъ 1831 року. Страшна, нечувана доси пошесть навѣдала нашъ край. Довго бѣгали глухій чутки межи народомъ, що наближае ся «кара божа,» — довго тревоживъ ся миръ хрещеный, ждучи отъ-отъ видимон, наглои смерти. Аж ось она и надѣйшла стороазъ страшнѣйша, якъ ся надѣяли. Цѣлі села пу-стѣли—вымирили, цѣлі родини щезали зо свѣта, якъ вѣскъ на огни. Оденъ не знавъ про смерть другого, и собѣжъ смерти выжидаючи. Братъ одвертавъ ся одъ брата, отецъ одъ сына, щѣбъ не побачити на нѣмъ страшного клейма смерти. А хто ще лишивъ ся живый, ишовъ до корчмы, пивъ и горлавъ пѣсень въ безумнои непамяти. Нѣкому було потѣшати безнадѣй-ныхъ та сумуючихъ, нѣкому було ратовати хорыхъ, що неразъ пищали водицѣ, конаючи въ страшенныхъ судорогахъ. Помѣжъ простыми людьми лѣтали стра-ховинні повѣсти про опирѣвъ, що »потинають« людей, а по декотрыхъ селахъ пяні, очайдушній товпы почали навѣтъ палити на огни такихъ, которыхъ уважали нѣбы опирами.

И Дрогобича не минула холера. Особливо Ланъ утерпѣвъ одъ неи бѣльше якъ другі передмѣстя — чи то тому, що ту затхлый та нечистый воздухъ по-магавъ ширеню заразы, чи може тому, що люде, стѣснені густо въ однихъ хатахъ, легко одні одъ другихъ заражували ся. Жиды, жидѣвки, а наибѣльше малі дѣти падали, мовъ трава пѣдъ косою, умирали

середь глушѣ, тихо, потайно, по кутахъ та закамаркахъ. Кѣлько ихъ тамъ перемерло, то лишъ Богъ оденъ знає. Котрїи були маєтнїйшїи, повывздили при наближеню заразы въ горы, на здоровїйшїи воздухъ, — але зараза и тамъ ихъ дѣгнала, може лишъ де сотый успѣвъ вернуть назадъ. Але у Германовой матери грошей не було, зарѣбку не стало и хлѣба, нѣчого. Она середь загальнои тревоги валандала ся попѣдъ хату, безъ памяти ѡдъ переляку и голоду, разъ-въ-разъ заводила дивными голосами, доки й сама не пала на землю, заражена. Германъ тямить добре, якъ прибѣгъ до неи и зъ дитинячою цѣкавостею зблизивъ ся къ тому тѣлу посинѣлому, покорченому, близькому лютой смерти. Ёму ще и нынѣ живо стоить передъ очима выразъ еи лица, такїи безгранично болѣзний, перекривленний та змѣненый, що ажъ ёму малому морозъ перейшовъ по тѣлѣ. Онъ тямить кождый еи рухъ, кожде еи слово въ тотїи страшнїи хвилѣ вѣчнои розлуки. Насампередъ она кивнула рукою, щобы не приступавъ близько, — материньска любовь, хоть пѣдъ грубою оболѣчкою, не загибла въ нѣй, а проявила ся въ хвилю найтяжшой муки. Еи рука, простягнена, безвладно упала на землю, а Германъ бачивъ, якъ всѣ жилы, всѣ суставы стягались то выпручували судорожно, якъ она дрожала зъ холоду, а попѣдъ шкѣру що разъ виднїйше набѣгала синя, ба зеленковата муравица.

— Гершь, — прохрипѣла она, — не пѣдходи... до... мене!...

Хлопецъ стоявъ, мовъ отуманѣлый. Въ тѣи хвили онъ дуже мало и дуже невыразно розумѣвъ, що оно такє дѣе ся. Шарпанє судорогами тѣло матери почало перекачувати ся на всѣ боки.

— Гершь!... честно жій! — простогнала нещаслива, ледви дышучи. Въ тѣй хвили упала лицемъ на землю.

Германъ стоявъ, боячи ся пристушити до неи, а неменше боячи ся утѣкати.

— Воды! воды! — прохрипѣла конаючи, але Германъ не мѡгъ рушити ся зъ мѣсця, его память шезла на тотъ часъ. Якъ довго онъ такъ стоявъ, два кроки ѡддаленый ѡдъ матери, того й самъ не знае. Навѣтъ не може собѣ нагадати, кто и якъ пробудивъ его зъ того остовпѣня, коли и куды спрятали трупа, — все то пожерло вѣчне забуте. вѣчна непамять.

Онъ очутивъ ся въ ноци середъ улицѣ. Голодъ рвавъ его нутро, спрага горло палила, тревога, немовъ клѣщами, стискала груди. А докола тиша глубока, глуха, темна, безрадна. Лишь часомъ зъ якогось далекого кута, немовъ зъ пѡдъ землѣ, чути приглушене хлыпане або стогнане конаючихъ. По хатахъ, де еще живіи люде, блимае свѣтло, меркотячи въ ѡддали и мовъ острій ножѣ прорѣзуючи пѡтьму. Малому Германови ще страшнѣйше робить ся, коли глядить на тотіи свѣтла, — онъ ажъ теперъ почувае цѣлу пропасть своен самоты, свого сирѡтства, — его зубы мимовѡльно цокочуть, колѣна пѡдшпотують ся и делькотятъ, свѣтъ починае крутити ся передъ нимъ. Але ось подунувъ холодный вѣтеръ ѡдъ сходу, ѡдсвѣживъ его. Онъ ходить улицями, що хвилѣ озираючись. Але голодъ не перестае му докучати, прогонюе поволи все друге, прогонюе и страхъ, и пѡдсувае ему нову, смѣлу гадку. Германови нѣтъ-коли довго розважувати, — онъ тихими кроками, мовъ кѡтъ, краде ся до першой-лѣпшой хаты, у котрої невидно свѣтла, де, значить, всѣ вымерли. Перша, до котрой пѡдѡй-

шовъ, була замкнена, — добувати ся, дарма рѣчь, силы нема. Онъ поповзъ къ другой. Хата стояла ростворомъ, и Германъ вѣйшовъ до середины. Насампередъ полѣзь до полицъ, до мисника, — всюды обшаривъ, щобы найти бодай чимъ-тымъ занести ся. Ему пощастилось найти здоровый кусень хлѣба. Ухопивши его, онъ ажъ стрепенувъ ся и въ безумномъ переполосѣ пустивъ ся утѣкати зъ хаты.

Заспокоивши голодъ, хлопецъ засунувъ ся подъ якійсь плѣтъ въ лопуше и заснувъ мовъ убитый. Другого дня збудивъ ся значно покрѣпленный, — особливо утѣшивъ его ясный, теплый, сонѣчный день, при котромъ щезали всякй страхи. Онъ побѣгъ по улицяхъ, не богато зважаючи на крики и плачѣ докола. Думка про власну смерть не заходила ему въ голову, а зъ вчерашного хлѣба еще добрый кусень лежавъ у него за пазухою, — голоду не боявъ ся. Ажъ ось онъ попавъ на одну улицу, по котрой возили мерцѣвъ зъ трупариѣ на кладовище — далеко за мѣсто. Онъ зразу цѣкаво приглядавъ ся всему. Возы за возами тягли ся улицею доуженымъ рядомъ, обладованй трумнами, на борзѣ позбиваными зъ неструганыхъ дощокъ. Крикъ та завѣдъ осироченыхъ не вмовкавъ, — товпами перли ся люде рѣзныхъ станѣвъ улицею, богато навѣтъ по дорозѣ падало зараженныхъ. Германа пробѣгъ морозъ. коли поглядѣвъ на ту страшну, безконечну процесію, — онъ що духу почавъ утѣкати зъ той улицѣ, самъ не знаючи куды, щобъ лишъ въ далекй, глухй закаулки. Але ще довго опѣсля ему причувавъ ся гуркѣтъ трумнй, накиданыхъ купами на драбиний возы та тягненыхъ по выбоистой, каменистой улице, — прочувавъ ся ему той плачъ болѣзный и лягавъ его неразъ середъ тихон ночи.

Куды блукавъ ёнъ до кѣнца сего дня, якъ проводивъ слѣдуючій, ёнъ докладно не тямить. Незвычайнѣй, а на ёго молодой организмъ надто сильнѣй вражня приглушили ёго память. Ёнъ тямить тѣлько те, що часто добувавъ ся до пустыхъ хатъ, пертый голодомъ, и шаривъ на-потемки по кутахъ, поки не надыбавъ де яку страву або кусникъ хлѣба. Чимъ далѣ, тымъ бѣльше лишала ёго память, — ёму ставало якось горячо въ головѣ, въ грудѣхъ, а передъ очима часто крутили ся червонѣ колеса, — вкѣнци всё шезло, темно...

Ёнъ прокинувъ ся въ якѣйсь обширнѣй свѣтлицѣ, въ котрѣй, не знати чому, було дуже холодно. Ёнъ лежавъ на лѣжку, прикрытый коцомъ и дровавъ. Сонце, бачить ся, саме заходило и косымъ промѣнемъ освѣчувало блискучу, лякировану, чорну дощечку надъ ёго головою. Кругъ него богато другихъ лѣжокъ — стогнане, охане... Якась баба въ чорнѣмъ тихо-тихо ходить докола и заглядае до хорыхъ. Ёнъ дуже ёи злякавъ ся и затуливъ очи. Зновъ забуде...

Мовъ крѣзь сонъ до ёго слуху пробивае ся пискливый, незносный голосъ, що довго-довго, одно-стайно приспѣвуе. Ёнъ ѡдкись нѣбы знае, що се шпиталь, але якъ ёнъ сюды дѣставъ ся и чому — не знае.

Германъ не знаяе и до нынѣ, якъ довго лежавъ въ шпитали, на яку слабѣсть, ѡдки ёго взяли и за яку ласку. Вражня зъ того часу мелькають въ ёго головѣ, мовъ ѡдблиски далекихъ блискавиць.

Бувъ сумный, осѣнный день, коли ёго выпустили зо шпиталя. Выйшовши пѣсля довгои недуги першѣй разъ на свѣжѣй воздухъ, ёнъ почувъ ся такѣй без-сильный, покинутый всѣми, несвѣдущѣй того, що

теперь починати, — страхъ перенявъ его середъ той широкои, безлюдной улицѣ, такъ якъ колись въ ночи при видѣ огникôвъ, що ту и тамъ блискали зъ ôконь. Ôнъ ледво мôгъ собѣ пригадати, що таке зъ нимъ дѣяло ся передъ недугою. Ёму збирало ся на плачь, — але якось здужавъ перемочи себе и пôйшовъ, куды очи видять, чалапкаючи своими маленькими нôжками по болотѣ улицѣ.

— Гершь, Гершь! А ходи сюда! крикнувъ хтось на него зъ боку жидôвскою мовою. Хлопчина обернувъ ся и побачивъ невеличкого, зизоого жиди зъ рѣдкимъ, жовтавымъ поростомъ на бородѣ. На жидѣ була дрантава бекеша и чоботы, облиплѣ по самѣ кôстки густымъ болотомъ. Германови зразу чудно стало, щô хоче ôдъ него той незнакомый жидокъ, — и ôнъ мимоволѣ пôдôйшовъ къ нему.

— Не пôзнаєшь мене? спытавъ жидокъ.

Германъ кивнувъ головою и выпуливъ на него очи.

— Я Ицикъ Шубертъ, — знаєшь? Моя бабка тамъ жила зъ твоєю мамою, — знаєшь?

Германъ ледви-не-ледви пригадавъ собѣ Ицка, але на згадку о матери, самъ не знаючи чому и про що, заревѣвъ на весь голосъ.

— Ну, ну, не плачь, — сказавъ жидокъ благимъ, добродушнымъ голосомъ. Видишь, и мои померли, — що робити? Всѣ померли, всѣ до одного, — додавъ ôнъ сумно, немовъ самъ до себе, — и Тавба и бухерь, — всѣ! Ну, ну, — ша-тихо, небоже — плачь непоможе! А я гадавъ, що и ты капоресь, а впо ты ще живой!

Германъ пѣчого не говоривъ, тôлько хлицавъ и обтиравъ очи рукавомъ.

— Знаєшь що, Гершь, — сказавъ Ицикъ, — ходи зо мною.

Германъ выдививъ ся на него, мовь не розумѣвъ того слова. »Куды?«

— До Губичь! Тамъ у мене хата є, — и кѡнь є, и вѡзокъ, — поѣдемо зъ весною платянки мѣняти. Хочешъ? Ей, то файно такъ жити, — и твоѣй тато поѣшовъ, та бѣдный умеръ!

Гермапъ не мавъ куды повернути ся, — не мавъ де почи переночувати, а Ицикъ не хотѣвъ его покинути и того таки дня попровадивъ зъ собою до своєї хаты. Холера вже притихла, ѡдколи пошли осѣнній холоди та слоты, але люде ще не всѣли отямити ся послиа страшного нещастя. Загаломъ, по улицяхъ рѣдко видно було чоловѣка, а де и показало ся людске лице, то таке залякане, нужденне, сумне та позеленѣле, що, бачило ся, тѣ люде повиходили шно що зъ вязницъ, де довгѣ лѣта конали въ вогкостѣ, холодѣ, пѣтьмѣ та всѣлякихъ мукахъ.

Дорога до Губичь була не близька, а ще до того розмокла, иляста земля чѣпляла ся нѡгъ, важила мовь кайданы, такъ, що нашимъ пѣшоходамъ духъ захвачувало зъ натуги. Але мимо силуваня они шли такъ поволи и незначно, мовь смиаки. Ицикъ ще якъ ще, — але схорованый малый Германъ! Тому мало що не до смерти приходило ся, закимъ долѣзъ до Ицкового помешканя. Его добродушный опѣкунъ и иѣсь его на рукахъ и провадивъ, — радше сказати, волѣкъ за собою, и приговорювавъ, додававъ силы. Пѡзно въ ночи они дочапали до цѣли и Германъ, скоро допавъ лавки, поваливъ ся и заснувъ, мовь забитый.

Губичѣ, досыть велике село, розложене здовжь рѣчки Тысьменицѣ, на половинѣ дороги межи Бориславомъ а Дрогобичемъ. На пѣвнѣчь ѡдѣ села здвигає ся високо до горы споховаста площа, а на полудне ще высшій горбки переходять въ другу високу площу, на котрѣй пышно красує ся невеличкїй, чотыроугольный, самый дубовый лѣсъ, Тептюжь. Само село розсѣло ся на низькѣй рѣвнинѣ, широкѣй на якихъ—де тысячу кроковъ, котра тягне ся ѡдѣ Бориславского узгѣря гетъ—гетъ долѣ Тысьменицею ажъ до Колодрубъ, де лучить ся зъ великою днѣстровою долиною. Околиця Губичь ѡдзначає ся тою, властивою пѣдгѣрскимъ сторонамъ красотою, котрѣй рѣвнои не подыблешь деинде. Не побачишь ту анѣ острыхъ шпилѣвъ высоченныхъ Бескидѣвъ, анѣ голыхъ пошарпанныхъ скалъ Черногоры, анѣ стрѣмкихъ, вымулистыхъ урвищъ гѣръ заднѣстряньскихъ. Ту круговидъ въ дивнѣй гармонїи показує вамъ чаруючу заманчивѣсть и рѣзновиднѣсть гѣрской околицѣ, и розгонисту ширину та одностайнѣсть околицъ подѣльскихъ. Мила, не грандіозна и страшна, а якась домашна, близька серцю розмантѣсть барвъ, предметѣвъ, комбїнацій, — рисы все круглї, лагѣднї, гармонїйнї, — рѣчки невеличкїй, прудкїй, чистїй, — воздухъ здоровый, якъ въ горахъ, але безъ тои гѣрской рѣзкости, котра такъ швидко стає прикрою, — а при тѣмъ всѣмъ широкїй видъ на далекїй, легко фїлюющїй рѣвнины, на сотїѣ нивъ, перелѣскѣвъ та осель людскихъ, роскиненыхъ то рядами, то живописными групами, то пестрою шахѣвницею...

Житє Германа пѣшло теперъ дѣйсно новымъ ладомъ. Ицикъ бувъ чоловѣчокъ добродушный, не зовсѣмъ сильного характеру, навиклый зъ малу хилити

голову передъ всякимъ »зѣ своен вѣры.« Зѣ »гоями« онъ обходивъ ся, якъ каждый другій, — сваривъ и гантеливъ однихъ послѣдними словами, подлизувавъ ся другимъ, шахрувавъ и ошукувавъ каждого, де и якъ мѡгъ, не роблячи собѣ зѣ того зовсѣмъ нѣякои важности. Въ загалѣ ту Германъ першій разъ пѡзнавъ, що то за народъ тотій »гоѣ,« и его хлопячій розумъ швидко покмѣтивъ, що въ каждого зѣ »жидѡвскои вѣры,« такъ сказати, двоє лицъ: одно, котре обертає ся до хлопа, у всѣхъ однаке: гидке, насмѣшливе, грѡзне або хитре, — а друге, котре наvertsає ся до своен вѣры, и тото лице нѣчимъ не рѡзнить ся ѡдъ лицъ другихъ людей, значитъ буває у каждого ѡдмѣине: добре або зле, хитре або щире, грѡзне або ласкаве. У Ицка тото »своє« лице було дѣйсно щире и ласкаве, тожь малому Германови, шо на своѣмъ вѣку не зазнавъ нѣ ласки, нѣ выгоды, нѣ пестоцѣвъ, ажъ теперъ ѡдкрыла ся нова, яснѣйша сторона людского жита. Уже само жите на чистѡмъ, здоровѡмъ воздухѣ було для него великимъ щастѣмъ. Онъ, шо довгій лѣта, — першій свои лѣта, дусивъ ся въ затхлѡмъ, нездоровѡмъ воздухѣ перелюдненого, нехлюйного передмѣстя, теперъ повными грудьми, роскошно надыхувавъ ся чистого сельского воздуха, ажъ ему кровь живѣйше грала въ тѣлѣ и свѣтъ крутивъ ся, мовъ пьяному. Ицкѣ приладивъ му выгѡдне леговище, сухе, тепле, простѡрне, — и Германови той тапчаникѣ зѣ простымъ сѣнникомъ и старою бекешою замѣсть колдры выдававъ ся Богъ знає якою пышною постѣлю, вѣдай тому, шо и у его опѣкуна не було лѣпшон. Страву варивъ Ицкѣ самъ, а малый Германъ помагавъ ему, якъ мѡгъ, — та хоть перазъ и не зовсѣмъ смачно зладжена, она смакувала имъ якъ найлѣпше, бо була

приправлена голодомъ. Загаломъ сказати, Ицикъ обходивъ ся зъ Германомъ, якъ зъ рѣвнымъ собѣ, бачивъ его зручнѣсть и справнѣсть, и радивъ ся зъ нимъ, мовъ зѣ старшимъ, передъ всякимъ дѣломъ, Сама его натура, блага и податлива, не приводила ему и на голову думки — взяти твердо въ свои руки хлопака, призвичаювати его до беззглядного послуху, якъ то любять робити другіи оцѣкуны, котрі хотячи нѣбы наломити свого вихованка на добру дорогу, прибють и приголомшать бѣдну дитину доразу, а коли оно, тумановате и позбавлене власной волѣ и живости, улягає безъ супротивленя ихъ забагамъ та безгрудымъ розказамъ, хвалять ся, що »ось то мы! порядокъ у насъ мусить бути!« — а нѣ, то на додатокъ кидають дитинѣ въ лице своимъ хлѣбомъ: »на чѣмъ вѣзку їдеш, того пѣсню спѣвай!«

Зимою Ицикъ почавъ учити Германа читати и писати, — розумѣе ся, по жидѣвски, бо инакше самъ не умѣвъ. Наука шла досыть тупо. Германъ vyrѣсь въ обставинахъ такъ несприяющихъ розвиткови духовной способности, що лишъ вроджена завзятѣсть могла помочи ему побороти початковій трудности. Его умъ, быстрый и понятливый въ щодениѣмъ житю, въ звичайныхъ рѣчахъ, — при науцѣ показувавъ ся такій тупый, нешамятущій и неповоротливый, що навіть терпеливый и добродушный Ицикъ неразъ лютивъ ся, кидавъ книжку и на кѣлька годинъ перерывавъ лекцію. Однакожь мимо его терпеливости и Германовой шильности, они черезъ зиму не дуже далеко зайшли при неприступнѣмъ, механичнѣмъ способѣ науки.

За то, якъ прийшла весна, настало тепло, погода, — то тогди почало ся жите для Германа! Ицикъ вирягавъ конину до вѣзка, накуцувавъ въ мѣстѣ всѣ-

лякого подрѣбѣ, якого потребують селяне, и гайда зъ тымъ добромъ по селахъ! Яка утѣха була для Германа, сидѣти зъ заду на возѣ на скринцѣ: — зъ переду и зъ заду копицѣ онучь и всѣлякого »фур-фантя,« а понадъ тыми сѣрыми купами ледви выглядає мала головка жидика въ дрантавѣй шапчинѣ, зѣ здоровыми румянцями на лицахъ, румяна, весела. Кругомъ пышнѣй зеленѣй поля, шумячѣй дубровы, блискучѣй срѣблестѣй рѣчки, а надъ головою погѣдне, голубе небо, — и тепло, сумирно, любо довкола, — голосы пташенятъ зливають ся зъ черкотомъ сверщкѣвъ, шелестомъ зеленого листа, шваркотомъ потокѣвъ въ одну далеку, стрѣйну гармонію щастя, величи и спокою.

Ехъ, кѣлько то разѣвъ нагадує Германъ Гольдкремеръ, миліонеръ, еще и теперъ тотѣ часы свого веселого, вольного, правдиво циганьского жита! Онъ нагадує ихъ, не то щобы зъ якоюсь особливою радостею, — онъ зъ погордою дивить ся теперъ на тогдишню бѣднѣсть, на забѣги о пару крайцарѣвъ, на утѣху, коли имъ удало ся вымѣняти богато онучокъ, — его навѣтъ злитъ тотѣ тихѣ радѣсть, тотѣ вдоволенє, яке чувъ тогди; але все таки якѣйсъ тайнѣй, незнанѣй голосъ шепче єму, що се була найщасливѣйша пора его жита, що тихе щастє, сумирнѣй, погѣднѣй дни, котрѣ проживѣвъ въ бѣднѣсти, на Ицкѣвѣмъ вѣзку, не вернутъ ся для него нѣколи.

А то вѣдутъ бувало дорогою посередъ пѣль: довкола нѣ живой душѣ, збѣже ще не достигло, — легенькѣй вѣтрець филиями-филиями клонить важке колосе половѣющого жита. Вусатѣй ячмѣнь денедє вырѣзує ся ясно-зеленою пасмугою, а озима пшениця гордо похитує ся на своихъ стрѣйныхъ, гладонькихъ стеблахъ. Куды окомъ кинь, не видно хаты людской,

— село въ долині. Далеко — далеко на сходѣ розôляла ся зеленымъ, пахучимъ озеромъ лука, и ôдтамъ доносить вѣтеръ дренкôтъ кôсь та декуды видно ряды немовъ великихъ бѣлыхъ комахъ, що порпають ся въ зелени — то косарѣ. Ицкова конина немовъ и собѣ рада тôй величнôй тиши, тому теплу и запахови, иде нога поза ногу мягкою »польскою« дорогою, зрываючи часъ ôдъ часу головки конюшины на ходѣ. Ицикъ мурликає пôдъ нôсь якусь жидôвску пѣсенку, мабуть: »Finsterer balyguleh,« — батôгъ застромивъ за поясъ та повôльно росхитує головою на лѣво, на право, немовъ роздає поклоны тымъ пречуднымъ, благословеннымъ нивамъ, тôй луцѣ далекôй и тому Дѣлови синѣму, що зъ заходу сонця выстрѣливъ високо въ небо своєю тяжкою масою, круглыми лѣсистыми верхами, та мрѣе въ ôддали, величный, спокôйный, непрослѣдимый, немовъ шмать неба, котрымъ природа для бôльшой вподобы замаила нашй горы. А малый Германъ за той часъ сидить посередъ купъ онучокъ, струже дешо, та веде самъ зъ собою всѣлякй розмовы, немовъ се ôпъ онучкаръ, а до него приходять бабы и торгують ся зъ нимъ.

Але ось они зѣѣхали зъ горы. За ними схопивъ ся туманъ пороху, — передъ ними зеленѣють вербы, вишнѣ; срѣблить ся рѣчка межи хатами, играють дѣти на выгонѣ, бродить худоба по оборахъ: село. Германъ схапує ся, щобы отворити лѣсу и швидко запирає еѣ, скоро вôзокъ проѣхавъ, та бѣжить за нимъ, бо вже чує гавканє довкола, — вже зъ приспѣ посхачували ся пси и бѣжать громадою привитати гостя. Дивачный стрôй, ще дивачиѣйшій вôзокъ побуджує ихъ до лютой затеклости, а кôлько разъ Ицикъ або и Германъ протяглымъ, проникливымъ го-

досомъ закричатъ: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« — то псы ажъ заливаютьъ ся, ажъ землю рвутъ пѣдъ ногами зъ превеликою люти. Они гурмою бѣжатъ доволка вѣзка: деякїи уѣдають на конину, котра хитає головою на всѣ боки, немовъ ролкланює ся добрымъ знакомымъ, а якъ котрый песъ надто вже до неї надскакує, форкне и пѣдѣйме голову до горы, тай далѣ. Другїи взяли на око онучкаря, — бѣжатъ попри вѣзъ, хапають зубами за колеса, але все дармо. Германови робить превелику утѣху тота беспильна лютость псѣвъ, — онъ дразнить ихъ прутомъ и голосомъ, та регоче ся до роспуку, коли якїи смѣлѣйшїи зведе ся на заднїи лабы, щобы скочити на вѣзъ, — вѣзъ тымчасомъ пѣмкне дальше. а бѣднїи псиско ажъ перекарбує ся зъ розмаху въ поросѣ.

Ажъ ось по хатахъ, по оборахъ ворущня, гамѣръ, крикъ, бѣганина... Бабы, хлопцѣ, дѣти, — все бѣжитъ на-впроцапы на улицу, доганяє мѣняйла. Але мѣняйло немовъ не бачить ихъ, немовъ не чує, якъ кричатъ: »жиде, жиде, а зажди по!« Онъ бачить, що ихъ ще мало, їде далѣ, де на мѣсткахъ та по оборахъ пѣдждають другїи, и еще разъ затыгає свое протяжне: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« Ажъ теперъ онъ зупиняє конину. кидає їй кулакъ сѣна и обертає ся назадъ, щобы выдобути скрынку зъ всѣлякимъ добромъ, за котре промѣнюють селяне платянки. Отъ тутъ зачинає ся жите рухливе, говѣрке, веселе! Ту и для Германа работа. Охочихъ до мѣняйки купа велика: однїи ѣдходять, другїи надбѣгають, — Ицкови годѣ всѣхъ заспокоити. Германъ и воза пильнує и самъ дещо торгує, — на него Ицикъ здавъ сельскихъ дѣтей, котрыхъ найтяжше обѣгнати ся, а найлекше одурити. Германъ ще и теперъ зъ усмѣхомъ згадує, якъ

то ђнъ шпарко увивавъ ся mezi сельскими хлопятами, якъ швидко ђдправлявъ ихъ, якъ зручно умѣвъ пђдсунути кождому то, чого той хотѣвъ, и бравъ ђдъ него шмать у-затрое бђльше, якъ вартъ товаръ. И кђлько то було сварђвъ, крикђвъ, проклятій на тыхъ сельскихъ выгонахъ. Особливо зъ жѣноцтвомъ була тяжка рада. Упре ся одна зъ другою и не вступитъ ся: дай ѣй тото або тото за тђлько онучь! Але тутъ Ицикъ бувъ уже зовсѣмъ не той, що дома: упре ся и собѣ, и насварить на бабу и споганить ѣй всю родину, и таки поставить на своѣмъ. Довго тягнуть ся торги та передирки. Ицикъ поволеньки пђдганяе конину горѣ селомъ, все въ супроводѣ цѣлон гурмы сельскихъ хлопятъ та дѣвчатъ, у котрыхъ нема платянокъ, и котрымъ зависливо дивити ся на ножки, перстенѣ та скиндячки, що другі понамѣнювали.

Поволи ѣдучи горѣ селомъ, вђзокъ чимъ разъ то бђльше наповнюе ся платянками, — Ицикъ поглядае на ихъ наскидані копицѣ и засукуе руки, — знае, що швидко набере ся въ него сотнаръ и буде можъ везти до ливеранта въ Дрогобичи. Ажъ ось они середъ села, противъ широкои, мурованои корчмы. Ицикъ звертае конину на брудне, обширне подвђре. Арендаръ Мошко єго знакомый. Ту ђнъ пообѣдае, — розумѣе ся за гроши, — печеныхъ бараболь и молодои цыбульки, и побалакае »зђ свею вѣрою,« — ту и конину попасе и онучки въ коморѣ зложить за часъ, бо єму невыгђдно зъ ними возити ся. Єго приймають радо, — єму такъ любо посидѣти въ тѣснђмъ ванькири, заваленђмъ трохи не до повалы себехами, — єму такъ любо гуторить ся середъ вереску жидђвскихъ бахурђвъ, та урыванои бесѣды двоухъ селянъ, що широко розсѣли ся въ корчмѣ на лавцѣ, выпили

по пѳвкваторцѳ, люльки позапѳкали та шикаючи часѳ ѳдѳ часу перекидають ся кѳлькама словами. И Германови добре та любо побѳгати на дворѳ зѳ арендарскими хлопцями, покричати, побороти ся, покарабуляти ся на мягкѳй муравѳ. Сонце саме въ полудни. Жарко, ажъ душно. Комарѳ та овадня докучають Ицковому коневи, котрый дармо форкає та обмахує ся хвостомѳ, грызучи пахучу, свѳжу траву, що єму докинули арендаровѳй хлопцѳ. Дѳтѳмѳ жаль коня, — они берутъ ся обганяти єго ѳдѳ овадѳвѳ, а коли имѳ то навкучить ся, поналамують зеленон, широколистои вербины и обтычуть нею коня для якого-такого захисту.

Сонце хилить ся зѳ полудня. Ицикѳ ѳдпочивѳ, покрѳпивѳ ся, напоивѳ коня, шматы позносивѳ до арендарской коморы и зложивѳ до свого таки мѳшка, що тамѳ стоить лишень про тоту потребѳ. Пора въ дорогу. Вѳзокѳ порожный легко котить ся и туркоче дорогою. Ицикѳ живо пѳдганяє коня и зновѳ затыгає свое: »Мѳняй онуцѳ, мѳняй!« Починають ся давнѳшѳ сцены, торги, крики, бѳганина, — и зновѳ мѳняйлѳвѳ вѳзокѳ ѳде, немѳвѳ у парадѳ, наповняючи ся поволи платянками. Вже сонце геть-геть похилило ся, закимѳ Ицикѳ змѳгѳ покѳнчити зѳ бабами, — ось и седу конецѳ. Зновѳ бѳжитѳ Германѳ ѳдпирати лѳсу, — тымѳ разомѳ они выѳздять тихо, псы утихомирились давно. Имѳ зновѳ приходитѳ ся ѳхати пѳдѳ гору, посередѳ поля, далеко-далеко глинистою дорогою. Але дорога суха, вѳзокѳ теркотить по тудю, — Ицикѳ швидко поганяє, бо на вечерѳ имѳ треба стати въ другѳмѳ селѳ, у знакомого арендаря на нѳчь. »Вѳю-у, косью! Гайта! Вѳю-у!« покрикає разѳ по разу Ицикѳ и зновѳ зачинає мурликати пѳдѳ носомѳ протягну пѳсеньку:

»Finsterer balyguleh!« И далъ, далъ, далъ! Зъ села до села, зъ горы въ долину, черезъ рѣчку, горъ, горбками, посередъ пѳль, поперекъ лѣсѳвъ тягне ся повѳльно ихъ теркотячій вѳзокъ, розлягае ся самотно проникливый Ицкѳвъ голосъ. Змѳна за змѳною, а жите все одно! Околиця за околицею, а край все одинъ, краса все одна, — вѳчна, ненаглядна, супокѳйна краса пречудового Пѳдгѳря...

II.

Споминки уколысували Германа. Онъ чувъ, якъ у внутрѣ его немовъ таявъ якійсь давний, довголѣтний холодъ. Цѣлї роки онъ носивъ его въ собѣ, — цѣлї роки, одъ коли оженивъ ся, — онъ чувъ, що якась судорога сцѣпила его грудь и притупила въ нѣмъ всяке людске чутє.

Вчера вечеромъ, ѣдучи сюда, онъ проѣздивъ черезъ Губичѣ. Ему прийшлося минати давно знакому, похилену и на пѣвъ розвалену Ицкову хатину. Теперъ она вже въ третихъ рукахъ пѣсля Ицка. Передъ нею двѣ вербы головатї и стара поломана лѣса. Стѣны покривились и позападали въ землю, ѡконця позатыканї шматами. Кѡлько сотъ разѡвъ онъ переѣздивъ коло неї, а нѣколи не прийшло ему на думку, заглянути за высокої плѡть, хто ту жие? Вчера, не знати якъ и ѡдки, прийшла ему тота думка. Онъ велѣвъ зупинити бричку и ставъ на ноги, щобъ заглянути черезъ плѡть. Троє жиденятъ бавило ся на подвѡрю коло невеличкои, занедбапої шѡпки, де колись стоявъ Ицковъ кѡнь. Двоє дѣтей були круглї, повновидї, чорноокї и дуже веселї. Третїй, троха бѡльшенькїй хлопчина, державъ ся якось осторонь ѡдъ нихъ, забавлявъ ся, видно, неохотно. И робивъ все, що ему казали меншї. Его лице було зовсѣмъ не подѡбне до тамтыхъ, — певно се бувъ якїйсь знайда або вихованокъ. Дѣвчинка, лѣтъ коло 6, лютила ся часто на него, термосила его за руки, за уха, щип-

пала въ лице и збиткувала ся нашь нимъ, — але ѓнъ не плакавъ, не кричавъ, навѣтъ не крививъ ся, тѣлько жалѣбно дививъ ся на лю. Видно, боявъ ся и ея, и еще гѣрше матери, котра въ тѣй хвилѣ кричала на когось въ хатѣ.

Германъ не мѣгъ довшѣ дивити ся на таку забаву межи дѣтьми. Онъ сѣвъ и казавъ нагнати конѣ. Его живо вразивъ той тревожный, болѣзньный поглядъ хлопчины, що не кричавъ и не плакавъ, коли другѣ надъ нимъ збиткували ся. Теперъ ему пригадали ся его давнѣ забавы середъ селяньскихъ дѣтей. Якъ они радо прѣймали его, якъ любо було бѣгати зъ ними, плести вѣнки зъ лоташу весною, ходити по лѣсѣ за грибами та орѣхами въ осени, якъ часомъ Ицикъ не ѣхавъ по селахъ. Чому они чули ся рѣвнѣ, а ту вже мѣжь малыми, одною вѣры, така неприязнь? Але швидко пригадавъ ся ему его власный сынъ, що зъ маленьку ще любивъ цвѣгати батогомъ малыхъ пескѣвъ ажъ до крови, що другихъ дѣтей безъ причины кидавъ въ ровы, що для забавы неразъ брискавъ на кухарку окропомъ. Пригадала ся ему его жѣнка и вся домашна погань, — и чоло его насупилось, а зъ помѣжь стисненыхъ устъ вырвало ся якесь жидѣвске прокляте.

Але дальшѣ споминки зъ давиѣйшихъ лѣтъ успокоили его. Теперъ уже не тиха, безнадѣйна бѣднѣсть видѣла ся въ тыхъ картинахъ, що пересували ся попередъ его очи. Нѣ, ту вже почала ся боротьба о богацтво, — боротьба страшна, завзята, щоденна. Ту Германъ мѣгъ слѣдити ѓдъ самого початку, ѓдъ малесенькихъ зародѣвъ, якъ росли, розвивались и множили ся его тысячѣ, доки не дѣйшли до милѣонѣвъ, якъ поборювали и пожирали безъ лѣку противникѣвъ,

якъ опутували и высысали безъ лѣку народа, якъ ширли довкола безъ лѣку нужды, бѣдности, знищеня, и єму самому попри всѣхъ достаткахъ и роскошахъ таки не принесли того, що называє ся щастемъ, вдоволенемъ. Давнѣйше упоювали єго першій удачѣ, въ єго груди часомъ щось метало ся и скакало зъ радости, — але теперь не стало и того. Єго капиталъ рѣсъ и множивъ ся мовъ заклятый. Нымъ першій разъ Ѡнъ оглянувъ добре, Ѡдки набравъ сокѡвъ, — и злякъ ся, злякъ ся самого себе, злякъ ся свого богацтва. Не тому, щобъ такъ надто зрушила єго доля тыхъ тысячей, у котрыхъ єго капиталъ Ѡднявъ щоденный хлѣбъ, такъ якъ велике древо ростучи Ѡдѡймає животнїи соки зъ дрѡбнои травы кругомъ себе. Нѣ, доля тыхъ бѣдолахѡвъ не дуже тамъ займала Германа. Не того єму стало страшно, що тысячѣ не мають черезъ него чимъ занести ся, Ѡнъ бувъ забобонный, и єму въ тѡй хвили причували ся тѡлько тысячѣ проклятїи, котрїи найшли на єго голову. Єго богацтво якоесь страшно въ тѡй хвили затяжѣло на нѣмъ. Єму не знати Ѡдки, прїйшла думка, що богацтво — то потвора о сто головахъ, котра пожирає — пожирає другихъ, але — хто знає, — може Ѡдтакъ пожерти и єго. Ѡнъ мимоволѣ глипнувъ на образъ, залитый теперь яркимъ сонѣчнымъ свѣтломъ. Газелѣ десь немовъ пощезали, зблѣдли середъ яркого свѣтла, — тѡлько звоѣ вужа блищали, мовъ золотїи, живїи перстенѣ, готовїи туй-туй обхватити свою добычу, — а очи, тотїи зачарованїи, огнистїи очи такъ и впивали ся въ Германа, такъ и проколювали єго. Єму стало моторошно. Ѡнъ зажмуривъ очи, чтобы обѡгнати ся свѣтла и страшного привиду.

Якимже способомъ доробивъ ся Германъ Гольдкремеръ такого огромного маєтку? Три лѣта пробувавъ онъ у Ицка Шуберта. Здоровый воздухъ, супокѣй, частіи проѣздки зовсѣмъ ѡдживили его. Его лице почало наливати ся здоровою краскою, рухи були живѣйшіи, ба навѣть память и поворотнѣсть значно вбѣльшилася. Германъ рѣсь, дужавъ и поправлявъ ся на диво, хоть слѣдѣвъ молодшихъ лѣтъ ще лишило ся немало въ цѣлѣй его вдачи. Онъ неразъ лютивъ ся за марницю, неразъ напала на него давна лѣнь и онъ сидѣвъ, зложивши руки, цѣлыми днями на лавцѣ, не кажучи и слова до Ицка. Але все то не псувало мѣжь ними доброй згоды. И певно Германъ бувъ бы ѡдѣ тихъ хибъ вылѣчивъ ся, якбы бувъ довше поживъ въ Губичехъ. Та не такъ оно склало ся.

Германъ до нынѣ ще тямить тоту зимову нѣчь, въ котру постигло Ицка нещастѣ. Онъ цѣлый день сидѣвъ самъ въ хатѣ та нетерпеливо вычѣкувавъ свого опѣкуна зъ Дрогобича. Ицкъ поѣхавъ на торгъ. Въ день морозъ попустивъ, сонѣчко свѣтило ясно, а зо стрѣхи капало ажъ любо. Але надъ вечеръ надтягли сѣрїи хмары и почало лѣпити широкими пластами снѣгу. Швидко и свѣта не стало видно. Смеркло ся доразу, а снѣгъ все лѣпитъ та лѣпитъ. Тихо довкола, вѣтру нема. Германъ затопивъ въ печи, свѣтъ на припѣчку и жде, але Ицка якъ нема, такъ нема. Дорога въ село иде попри хату. Ось Германъ чує, гейкають якїсь торговї, вертаючи домѣвъ. Онъ выбѣгъ, щобъ роспытати про Ицка. »А певно вже десь ѣде, — мы его ще лишили въ мѣстѣ,« — ѡдиовѣвъ селянини. Зновъ Германъ чекає. Огонь сичить и трѣскотить въ печи, — онъ добувъ гороху и почавъ пражити его въ грани, а для Ицка зваривъ кѣлько

яець. Ось по́дъ но́чь потись морозъ, позамальовувавъ шибы ледовыми, дивными квѣтами. Далѣ зѳрвавъ ся и вѣтеръ, почавъ бити снѣгомъ о шибы, свистѣти середь крутыхъ берегѳвъ, термосити и выривати китицѣ въ стрѣсѣ. Огонь погасавъ, — Германови ставало лячно, ѳнѣ докладавъ полѣнѣ, и разъ-въ-разъ притулювавъ лице до ѳкна, чи не почуе теленькане Ицкового коня. Не чути нѣчого. Крѳзь шпары въ стѣнахъ потягае зъ надвору холодомъ. Германови здае ся наразъ, що десь звонять, волосе зводитъ ся гору на головѣ, — думка про пожаръ пролѣтае въ него. ѳнѣ прислухуе ся, — нѣ, не чути нѣчого. Ось, засвистѣвъ, заревѣвъ, завывъ вѣтеръ дужше нѣжь впередь, — немовъ стадо скаженихъ вовкѳвъ летить до села, выючи зъ голоду, та копотячи середь снѣговѣйницѣ. ѳдѣ селяньскихъ дѣтей Германѣ наслухавъ ся повѣстей про злодѣѣвъ, що въ бурливѣй ноци добувають ся до хатъ, — и осьъ ему причуло ся, що ктось скрыпнувъ сѣнешными дверми и легенько ступае-чаланкае по сѣнехъ, мацае руками по стѣнахъ — выразно чути шолопане чимъ разъ то ближше хатныхъ дверей... Германѣ хоче кричати, але чуе, що щось здавило его въ горлѣ; ѳнѣ самъ не знаючи, що робить, втиснувъ ся въ темный, тѣсный кутъ за печею, — холодный пѳтъ выступивъ ему на чолѣ, — все тѣло дрожить, — ѳнѣ що хвилѣ жде, що ось-ось дверѣ отворять ся, а въ нихъ покаже ся страшне, обросле лице злодѣя зъ огромною булавою та зъ широкимъ, блискучимъ ножемъ за ременемъ. Але хвиля за хвилею минае, — не чути нѣчого окрѳмъ проразливого завываня бурѣ. Въ Германа поволи духъ вступае, — але ѳнѣ уже не смѣе встати зѳ своего кута. Розгорячкова на уява приводить ему на память

повѣсти про »страччукѡвъ,« що робять ся зъ нехреще-
ныхъ дѣтей, закопанныхъ денебудь пѡдъ плотомъ, пѡдъ
вербою. Ёму здае ся, що щось чупкае по пѡдѣ, —
ѡнъ тревожно пѡднѣсь очи въ гору, де було въ пѡд-
валѣ старымъ звычайемъ вырѣзане маленьке ѡконце.
Морозъ пробѣгъ по его тѣлѣ! Ёму бачить ся, що
ѡконце ворухнуло ся, що пѡднимае ся поволи-поволи
въ гору а за нимъ виднѣе ся чорный, глубокий отвѡръ.
ѡнъ замеръ зо страху, не можучи ѡдвернути очей
ѡдъ ѡконця. Ёму зазвенѣло въ ушехъ, — бачило ся,
що въ пѣмъ самѡмъ, въ серединѣ, ворухать ся якѣсь
дикѣ, трезожнѣ голоса, пѡднимае ся крикъ, замѣшане
безъ ёго волѣ. Несчастнѣй хлопецъ безумѣвъ зо стра-
ху и ожиданки. Але голоса не унимають ся, стають
що разъ рѣзшѣй, голоснѣйшѣй, — якесь урыване те-
ленкане пробивае ся крѡзь змѣшаный гамѡръ. Германъ
хвилю еше сидѣвъ, мовъ мертвый, це знаючи, чи
дѣйсно сесь гамѡръ пѡднявъ ся въ ёго нутрѣ, чи може
доноситъ ся зъ надвору. Але одной хвилѣ застановы
було досыть. ѡнъ зѡрвавъ ся, немовъ въ якѡйсъ рос-
пуцѣ и однимъ скокомъ бувъ коло ѡкна. Гамѡръ роз-
дававъ ся вже на ихъ оборѣ, — видно якѣсь все
чорнѣйшѣй тѣни, чутно теленканье кѡньской упряжи,
— ахъ, Ицикъ, Ицикъ прифѣхавъ!...

Гамѡръ пѡдъ хатою... Загримали до дверей. Гер-
манъ побѣгъ ѡдчпняти, и ще швидше влетѣвъ до ха-
ты, такъ лячно, темно, холодно було въ сѣнехъ. Чи
се зновъ ёму причуло ся, чи то направду ѡнъ чувъ
глубоке, тяжке стогнане десь пѡдъ землею? ѡнъ дро-
жачи судорожно, докинувъ дровъ до огню и обер-
нувши ся лицемъ до дверей, ждавъ, хто выйде. Дверѣ
отворили ся, и повѡльно, важкимъ поступомъ увѡйшло
чотырехъ селянъ, несучи кровавого, ледви живого

Ицка, зъ котрого груди выдобувавъ ся часомъ глупокій, роздираючій стонъ болю. Германъ застивъ на мѣсци зъ переляку, побачивши той кровавый, страшный привидъ. Онъ притисъ ся до печи и не смѣвъ кроку зробити.

— Поволи, Максиме, поволи! приговорювавъ одинъ селянинъ другому. Бережно держи за руку, — не видишь, що кровь ажъ крѣзь бекешу выступае?...

— Тожъ то бѣдный Ицко мусить десь болечку терпѣти! одозвавъ ся Максимъ.

Ицкѣ зновъ застогнавъ, але такъ страшно, що Германови волосе въ гору пѣдвело ся на головѣ. Селяне положивши его опѣкуна на постели, взяли ся перевязувати его раны, якъ саміи умѣли — (цируликъ, за котрымъ пѣслали до Дрогобича, не швидко надѣйде въ такую неgodу!) — а Максимъ, грѣючи замороженій, кровю обтеклїи руки надъ огнемъ, почавъ шептомъ росповѣдати Германови, що за нищасте постигло Ицка.

— Ну, видишь, небоже, — почавъ Максимъ хитаючи головою, — якъ то нещасте неразь чоловѣка здыбле на гладкѣй дорозѣ! Тай то ще отъ-яке! Най Богъ кожного боронить тай заступить ѡдъ такого! Отъ, видишь. ѣдемо мы дорогою понадъ Герасимове бережище, — ты знаешь, де оно, — онъ тамъ за селомъ надъ рѣкою той берегъ крутой та высокій, — ѣдемо собѣ, вѣзь за возомъ, — а ту вѣтеръ у споду реве такъ, що Господи!... Снѣгъ такъ и жбухае межи очи, — конѣ ледво лѣзуть, — страхъ! Ажъ ось кумъ Стефанъ, що передомъ ѣхавъ, — кричить: Говъ! — Мы всѣ: »Що таке?« А Стефанъ повѣдае: »Слушайте! Ту щось страшного, — якесь нещасте!« Слухаемо, — дѣйстно у споду, у берега щось стогне,

та такъ страшно, болѣзно, що намъ ажъ кровь застила въ тѣлѣ. »Е, говорить Панько, може, — духъ святий при насъ! — поганецъ якій насъ манить въ западню?«... »Що вы, куме, — ѳдказуе Стефанъ, — ту видно якійсь чоловѣкъ ишовъ, або ѳхавъ, не спостерѣгъ ся добре, тай упавъ зъ кручѣ. Ходѣтъ, панове, — треба ратовати живу душу!« Панько каже: »Та бо я бою ся! Мене лякъ зносить!« А ту стогнане разъ въ разъ зѳ споду чути, нѣбы грѣшна душа въ пеклѣ пити просить. Мы всѣ зѳйшли ся въ купу, — що ту робити?... »Ходѣмъ, — каже Стефанъ, — а кума Панька лишѣмъ коло коней.« Пѳшли мы. Ну, а знаешь, якій кусень треба обходити, щобы дѳйти на самъ берегъ рѣки. Заки мы туды дѳбрали ся, заки що, — то може зѳ пѳвъ години минуло. Вѳтеръ ажъ землю рве зѳ пѳдъ нѳгъ, — ажъ лѣдъ на рѣцѣ трѣщитъ, а снѣгомъ бѣе въ очи, нѣбы лопатою. Господи, плюта така, що хоть заразъ гинь! Темно, погано... Мы побрали ся за руки и идемъ на помацки туды, де стогнане чути. Дивимось, — лежить щось чорне на леду и не рушае ся. Мы пѳдѳйшли — кѳнь посередѣ роздрухотаныхъ саней. Певно хтось зѳ дороги схибивъ та перевернувъ ся долѣ бережищемъ. Оглянули коня, — неживый. Идемъ далѣ, — а твѳй ѳбдный Ицко лежить на леду и вже отъ-отъ, ледво стогне! Господи твоя воля! Такое нещасте на чоловѣка!

Максимъ, оповѣдаючи, грѣвъ прозяблѣи руки надъ огнемъ и пикавъ люльку. Германъ не плакавъ, тѳлько дрожавъ и поглядавъ скоса на постель. Ёму страшно було передъ тымъ покалѣченнымъ, кровавымъ, стогнучимъ тѣломъ, що колись було его оиѣкуномъ. Онъ просивъ Стефана и Максима, лишити ся зѳ нимъ черезъ

ночь коло слабого, але газды все обѣщали прийти, скоро поодвозять худобу до дому. Ицикъ лежавъ безъ памяти, говорити не мѡгъ, и бачилось, не познававъ нѣкого. Германъ разъ лишень поглянувъ украдкою на него. Голова була позавязувана хустками, крѡзь котрї повиступали огромнї плямы крови. На бородѣ и волосю скрѣпла кровь, бекеша и сорочка кровавї, уста посинѣлї, очи бездушнї, выразъ лица страшнї!

Ажъ десь надъ раномъ, коли буря троха стихла, приѣхавъ цируликъ зъ Дрогобича и почавъ сварити та лютити ся на селянъ, що брали ся самї до перевязки ранъ, а не знаютъ тому ладу.

— Алежъ, пане, — ѡдповѣвъ Стефанъ, — тажъ доси бувъ бы згибъ чоловѣкъ! Мы бодай що-то, а кровь затамовали.

— Мовчи, стара торбо! гаркнувъ гнѣвно цируликъ. Ты ѡдки знаєшь, що бувъ бы згибъ? Якъ ты можешъ то знати?...

Стефанъ, хоть бувъ на слова досыть острый, змовчавъ, а цируликъ почавъ розглядати раны, и запевно муфѣвъ признати въ души, що перевязка зовсѣмъ не була такъ плоха, якъ думавъ зъ разв. При помочи селянъ, котрї почали увивати ся, немовъ ту ишло о ратунокъ ихъ наймилиѣйшого свояка, перемыто раны и тогда ажъ можна було розглянути, що таке покалѣчено у Ицка. Здаєсь падучи зъ високои кручѣ, ѡтупавъ насампередъ на лѣвый бѡкъ о острый, выстаючїй камѣнь. бо лѣва рука була зломлена понизи лѡктя, а крѡмъ того въ самѡмъ рамени була глубока рана. Ѡдтакъ тѣло переважило ся на право, при чѡ Ицикъ о другїй камѣнь покалѣчивъ ся. Цируликъ и бачивъ, що бѣда, и коли люде, а особливо жѣ

котрыхъ зôйшла ся повна хата, запытали его, чи выйде Ицикъ, — онъ стисъ плечима и сказавъ, що велике бы диво було, якъ бы доживъ до завтра.

Цируликъ сказавъ правду. Ицикъ умеръ ще того самого дня, не прийшовши и хвилю до памяти. Германъ не плакавъ на его похоронахъ, — его тѣло все ще дрожало зо страху ôдъ тои ночи, — страхъ вытискавъ всяке друге чутє. Онъ ночувавъ у арендаря губицкого, котрый заразомъ взявъ опѣку надъ Ицковимъ маєткомъ, щобъ нѣбы зберечи его для Германа. Германъ пробувъ у него до весны, не знаючи, що дѣе ся зъ тымъ маєткомъ. Ажъ коли громада упôмнула ся о те дѣло, — арендаръ показавъ якѣсь рахунки, якѣсь Ицковї квѣты, — хату и огородъ Ицковъ спродано, а по сплаченю довгôвъ лишило ся для Германа 92 гульденôвъ, котрї арендаръ ôддавъ ему до рукъ. Германъ зъ тою сумою выйшовъ зъ Губичь, — пôшовъ въ свѣтъ щастя шукати, — и тота сума була першою пôдвалиною его милїонôвъ.

Такъ закôнчило ся для Гермара супокôйне сѣльске жите. Теперъ сидячи за писемнымъ бюрокомъ передъ рахунковою книжкою въ Бориславѣ, онъ, практичный, дѣловый чоловѣкъ, не богато ваги привязувавъ до наслѣдкôвъ, якї лишило тото жите въ его души. Онъ навѣтъ силувавъ ся глядѣти на него згôрдно, зъ висока, шукавъ въ головѣ насмѣшливыхъ слôвъ для его схарактеризованя, але мимо того его думка разъ-разъ вертала до тыхъ свѣтлыхъ хвиль, и не знати чому, ему все ставало лекше на сердци, коли згадувавъ губицке жите. Онъ не туживъ до него, не бажавъ, щобъ оно вернуло ся, — але чувъ заразомъ, що теперѣшне жите середъ достатку и роскоши зовсѣмъ не лѣпше ôдъ тамтого, — коли навѣтъ не

поганьше. Онъ самъ не знавъ, чому кождый разъ при думцѣ о Ицку и Губичехъ ему робить ся якось такъ на души, якъ тому, хто блудячи въ густомъ, темномъ лѣсѣ, крутыми стежками, наразъ выйде на невеличку поляну, залиту яснымъ, сонѣчнымъ свѣтомъ, заповнену теплою и пахощами цвѣтѣвъ. Онъ почавъ думати про дальше свое жите пѣдъ вагою того вражѣня, и ему бачило ся, що ось онъ зновъ запускае ся въ темный лѣсъ, въ котрѣмъ ему призначено блудити безъ выходу, — а доки, до якои цѣли, — хто его знае! Ему становилось чимъ разъ тяжше, тѣснѣйше, — якось душно и лачно. Помимо сонѣчного жару ему пробѣгъ морозъ поза плечима.

Онъ пѣшовъ до Дрогобича, самъ не знавъ чого. Не було у него певной думки про заробокъ, до котрого при тѣмъ не мавъ нѣ вмѣлости нѣ охоты. Кѣлька день онъ живъ яко-такое на одержаніи грошѣ, але коли побачивъ, що грошѣ минають ся и подумавъ, що опѣсля онъ зѣстане зовсѣмъ безъ нѣчого, голый и голоденъ, перелякъ ся дуже и завзявъ ся — радше туй згигати, а не кивати бѣльше тыхъ грошей. Розумѣе ся, зъ того завзятя такожъ не булобъ нѣчого вийшло, колибъ не щастливый случай, котрый показавъ ему який-такій заробокъ. Въ шинку, въ котрѣмъ онъ ночувавъ, зѣйшли ся одного вечера якійсь чорный, страшный люде. Германъ зразу боявъ ся ихъ, але почувши, що бесѣдуютъ межъ собою по жидѣвски, пѣдѣйшовъ ближше и ставъ слухати. Се були саміи молодіи, 18 — 20 лѣтній парубки, котріи завтра выбрали ся до Борислава «либати» кипячку. Германъ довго слухавъ ихъ бесѣды про те «либане», але не знавъ, що оно таке. Онъ запытавъ ся одного зъ нихъ, котрый ѣдповѣвъ ему, выпиваючи душкомъ склянку пива:

— Ну, а що? Хиба ты не знаешь, що въ Бориславѣ на всѣхъ водахъ и багнахъ выступае чорна ропа, така, якъ нею хлопцы возы смарують. Ну, то бере ся кôньскій хвôсть, згонить ся нимъ поверхъ воды, то тота ропа набирае ся на волосѣнь, — а зъ неи рукою зсувае ся до коновки. Тото называе ся »либати.«

— Ну, и дежъ дѣвае ся тоту ропу? спытавъ зацѣквлений Германъ.

— Носить ся сюда до Дрогобича, — ту є такій, що куплять.

— А добре платять?

— Чому нѣ! за коновку пять шѣстокъ. Ну, а якъ добре звивати ся, та за день двѣ коновки на-збирае. Тôлько ось носити бѣда!...

Германъ почавъ роздумувати надъ тою бесѣдою. Щожъ. — оно то не зле, такій заробокъ. Хоть работа не гарна, то за те легка. А платить ся добре. Чомужъ и ему не взяти ся до неи? Онъ рѣшивъ ся, таки завтрайти зъ либаками до Борислава, и коли сказавъ имъ о тôмъ, они тѣшили ся, — тôлько жадали могоричу. Германъ на радощахъ упонвъ ихъ пивомъ, щобъ »обляти« свôй новый станъ.

Ôдъ теперь почало ся для него нове житє, зовсѣмъ ôдмѣние ôдъ губицкого. Оно дѣлило ся на два головнї мѣсяця: Бориславъ и Дрогобичъ. Хоть дорога не близька, — либаки мусѣли каждой добы отѣпати тамъ и ôдтамъ: вечеромъ зъ повными коновками кипячки на коромеслахъ до Дрогобича, а рано зъ порожными назадъ до Борислава. Першїй день новой работы особливо глубоко вдавъ ся Германови въ тямку. Онъ живо нагадує ще теперь той холодный поранокъ маевый, коли вразъ изъ цятма

другими либаками ишовъ стежкою поперекъ пѳль до Борислава. Они шли черезъ Тептюжь, лишаючи Губичѣ зъ боку. Сонце сходило надъ Дрогобичемъ и облило кровавымъ свѣтломъ ратушь, костель и церковь святой Тройцѣ. Сюда ближе вила ся блискотячи мовъ золота змя, Тысьмениця, и шваркотѣла въ ѳдали по камѣню. Дубы въ Тептюжи ино-що зачинали розвивати ся, — за те сподомъ лѣщина шевелѣла вже своимъ широкимъ, темнозеленымъ листемъ. Они идуть швидко, не розмовляють, квачь у кожного черезъ плече, — хто молитву, а хто и такъ собѣ дещо спѣває. У кожного при боцѣ торба зъ хлѣбомъ и цибулею, — се его цѣлоденна пожива. Ось они минули Теплюжь. — передъ ними поле зелене, свѣже, — далѣ лука, замаена цвѣтами, — зновъ горбокъ, черезъ котрый гадиною звивае ся стежка, — и ось бориславска кѳтлиня. Не доходячи самого села они розѳйшли ся по лукахъ, по мочарахъ, — каждый вышукавъ собѣ мѣсце, и стали до работы.

Бориславска кѳтлиня выглядала тогди ще зовсѣмъ не такъ, якъ теперъ. Бѣдне, пѳдгѳрске, звычайне село розстелювало ся невеличкими купками будынкѳвъ по пѳдиѳжю Дѣла понадъ потокомъ. На пригѳркахъ ѳдѣ Банѣ и Тустановичъ були поля господарскѣ, а ниже луки и мочары. Але при всѣмъ тѳмъ земля була якась не така, якъ звычайно. Якѣсь дивный сопухъ выходивъ зъ неѣ, особливо теплыми вечерами. Весною, коли роставали снѣги и змякла глина, чути було выразно якѣсь рухи зъ земли, щось немовъ тихѣй ѳддыхъ, немовъ пульсованѣ горячої крови въ глубокихъ, невидимыхъ жилахъ. Помѣжь народъ ходили слухи, що на тѳмъ мѣсци, де стоить Бориславъ, були давними часами великѣ братобѳйчѣ вѳйны, що ту похо-

вано богато люда невинно побитого и що трупы що року силують ся встати на свѣтъ и силувати ся будуть доти, доки не приїде ихъ часъ. А тогда они проломлять землю, розваляють весь Бориславъ и пойдуть въ свѣтъ воювати. Не знали бѣднѣй Бориславцѣ, говорячи собѣ зимовыми вечерами сесю казку, що она ажъ надто швидко справдѣть ся, що страшна пѣдземна потвора небавци вже прорве земну опону, розвалить ихъ бѣдне, сумирне село и зруйнуе до тла ихъ и ихъ дѣтей! А тымъ менше знали и гадали они, що тота потвора, то зовсѣмъ не трупы давныхъ рицарѣвъ, а тота гидка, чорна воныча роца, котра теперъ выпалювала имъ сѣножати, а швидко мала розойти ся по всѣмъ свѣтѣ прочищеною нафтою на зискъ панамъ та жидамъ, а имъ на горе та на втрату!

Германъ все ще думавъ про першій день своей новой работы. И чимъ довше думавъ, чимъ выразнѣйше ставала ему передъ очима кожда подрѣбнѣсть того дня, тымъ тяжше и сумнѣйше рѣшило ся ему. Се бувъ такій самый хорошій, теплый, погодный день! Саме въ такій день, передъ 20 лѣтами, першій разъ обхвативъ его удушливый нафтовый сопухъ и швидко погасивъ передъ нимъ и сонце и денну яснѣсть, — прогнавъ зъ передъ него запахъ цвѣтѣвъ, заглушивъ спѣвы иташкѣвъ, перемѣнивъ его въ якусь тяжку, глинисту масу, що котить ся долѣ горою, давячи и гнетучи все, — оживлену тѣлько жадобою грошей, зиску, богацтва! 20 лѣтъ минуло одъ того першого дня, — а удушливый нафтовый сопухъ все ще не розсѣявъ ся, все ще обвиняе его немовъ густою наморокою, здавлюе ему груди, глушитъ и убивае хорошій, людскій порывы сердца!

— Охъ, на волю, на волю зъ тои поганой тюрмы!

прошептавъ ѡнъ безъ свѣдома, самъ ще не знаючи, щѡ се за тюрма и чи можна зъ нею выдобути ся на волю.

А споминки идутъ безперерывнымъ рядомъ, насувають ему образы минулыхъ лѣтъ, не пытаючи, чи радѡсть по нихъ остае въ серци, чи жаль и горе. Ёго заробокъ ѡдразу пѡшовъ добре. Зъ невидимыхъ жерель пѡдходила кипячка ненастанно и сплывала блискучими перстениями на поверхнѡсть каламутной воды. Германъ либаючи цѣлыми годинами, дивувавъ ся, щѡ се за сила пре на верхъ той жовтавий, острый плынъ и де ёго жерело. Ѳнъ думавъ собѣ, що якбы добувъ ся до самого жерела, то тогди ажъ мѡгъ бы розбогатѣти. Але ёго товаришѣ балакали частенько, що се тѡлько земля »потить ся,« що жерела нѣякого Германъ не добуде, бо ёго и зовсѣмъ нема, а що до збогаченя, то може ще добрый часъ заждати. Германъ не любивъ тыхъ насмѣшокъ и покинувъ говорити, а далѣ и думати про нафтовѣ жерела.

Тымчасомъ и не добуваючись до жерель, ѡнъ умѣвъ тягнути зискъ зъ того, що було. Не довго двигавъ ѡнъ кипячку на коромеслѣ до Дрогобича и швидко побачивъ, що оно погана рѣчь. Але у него були грошѣ, — по-що ему мучити ся, коли можъ и самому собѣ полекшити и ще ѡдъ другихъ скористати. Осъ ѡнъ змовивши ся зъ другими либаками купивъ за свои грошѣ коня и вѡзокъ, щобъ возити кипячку до Дрогобича. Зъ того выйшла потрѡйна користь для него. Разъ то, що не потребувавъ що дня двигати коновокъ до Дрогобича на продажъ, бо мѡгъ возити ихъ, тай то що другѣй день, — тымъ самымъ и часу менше тративъ и мѡгъ бѡльше улыбати, — а ще и другѣй либаки давали ему для пе-

ревозу и продажи свою кипячку, а за кождыхъ пять коновокъ ихъ кипячки додавали шесту для него. Кѣнь не потребувавъ такожь богато, бо за коновку смаровила, котрого самымъ нѣколи було палибати, селяне давали Германови сѣна, и еще не боронили ему поставити коня зъ вѣзкомъ черезъ вѣльный часть пѣдъ своєю шопою.

Такъ оно ишло кѣлька лѣтъ, а за той часть Германѣвъ капиталъ не тѣлько не ростративъ ся, а при его зручности и хитрости майже въ за-трѣе вырѣсь. Онъ за той часть живъ дуже нужденно и ощадно: не пивъ нѣчого окрѣмъ воды, — ѣвъ мало и плохо и для того и сила его, при нездоровѣмъ воздухѣ середъ багна, почала упадати. Але Германъ не дбавъ на те. Жадоба грошей чимъ разъ сильнѣйше опановувала его, — чимъ разъ частѣйше онъ думавъ надъ тымъ, якимъ бы ту способомъ розбогатѣти. Зимю онъ сидѣвъ въ Дрогобичи, — звычайно у того таки жида, що лѣтомъ куповавъ у него налибану кипячку. Се бувъ нестарый ще, сухій, поганный жидъ. Онъ торговывавъ мазею, мотузѣмъ, желѣземъ и всякою всячиною, яка потрѣбна для селянъ. Германъ, пробуваючи у него зимю, помагавъ ему неразъ торговати, при чѣмъ богато ему придала ся давна его онучарска вправа. Жидъ звычайно зазначувавъ цѣну за всякій товаръ, здаючи Германови до роспродажи, а що ему удало ся взяти звышъ той цѣны — се его. Розумѣе ся, що Германъ не бувъ зъ тыхъ людей, котрѣ для якоись тамъ чесности готовѣ самѣ собѣ шкоду робити. Онъ шахрувавъ купуючихъ и деръ зъ нихъ, що мѣгъ, а коли неразъ деякій селянинъ зачавъ сварити ся або проклинати, онъ смѣючись вытручувавъ его за дверѣ. Такимъ способомъ Германъ дороблявъ ся. Про

его грошѣ не знавъ ніхто и всѣ уважали его простымъ наемникомъ. У своего господаря ѡнъ повинувъ зимою всяку службу и не мало неразъ патерпѣвъ ся ѡдъ его жѣнки и ѡдъ другихъ жидѡвъ всѣлякои сварки, а то и битя. Однако ѡнъ хиливъ ся передъ ними и таивъ у собѣ злѡсть.

Само собою розумѣе ся, що таке жите ему швидко збригло и що ѡнъ ждавъ весны, якъ спасенія душѣ. На веснѣ отвиравъ ся для него свобѡднѣйшій свѣтъ, а жите въ Борнславѣ, хоть нужденне и невыгѡдне, все таки якось швидше и веселѣйше збѣгло середъ смѣху и жартѡвъ другихъ либакѡвъ. Але не того бажавъ Германъ. Ѣнъ пѡзнавъ цѣну грошей въ нуждѣ, пѡзнавъ, що безъ нихъ жити плохо, що они одні можуть выбавити его ѡдъ тои нужды, погани и униженіи, які такъ часто мусить теперъ терпѣти. Поволи въ его души розгоряла ся страшна, горяча, слѣпа жадоба грошей, заглушувала всякі другі чутя, закрывала передъ его очима всѣ завады и майна его тѡлько одною метою — богацтвомъ. Ѣнъ зъ тревогою берѣгъ свои грошѣ, заощаджені въ дняхъ недостатку зъ Ицкового промыслу, рахувавъ ихъ що тыждня, ховавъ якъ найдорожшу надѣю и не проговоривъ ся о нихъ ні передъ однимъ товаришемъ, боячи ся, щобъ они не всилували его якъ небудь пропустити ихъ. Але ѡнъ знавъ, що грѡшъ лежачи не росте, для того обзиравъ ся шильно довкола, ловивъ всякі слухи, роспытувавъ незначно про користій *гешэфты*. Гешэфтъ незадовго лучивъ ся. Рядъ почавъ будувати въ Дрогобичи депѡ войскове и шукавъ пѡдрядчикѡвъ на рѡзні будовничі матеріялы. Часы були бѣдні, пѡдрядчикѡвъ зголошувало ся не богато, а рядъ хочачи присѣштити дѣло, поставивъ легкі и користій

вымѣнки. Того тѣлько треба було Германови. Онъ нанявъ ся достарчувати дерева и вапна, але его власныхъ грошей на те далеко не доставало. Онъ крутивъ ся, мучивъ ся, кидавъ ся сюды-туды, але на-дармо. Посторонниою помочи годѣ було надѣятись, и Германови недалеко було до того, стратити все до чиста та ити зновъ либати кипячку до Борислава. Несподѣвана, хотъ и не зовсѣмъ для него щаслива приключка выратовала его тымъ разомъ.

Жидъ, у котрого пробувавъ Германъ кѣлька лѣтъ, дѣзнавшись, що его слуга, простый либакъ, взявъ ся рядови достарчувати матеріалѣвъ до будѣвлѣ, зразу ушамъ своимъ не повѣривъ, ѡдтакъ розсмѣявъ ся, — въ кѣнци видячи, що Германъ не на жартъ таки заходить ся коло работы — (и кавціи кѣлька сотъ гульденѣвъ зложивъ и дерева та вапна довозить), — розлютивъ ся дуже на него, чому ему того не сказавъ впередъ, чому не пѣшовъ зъ нимъ на спѣлку и т. д.; а коли вконецъ Германъ зачавъ просити у него позички кѣлькохсотъ гульденѣвъ, гнѣвъ его дѣйшовъ до того, що не тѣлько ѡдмовивъ грошей, але ще вылаявши молодого спекулянта, выгнавъ его зѣ своей хаты.

— Маршь, забирай ся! кричавъ розлюченый жидъ. Кто знае, ѡдки ты грошѣ взявъ! Може то крадене. — ще менѣ бѣда буде! Рушай, — най ты на очи не вижу!

Германъ забравъ свои манатки и пѣшовъ. Его не такъ дѣткнула образа и погане пѣдозрѣне, якъ завѣдъ и ѡдмова позички. Що дѣяти? Ту наставники наганяють, щобъ швидко достарчувати всего, а ту иѣзачо иѣ матеріалу бѣльше закупити, иѣ навѣтъ фѣры заплатити. Правда, матеріаль и перевѣзъ були тогди въ дрогобицкихъ околицяхъ въ пятеро дешевшии про-

тивъ теперѣшного, але у Германа не було майже нѣякихъ грошей. Онъ задумавъ ся важко. Якъ на терминъ не поставитъ всего, пропаде кавця, а ту и надѣѣ нема на яку небуль помѣчь.

Вже вечерѣло. Забирало ся на слотаву, погану нѣчь. Германъ ишовъ, не думаючи нѣ о чѣмъ, крѣмъ свого »гешефту,« не обзираючись нѣ на пору нѣ на погоду. Въ руцѣ нѣсь невеличкій пакунокъ. Думки єго, мовъ потревожені воробцѣ въ самотрѣску, шибались въ рѣзні сторони, шукаючи виходу. Холодный цѣтъ выступавъ на лице, коли наверталась єму думка, що »прийде ся на все махнути рукою, тай«... Махнути рукою на те, на чѣмъ онъ довгій лѣта будувавъ всю надѣю своєї будучности! Нѣ, сего не буде! Онъ мусить найти ще способъ, мусить щось придумати! Поволи стемнѣло ся, — холодный дощ почавъ кропити въ лице Германа. Дрѣбий, гризкій, студені краплѣ ушали такъ несподѣвано на єго розгорячене лице, що онъ въ одній хвили зупинивъ ся и оглянувъ ся довкола, немовъ пробужденый зѣ сну, пригадуючи собѣ, де се онъ и що зъ нимъ робить ся. Ажъ теперъ онъ нагадавъ собѣ, що єго выгнано зъ хаты, що треба шукати де небуль нѣчлѣгу.

— Треба ити до шинку спати, — подумавъ онъ собѣ и оглянувъ ся довкола, на якѣмъ то онъ передмѣстю.

— Та се Лань! проворкотѣвъ онъ самъ до себе. А я ту коли зайшовъ ажъ изъ Зварицкого передмѣстя? Тьфу!

И онъ обернувъ ся якъ стѣй, щобъ вернути на Зварицке и пѣти тамъ на нѣчь до знакомого шинку, въ котрѣмъ звычайно збирали ся либаки. Обертаючись живо на краю улицѣ, онъ въ су-

меркахъ зачепивъ лѣктемъ якусь людину и мало не струтивъ еи до глубокого рова край дороги.

— A riech'an daanen tat'n aran! крикнувъ на него звѣнкій, дѣвчачій голосъ, и при томъ двѣ мягкіи руки обхватили его руку такъ нагло, що ѡнъ задрожавъ цѣлымъ тѣломъ и мало що самъ не стративъ рѳвноваги.

— Nü, wus is? запытавъ ѡнъ, обертаючи ся въ той бѣкъ, де грозило небезпеченство. Помимо неласкавыхъ слѳвъ, якими привитала его незнаема людина, въ голосѣ его не було нѣ гнѣву нѣ прикрои жорстокости. Дотыкъ мягкихъ рукъ зробивъ на него якесь дивне враженє; ѡнъ самъ не знавъ, що оно таке, и почавъ крѳзь сумерки приглядати ся незнаемѳй особѣ.

Се була жидѳвска дѣвчина, лѣтъ може коло двайцяти, повнолиця, черноока, хоть и не зовсѣмъ хороша собою. Подѳбныхъ лицъ бачивъ Германъ день-денно цѣлїи десятки на уливахъ, але тогда, вечѣрною добою, пѳдъ влїанємъ мягкого дотыку еи рукъ, бачилось ему, що те лице якесь принадиѣйше ѳдъ другихъ, очи живѣйшїи, голосъ приємнѣйшїи; однимъ словомъ — ѡнъ ставъ немовъ причарований, и зъ глупою миною дививъ ся на незнаему дѣвчину. Ще и теперъ, пригадавши собѣ тоту стрѣчу и цѣлу сцену на улици, Германъ сїлюнувъ зъ досады.

— Отъ не мало мене де лихо здыбати, та догонило на гладкѳй дорозѣ! проворкотѣвъ ѡнъ, морщачи чоло. Дурень зъ мене бувъ тай годѣ!

Але тогда, при першѳй стрѣчи зъ Рифкою, Германъ дуже а дуже далекій бувъ ѳдъ подѳбныхъ неделикатныхъ думокъ и выкликѳвъ. Впрочѣмъ на хвилю ѡнъ не мѳгъ прийти нѣ до якихъ загаломъ думокъ,

доки ему надъ ухомъ не прозвучавъ звонкій смѣхъ дѣвчины. Смѣхъ той протверезивъ его.

— Ну, чого стоишь очи выпуливши? проговорила она. Ади, дощъ буде, — махай!

Она хотѣла одойти, — Германъ мимоволь, машинально, хопивъ еѣ за рукавъ, осмѣхаючись. Она поглянула на него jakimь дивнымъ, на-пѣвъ гнѣвнымъ, на-пѣвъ вызывающимъ поглядомъ. Германъ осмѣливъ ся, — почавъ ровмаляти, идучи поручь нен. Такъ завязало ся ихъ перше знакомство.)

Рифка, якъ и Германъ, була сирота. Ёи родичѣ померли такожь на холеру, — она лишила ся маленькою дитиною въ опѣцѣ старои тѣтки, у котрои жила и теперь. Тѣтка тота, бездѣтна вдова по арендарю зъ Залѣся, взяла еѣ за свою, обѣцюючи при выходѣ за-мужъ дати ѣй 500 гульденѣвъ посагу и выправу. Рифка расповѣла про все то Германови заразъ першого вечера, закимъ зайшли до еи хаты. Германъ одипровадивши еѣ ажъ до дверей, пѣшовъ задуманый ночувати до шинку. Щасливый случай, — гадавъ онъ собѣ, — кобъ лишь удало ся! Возьму, оженю ся зъ Рифкою, а еи вѣномъ можъ буде поратувати ся бодай що то! Тота думка засѣла ему въ голову и онъ твердо рѣшивъ ся выповѣсти еѣ. При томъ и часу годѣ було тратити, — дѣло шильне, а Германъ хотѣвъ якъ найшвидше допяти свого. Заразъ на другій вечеръ онъ подстерѣгъ Рифку, якъшла до мѣста, и расповѣвъ ѣй свою думку. Она зразу завстыдала ся и почестувала его звычайнымъ своимъ »a riech'an daanen tat'n aran!«, але коли Германъ расповѣвъ докладно про себе и свѣй заробокъ, стал троха ласкавѣйша, часъ одъ часу поглядала зъ пѣлоба на него и вконецъ велѣла поговорити зъ тѣткою.

Дѣло удало ся, хоть не безъ звычайныхъ торгѳвъ и передирокѳ, а за двѳ недѣлѳ Рифка вже була жѳнкою Германа, а Германѳвъ »гешефтѳ«, попертый Рифчиними грѳшми, пѳшовъ живо въ гору, приносячи Германѳви значный зискѳ. Оженивши ся, Германѳ почувъ ще горячѳйшу жадобу грошей, — ѳнѳ знавъ, що незадовго на его головѳ буде удержанѳ численичѳйшою родины, прокормленѳ кѳлькохъ голодныхъ а не працѳвитыхъ ротѳвъ. А ему такѳ не хотѳло ся попасти зновъ въ стару нужду, а ще до того зъ родиню. Дрожъ холодна проходила по его тѣлѳ, коли подумавъ собѳ щось подѳбного, — длятого кинувъ ся всею силою въ »гешефтѳ«, — урывавъ всѣмъ и кождому, крутивъ, вивъ ся, кривдивъ, кого мѳгъ, ошукывавъ рядъ на якости дерева, на вазѳ вапна, на всѣмъ, — пѳдплачывавъ злѣсныхъ и половину кльѳцѳвъ бравъ за дармо зъ паньскихъ лѣсѳвъ, — однимъ словомъ, бувъ всюды и деръ лыко, де тѳлько дрѳбку ѳдставало. Така праця, дрѳбна, томяча, гидка, — середъ вѣчныхъ сварѳвъ, проклятѳй, крикѳвъ и унижень прийшла якъ разъ до смаку Германѳви. Она забирала всѳ его силы, всѳ его думки, — не давала ему нѣ надъ чимъ застановити ся, заглушывала всякѳй внутрѳшний, людскѳй голосъ окрѳмъ невгомѳниѳ, несытой жадобы зиску. Рифка и еѳ тѣтка (Германѳ живъ въ ихъ домику) дивили ся на его невсыпучу запѳбѳгливѳсть и тѣшились, подивляючи спрыть и розумъ Германа, коли той вечеромъ въ шабасъ росповѣдавъ имъ про свои штуки та роботы. Всѳ трѳе они жили по давному, — крайне ощадно. Рифка и еѳ тѣтка занимали ся деякою роботою, котра ихъ прокормлювала, а и Германѳви такожъ не богато було треба. Такимъ способомъ грошѳ призбирывались до

купы, и незадовго Германъ мѡгъ уже выняти зъ обороту жѣвчинъ посагъ — якъ чистый зискъ. Коли до будѡвлѣ не треба вже було нѣ дерева нѣ вапна, Германъ пѡднявъ ся доставки гонтѣ, латѣ и другихъ потрѣбныхъ знадобѡвъ, и на всѣмъ выходивъ зъ зискомъ черезъ свою спрытнѡсть и часто безсовѣстне туманене гоѣвъ — фѣрманѡвъ та злѣсныхъ. Будоване депѡ протягло ся цѣлыхъ 4 роки, а за той часъ Германѡвъ капиталъ успѣвъ нарости до значной цифры 10 тысячъ. Иншій на мѣсци Германа затеръ бы въ долонѣ зъ радости, що удалось такъ гарно зискати, и памятаючи стару приповѣдку: »по зиску утраты надѣй ся,« сховавъ бы грошики въ безпечне мѣсце, тай зачавъ сякъ-такъ жити процентами. Але Германъ бувъ не зъ такихъ. Боротьба задля крайцара, задля гульдена, а то и сотнѣ гульденѡвъ, — боротьба завзята, тяжка и ненастанна розгорячила его. Онъ шукавъ другого поля, на котрѡмъ бы мѡгъ сейчасъ стати до бою зъ новыми противниками. Таке поле вже истнувало, а истнувало оно не де, а въ Бориславѣ.

Домсъ, знаменитый прускій капиталистъ, котрому наша Галичина майже въ кождѡй галузи промыслу винна першій товчокъ, проѣздаючи разъ черезъ Дрогобичъ, звернувъ увагу на дивну мазъ, котру жида въ коновкахъ розносили на продажъ селянамъ по ринку. Переконавшись, що се нафта, занечищена земляными и другими мынеральными примѣшками, онъ забажавъ побачити те мѣсце, де добувають ту мазъ. Ему сейчасъ вказали Бориславскій мочары. Селяне росповѣли ему, якъ она пѡдходить на верхъ воды, якъ выпалюе траву и всяку ростииннѡсть, — а деякѣ заговорили навѣтъ про пѡдземныхъ,

заклятыхъ боєвникѣвъ, котрыхъ перегнила кровь выплыває на верхъ. Домсъ, практичный чоловѣкъ, разумѣе ся, не богато тамъ зважавъ на такіи казки, але швидко покмѣтивъ, що нафтові жиły мусять бути неглубоко, коли нафта сама пѣдходить до горы, и що мусять они бути не-абы-якіи богатіи. Онъ поѣхавъ до Борислава, звидѣвъ мѣсцевѣсть и рѣшивъ сейчасъ зачати першу пробу. У кѣлькохъ бѣднѣйшихъ онъ позакуплявъ за безцѣнокъ части поля и нанявши бориславскихъ таки парубкѣвъ, почавъ копати вузенькіи »дучки«. По трехъ — чотырехъ сяжняхъ показала ся нафта. Домсъ тріумфовавъ. Онъ швидко кинувъ ся будувати дестиларнѣ, почавъ радити ся зъ учеными инженерями та гутниками. А тымчасомъ зъ боку натягла инша хмара, котра швидко затемнила єго надѣѣ.

Въ околици рознесла ся вѣсть помѣжъ всѣми маєтнѣйшими або и бажающими швидко доробити ся, про Домсову находку и про »чистий интересъ«, якіи зъ того дасть ся зробити. Всѣ, а особливо жиды, лавою поперли въ Бориславъ, хто зъ готовыми грѣшми, а хто и такъ на щастє. Почала ся боротьба, якои доси не бачила Галичина. Слизькій, влѣзливый элементъ жидѣвскій, мовъ вода пѣдчасъ повени, вдиравъ ся у всѣ закутины, всѣ шпарки, немовъ тысячѣ хробакѣвъ, и показувавъ ся всюды, де єго нѣхто и не надѣявъ ся. Докладне знанє простого люду, умѣлость выкористувати єго, ошукувати въ дрѣбницяхъ, на кождѣмъ кроцѣ, — надавали жидамъ велику перевагу надъ нѣмецкими капиталистами и всякими фаховыми людьми. Домсъ не мѣгъ выдержати ихъ конкуренци и хотъ не переставъ держати ся въ Бориславѣ, однако дѣло не приносило такои корысти, якои надѣявъ ся. Тѣлько жиды зѣ своимъ »рабѣвницкимъ господарова-

нємъ» могли удержати ся. Они не зважали на нѣнащо, щобы тѣлько добути »кипячку.« Законы роблено вузкѣ, огороджувано хворостомъ, вентиляція зразу була дуже мизерна, нѣякихъ приписѣвъ безпеченьства нѣ здоровля не заховувано, — тысячѣ и тысячѣ робѣтникѣвъ гибли за марный зыскъ, а жида збивали тысячѣ и миліоны. Они и одинъ другому не пропускали. Де одинъ добувъ нафту, другій копавъ тужь побѣчь него, бравъ глубше, пѣдкопувавъ ся пѣдъ тамтого. Урядъ не мѣгъ собѣ зъ тымъ дати рады, бо довгій часъ не було въ Бориславѣ майже нѣякои урядовои контролѣ, майже нѣякого надзору надъ публичнымъ безпеченьствомъ. Всѣлякого рода проступки, а то и страшнѣ справки, були дуже звычайнѣ. Село Бориславъ поволи щезало въ тѣмъ не-прослѣдимѣмъ хаосѣ, мовъ пѣна на водѣ. Давнѣ побитѣ »боѣвники« встали зъ могилъ, а встаючи розвалили село, котре выросло було надъ ними!

Германъ Гольдкремеръ бувъ одинъ зъ першихъ спекулянтѣвъ, що злетѣли на Бориславъ, мовъ хижѣ вороны на падло. Незадовго у него були вже три ямы зъ »матками«, с. є. зъ головными нафтовыми жилами. Германъ ставъ напруго богачемъ. Доси онъ тѣлько борѣвъ ся, — теперь ставъ безпечно на ноги. Капиталь плавъ ему самъ до рукъ. Але ще довгій часъ не покидала его тотя горячка, зъ якою колисъ взявъ ся до першої спекуляціи. Довго ще онъ цѣлыми днями лѣтавъ по Бориславѣ, заглядавъ ѣдъ ямы до ямы, сваривъ ся, кричавъ, штуркавъ робѣтникѣвъ, однимъ словомъ, якъ говорили рѣпники: »квапивъ ся, немѣвъ завтра вже мали его нести на окопище,« Онъ зразу немѣвъ самъ не вѣривъ своему щастю, боявъ ся, що ось-ось оно розслизне ся, розвѣе ся, мовъ дымъ.

Неразь вечерами онъ заглядувавъ въ тѣснѣи, темнѣи горла ямъ и дрожь пробѣгала по его тѣлѣ. Онъ пригадувавъ собѣ свое либацке житѣ, пригадувавъ собѣ селяньскѣи оновѣданя про людску кровь въ земли, про поганыхъ »песѣглавицѣвъ,« що живѣи лежать въ могилахъ и ждуть, поки хто ихъ не выпустить на свѣтъ. Ему ставало страшно. Его забобонна фантазія рисувала ему почварий образы, — ему причували ся навѣтъ въ сиѣ стогнаня, котрѣи нѣбы добувають ся зъ ямъ середъ пѣтьмы и мертвой тишѣ. Але такѣи хвилѣ, не то рефлексіи, не то мускулярного змученя и успокоеня, були дуже рѣдкѣи. Горячкова дѣяльнѣсть затопляла Германа, — онъ бувъ немѣи слѣпый, немѣи сновида, що пѣдъ проводомъ невидимой силы ступає понадъ пропасть и тымъ тѣлько щасливо переходить надъ нею, що не бачить нѣчого коло себе. Такъ само не бачивъ Германъ въ своѣи горячцѣ деякихъ важныхъ рѣчей, котрѣи ѳдакъ тымъ дужше дали ему почути ся. Передовсѣмъ онъ не бачивъ того, якъ розвивало ся за тѣи лѣта его родинне житѣ. У него родивъ ся одинъ сынъ, Готлибъ, але Германови нѣколи було уважати (впрѣчѣмъ нѣ умѣня анѣ способности до того у него не було), якъ розвиває ся, пѣдъ якими вліянями росте его сынъ. Онъ знавъ тѣлько то, що на четвертѣомъ роцѣ вѣку малый Готлибъ почавъ учити ся ѳдъ звычайного, троха поряднѣйше ѳдѣтого бельфера гебрѣйской мовы и письма св., а на шестѣомъ роцѣ пѣшовъ до »нѣмецкой« школы въ Дрогобици. Знавъ такожь и то — (учителѣ частенько ему о тѣомъ говорили) — що Готлибъ дуже тупа голова и плохо учить ся. Але розважити докладнѣйше надъ тымъ всѣмъ онъ не мѣгъ и не мавъ коли, тому-то и збувавъ все грѣшми, — плативъ добре учителямъ,

що »підбучували« єго Готлиба приватно. дома, — славъ вино та цукры оо. Василянѣмъ, підъ котрыхъ зарядомъ була школа, — и Готлибъ поволи, зъ тяжкою бѣдою ишовъ зъ клясы до клясы.

Та не довгожь тягло ся образованє Готлиба. Скѣнчивши четверту нормальну ѣнь на ѣдрѣзъ объявивъ ѣтцю, що далѣ »мучити ся въ тѣй проклятѣй школѣ« не думає. Отець зъ першу зачудувавъ ся, далѣ розлютивъ ся и почавъ грозити, а видячи, що все то не помагає, приставъ на жаданє сына и давъ єго до склепу на науку торговон практики. Тамъ пробувавъ Готлибъ и доси. Сцена зъ сыномъ по скѣнченю нормалокъ першій разъ отворила очи батькови, розгорячкованому грошевыми спекуляціями. ѣнь побачивъ, що єго сынъ попри всѣмъ лѣнивствѣ, попри всѣй оспалости, близькѣй до идіотизму, умѣе бути такимъ упертымъ, такимъ завзятымъ, що єму ажъ страшно стало. Довгї часы стояла Германови передъ очима маленька, груба буцмата фигурка єго сына зъ низкимъ чоломъ, четинистымъ въ гору стирчачимъ волосємъ зъ грубыми посинѣлыми зѣ злости губами, зъ маленькими, сѣрыми очима, въ котрыхъ палала така тупа завзятѣсть, така злоба и лютѣсть, якои ѣнь доси нѣколи не бачивъ у дитини. Зъ затиснєними кулаками и зъ страшнымъ крикомъ Готлибъ кидавъ ся на него, самъ не знаючи чого. Нападъ лютости не богато рѣзнивъ ся у него ѣдъ нападу епилепсїи.

Але спекуляційна горячка Германа тогды ще зовсѣмъ була не устала. Готлибъ успокоивъ ся, поставивши на своѣмъ, хоть зъ лица єго, — се Германъ ажъ теперъ побачивъ, — нѣколи не сходила понура упертѣсть идіота, котра зновъ часомъ напруго переходила въ безмысну, идіотичну веселѣсть. Друге,

що Германъ одъ теперъ мавъ часъ розважити на своімъ сыну, — се була жадоба грошей, — нѣ, жадоба роскиданя ихъ. Онъ купувавъ рѣжнй забавки и туй таки псовавъ та товкѣ ихъ, — книжокѣ бувало на курсѣ у него переводило ся бѣльше копы, — одежа щезала на нѣмъ, мовъ на огни, — однимъ словомъ, Готлибъ одъ малу перемѣнювавъ ся поволи въ якогось кобольда, въ якогось духа мучителя, котрому все на завадѣ, все въ дорозѣ, и котрый все старає ся змести и знищити, до чого тѣлько може руку приложити. Стѣны въ єго покою повнй були дѣрѣ, выверченыхъ въ мурѣ ножиками, а туй таки въ тыхъ дѣрахъ виднѣли ся ще поломанй ѳстрия ножиѳовъ. Слуги и служницѣ мали зъ нимъ исте пекло: нѣколи не давъ имъ спокѳйно перейти попри себе, щобъ не швякнути батогомъ, не вдарити каменемъ, не бризнути болотомъ. Германъ, котрый дуже рѣдко бувавъ дома и котрого Готлибъ въ початкихъ троха боявъ ся, не знавъ, або мало знавъ о тѣмъ: ажъ сцена выше згадана отворила єму очи. Тай тогды онъ надъ тымъ такъ богато не застановлявъ ся. »Отъ дитина, — погадавъ собѣ, — звѣстна рѣчь, живе, вразливе,« Онъ успокоивъ ся ѳддавши єго до склепу свого знакомого, блаватного купця Менкеса. Та не довго тревавъ єго спокѳй. Сынъ и ту не переставъ бути тымъ, чимъ зробила єго на-пѣвъ природа, а на-пѣвъ вихованє матери, и дуже часто Германови приходило ся слухати жалобъ другихъ субъєктѣвъ, а то и самого принципала, — дуже часто приходило ся єму сплачувати значнй сумы за шкоды, якихъ пона-раблявъ єго сынъ въ рѣжнихъ мѣсцяхъ.

Але поволи-поволи, зъ ростомъ маєтку потухала спекуляційна горячка въ Германовѳй крови. Онъ те-

перъ уже ставъ найпершимъ богачемъ помѣжь всѣми бориславскими капиталистами. У него було кѣлькасотъ власныхъ ямъ, — кѣлканайцять дестилярень, на него працювало кѣлька тысячь робѣтникѣвъ, працювало пѣдъ надзоромъ невмолимыхъ неробѣвъ-жидѣвъ, котрымъ Германъ за те тѣлько и плативъ по 40—60 кр. денно, щобы паганяли робѣтникѣвъ до работы ѣдъ рана до ночи. За 15 лѣтъ, ѣдъ часу почину бориславской спекуляци, Германъ закупивъ бориславску доминию и ще кѣлька шляхоцкихъ посѣлостей въ околици и ставъ уже дѣдичемъ. Але разомъ зъ тою щасливою хвилею, коли се стало ся, — наставъ въ житю Германа новый, зразу дуже мало видный, але все важный зворотъ. Бго очи, доси за-слѣплені тѣлько одною жадобою, заняті тѣлько шукаемъ одного — богатства, теперь, найшовши его, почали оглядати ся навкруги, почали пыльнѣйше роззирати всѣ обставины, середъ котрыхъ текло жите Германа. Той, такъ сказати, критичный зворотъ, не надѣйшовъ разомъ, не ставъ нѣколи до теперь надто сильный, — але все таки богато вражѣнь, котрыхъ Германъ впередъ не добачувавъ, пѣдпадали ему пѣдъ очи, будили его увагу, мутили потроха супокѣй, и падучи поволи, незначно, часъ ѣдъ часу, мовъ краплѣ холодной воды на розѣгрѣте тѣло, разили его глубоко, лютили и перероблювали цѣлу его вдачу, весь свѣтоглядъ.

Окрѣмъ дивной природы сына, котра перша звернула на себе его увагу, ѣнъ швидко покмѣтивъ, що и его жѣнка въ своѣмъ родѣ не меньше цѣкаве и сумне явище, и коли темпераментъ сына не можъ було назвати инакше, якъ хоробливымъ, — то и она зовсѣмъ не була нормально розвита. Оженивши ся зъ нею, Германъ ѣдъ разу кинувъ ся до сво-

ихъ дѣлъ, зъ головою потонувъ въ нихъ и не бачивъ, якъ жива, бесѣдлива и яко-такo привѣтна дѣвчина, зъ котрою ѓнъ оженивъ ся, перероджувалась, перемѣняла ся поволи въ зовсѣмъ другу, не подѡбну до першої. Она зовсѣмъ не була образована, а доки ще незабезпечене становище Германа нагоняло ѣй страхъ о будущу долю и заставляло до якои небудь работы — доти и до людей була подѡбна. Але швидко маєтковый станъ Германа полѣпшивъ ся, — ему нѣчого було бояти ся о будущій хлѣбъ. — самъ не знаючи, якъ и коли, ѓнъ ставъ жити выгѡднѣйше, въ поряднѡй, хорѡшо меблѣванѡй хатѣ, ставъ держати слугъ, конѣ, — далѣ закупивъ въ Дрогобичи кѡлька камениць на власнѡсть, — и тутъ жите єго жѣпки пѡшло зовсѣмъ другою дорогою. Всяке занятє, всяку роботу она покинула, — стала ѣсти смачно и богато, немовъ хотячи вынадгородити собѣ давнѣйшій часы недостатку. Строѣ занимали єѣ якійсь часъ, и она выдавала на нихъ немаго грошей. Але чимъ дальше въ лѣта, тымъ бѡльше она товстѣла и лѣнивѣла. Цѣлыми днями она сидить бувало въ мягкѡмъ, выгѡднѡмъ фотелю пѡдъ ѡкномъ та смотрить на ринокъ. Єи лица стали повнѣй и ѡддутѣй, — очи колись чорнѣй, блискучѣй и заманчивѣй, теперъ стратили блискъ и стали немовъ оловянѣй. — голосъ понизивъ ся, згрубѣвъ, а рухи стали тяжкѣй и неповоротливѣй. Людска, жива подоба замѣтно тонула въ надмѣрѣ мяса и товстости. Панѣ Гольдкремеръ на всякого, хто єѣ бачивъ, робила прикре, ажъ гидке враженє.

Безграничне лѣнивство, физичне и духове, выродило у неї такожъ упертѡсть, властиву идіотамъ, котрымъ годѣ подумати о чѡмъ небудь, — значитъ, годѣ и рѣшити ся на яку-небудь змѣну, на якій-

небудь живѣйшій крокъ. Она такъ бояла ся всякого руху, всякою змѣною довкола себе! Она и сынови своему передала тото идіотичне лѣнивство и тоту ту-пѣсть, тѣлько що у Готлиба до неї примѣшала ся ще ѡтцева горячка, выступаюча рѣдкими выбухами лютости и вѣчною жадобою нищеня, псованя та траченя всего безъ думки и безъ цѣли. Правда, школа, товариство, въ котре ѡдтакъ вѣйшовъ Готлибъ, обте-сали троха его дику вдачу, але не змѣнили еи. Она виявляла ся теперъ рѣдше, нѣжъ впередъ, але все таки виявляла ся, скоро що небудь зъ боку дало до сего досыть сильній товчокъ.

Германъ не швидко успѣвъ докладно приглядѣти ся всему тому. Зъ разу не клавъ на то великои ваги. Але вѣчна нерухомѣсть, бездѣйноѣсть и упертѣсть жѣнки лютила его, — горячкового, непосидючого спекулянта. Онъ часто починавъ зъ нею сварку, але все надармо. Она неразъ и ѡдповѣдати ему не хотѣла, або на его бесѣду ѡдповѣдала на-пѣвъ добродуш-нымъ, на-пѣвъ глупымъ смѣхомъ. Германъ лютивъ ся и выбѣгавъ зъ дому. Подѣбнѣ сцены послѣдними ча-сами ставали що разъ частѣйшѣ. Германови робило ся дома чимъ разъ прикрѣйше, онъ чувъ ся немовъ въ рѣзницкѣй ятцѣ, переповненѣй запахомъ свѣжого мясива. Щось мовъ перло его зъ дому, — але самъ онъ не знавъ, куды дѣти ся. Та щасте его, що онъ не зовсѣмъ ще ясно бачивъ, що се за люде, зъ котрыми ему треба жити, — що се за натуры, его жѣнка и сынъ! Щасте его, що онъ не знавъ, чому они такѣ дивнѣ, каприснѣ, упертѣ, — що онъ уважавъ ихъ здоровыми людьми! Колибъ онъ бувъ знавъ, яка велика мѣрка помѣшаня розуму и психичнои недуги лежить въ ихъ крови, онъ певно не бувъ бы мѣгъ и

динины ночувати зъ ними підъ одною стрѣхою! Правда — жите и природа, се дуже консеквентнї дѣячѣ, — они швидко показали ему и тотъ бѣкъ дѣла, — але все таки ближше застановленє моглобъ було злаго- дити переворотъ, а то и зовсѣмъ звести его на су- покѣйну дорогу лѣкарского та психіатричного ратунку.

И теперь, въ хвили наибѣльшой переваги ре- флексїи та споминокъ, яку доси тѣлько переживавъ Германъ, онъ не задержувавъ ся довго надъ картинами своего родинного жита, — такъ дуже те жите ему обридло. Саме вчера у него була завзята передирка зъ жѣнкою, въ котру вмѣшавъ ся и сынъ, що на тої часъ бувъ дома. Германъ теперь вже и не тямить, о що имъ пѣшло, — але тѣлько тямить, що жѣнка и сынъ насѣли на него такъ, що мусѣвъ утѣкати зъ дому. Жѣнка лаяла его, а сынъ грозивъ, посинѣвши зѣ злости. Германъ сплюнувъ передъ себе зъ досады. »Прокляте боже на таке жите!« шепнувъ онъ беручи ся до работы. Швидко перо заскрипѣло по шерсткѣмъ, сивѣмъ паперѣ. Але рефлексїя ще не втихла. Германъ запинивъ ся по хвили, поглядаючи на великї стовпы циферъ, що пjali ся передъ его очима на паперѣ.

— Для кого то все? прошептавъ онъ. Хто зъ того схѣснуе? А на се прецѣнь весь мѣй вѣкъ пѣшовъ, — всѣ мои силы!...

Але дѣловый, практичный чоловѣкъ въ одиѣй хвили обѣзвавъ ся и всѣ непотрѣбнї рефлексїи втикли, поховали ся геть, мовъ малї дѣти передъ рѣзкою. Германъ вставъ, пройшовъ ся по комнатѣ, выпивъ склянку воды и засѣвъ до работы.

Була одинайцята година. Сонце жарило, а вѣтеръ крѣзь ѣкно заносивъ до комнаты роспареный нафтовый сопухъ и безконечный гукъ, крикъ та гамѣръ робу-

чого люду. Германъ все ще сидѣвъ и писавъ, не зважаючи на нѣщо. Онъ умысно хотѣвъ набити собѣ голову цифрами та рахунками, щобы прогнати другї, поганї думки.

Наразъ дверѣ до его покою зъ лоскотомъ отворили ся, а въ нихъ показало ся нагло, мовъ червона блискавка, широке, розгорѣле лице его сына. Ще хвилька, а передъ нимъ стоявъ Готлибъ, задыханий, покритый куравою, зъ блискучими очима и стисненими кулаками.

— Га, — промовивъ онъ, важко дышучи и падучи безсилно на канапу.

Германъ перепуджений и здивований выпуливъ на него очи.

— А ты чого сюда прибѣгъ? запытавъ онъ по хвили.

Готлибъ не одповѣдавъ. Видно, що онъ пѣшки перейшовъ всю дорогу зъ Дрогобича, тай то перейшовъ швидко, Щожъ таке стало ся? Чого ему треба? думавъ собѣ Германъ, дивлячись на сына и ждучи его одповѣди. Одповѣди не було.

— Ну, щожъ тамъ такого? промовивъ Германъ ласкавѣйше, — чогось прийшовъ?

Послѣдне запытанє стрясло наразъ Готлибомъ, мовъ искра електрична. Онъ въ одной хвили зѣрвавъ ся и прискочивъ до отця.

— Грошѣ давай, — чуешь грошѣ! скрикнувъ онъ, чѣпаючи его за груди. Грошѣ давай, — менѣ грошѣ треба, — богато, чуешь!...

Голосъ ледво продиравъ ся Готлибови крѣзь пересохле горло. Его руки дрожали. Германъ поблѣдъ зѣ страху. Онъ не знавъ що робити: чи кричати о помѣчь, чи уговорювати сына по добру.

— На щожь тобѣ грошѣ? спытавъ спокôйно Германѣ. Онѣ силувавѣ ся на спокôй, хоть чувѣ, що ему щось пôдъ горло пôдступає, немовь хоче его удусити.

— Треба! треба! не пытай, — кричавѣ Готлибѣ, шарпаючи его. Давай швидко, — у тебе ихѣ и такѣ много! Давай!...

Готлибôвъ голось урвавѣ ся. Германѣ поглянувѣ на его лице, въ его очи... Боже! що за дикôсть, що за страшна жадоба! Ему стало страшно и мерзко, немовь се не власна его дитина, а якiйсѣ гадѣ дотыкає ся тѣла. Зачудованє перейшло въ гвѣвъ. Онѣ однимѣ замахомѣ ôдопхнувѣ сына ôдѣ себе, такѣ, що той хитаючи покотивѣ ся въ куть къ стѣнѣ.

— Що, — крикнувѣ теперѣ Германѣ, дрожачи зѣ гнѣву, — ты ôдки? Що ти за одинѣ? Чи такѣ ся до тата зѣ просьбою приходитѣ? А ты смѣєшь на мене руку пôднимати? Не знаєшь, що въ письмѣ написано: усхне рука, котра пôднимає ся на батька! И ты за грôшми? заразѣ кажи, на що ихѣ тобѣ?

Готлибѣ, якѣ упавѣ на канапу, такѣ таки и лежавѣ, не кажучи и слова. Онѣ разѣ тôлько поглянувѣ на батька, але такимѣ ненависнымѣ, злобнымѣ, зятятимѣ поглядомѣ, що Германѣ замовкѣ и сплунувши та пройшовши ся два-три разы по комнатѣ, сѣвъ назадѣ до роботы, не звертаючи уваги на сына.

Настало полудне. Служниця вôйшла и звѣстила, що обѣдѣ готовый.

— Ъсти пôдемѣ, — обернувѣ ся остро батько до сына. Готлибѣ не кажучи слова, вставѣ и пôшовѣ до обѣду. Онѣ вѣвъ своимѣ звычайемѣ, богато и пажерливо, — але се не дивниця була Германови. Дивниця було ему тôлько то, що Готлибѣ зѣ такою жадобою

выпивавъ склянку за склянкою вина, котре стояло на столѣ. Германъ бачивъ, якъ Готлибови очи розгоряли ся чимъ разъ дужше, — грубѣй вишневою краски губы рушали ся, але нѣ одно слово не выходило зъ усть. Бачилось, Готлибъ бесѣдувавъ, радивъ ся самъ зъ собою нечутнымъ нѣкому голосомъ. Батько зъ разу хотѣвъ заборонити єму пити такъ богато, але далѣ подумавъ собѣ: »нехай, — швидко засне, — то и перейде все.« И дѣйсно Германови не довго прийшло ся ждати. Ще за обѣдомъ сонъ зломивъ Готлиба, онъ перевернувъ ся на софку и захрапавъ, роскинувши руки и ноги и широко роставивши уста. Онъ лежавъ такъ передъ Германомъ недвижный, — тѣлько губы разъ въ разъ шевелили ся, немовъ таємнича нарада зъ самымъ собою не переставала и въ снѣ.

III.

Сонце похияло ся зъ полудня. Ёго горяче промѣне сыпало ся искристымъ градомъ на бориславске узгѣре. розсыпаючись по сугорбахъ сѣрои глины, выдубтои зъ глубочезныхъ ямъ, распалюючи тонкѣ дротяніи ливы навиненіи на корбахъ, заламуючись и мигтячи всѣми фарбами веселки на калужкахъ та потѣчкахъ, котрыхъ стухла, болотниста вода покрыта була зверха густою, пливкою нафтою. Ясне, погѣдне небо горѣло надъ горячимъ Бориславомъ и выглядало такъ само сѣро, якъ цѣла зруйнована околиця. Вѣтеръ нѣ разу не шевельнувъ воздухомъ, не повѣнувъ холодомъ, не розсѣявъ важкого, густого сопуху, що выходячи зъ ямъ, зъ глины, зъ потокѣвъ, зъ брудныхъ магазинѣвъ, залягавъ хмарою надъ Бориславомъ, спиравъ духъ въ груди. А ще горы, обрубаніи зъ лѣса, покритіи голыми стирчачими ценьками або зовсѣмъ выгорѣлыми шутроватыми та камѣнястыми галявами, доповнювали вражене того сумного краєвиду. Голосы, що рано розлягали ся и зливали ся въ оденъ безмѣрний гамѣръ, заповняючій всѣ закамарки Борислава — теперъ змовкли. Якась сонна мертвота залягала довкола. Тѣлько рѣпники въ своихъ заропленыхъ сорочкахъ, саміи заропленіи по очи, лѣниво повертали ся коло ямъ, крутячи корбами, та теслѣ цюкали рѣвностайно своими топорами о дерево, мовѣ

великій жовны. Всякій рухъ, якій видно було довкола, — всякій голосъ, якій можъ було учути, — все нагадувало радше повольный, сонливый рухъ та туркоть величезной машины, только що колеса, зубць, загачки та шрубы той машины, були живі люде зъ гѣломъ и кровю. Думка, не находячи нѣчого принадного нѣ поверхъ землѣ анѣ надъ землею, мимоволѣ нириала въ тоту темну, страшну глубѣнь, де теперь, въ той самой хвили, мучать ся, працюють, рыють тысячѣ людей, де кипить робота, оживає або завмирає надѣя, боре ся жите зѣ смертю, боре ся чловѣкъ зъ природою. Колько сумныхъ зѣтхань, тревожныхъ думокъ, горячихъ молитовъ, пяныхъ выкриковъ розлягаєсь въ внутрѣ землѣ, але на верхъ не выдѣбуває ся нѣчо крѣмъ удушливого сопуху, — все пожирає земля, глубѣнь, пѣтъма, мовъ той старосвѣтскій божокъ власнѣ дѣти. А сонце горить на небѣ, мовъ розпечена желѣзна куля, и бачить ся, навмысне силуєсь якъ найшвидше высушити всю силу. сѣ живі соки въ тыхъ чорныхъ послаблыхъ рѣпникахъ и въ тыхъ голыхъ, обнищенихъ зъ лѣсѣвъ, только беззубыми, чорными пеньками наѣженихъ горахъ.

Германъ Гольдкремеръ не мѣгъ нынѣ по обѣдѣ и на хвилю заснути, такъ зрушили его рѣжнѣ враженя нынѣшного дня. Онъ выйшовъ зѣ свого помешканя и пѣшовъ на Новый Свѣтъ, де було наибѣльше и найбогатшихъ его ямъ. По дорозѣ минавъ онъ багато чужихъ закопѣвъ, але не обзиравъ ся на нихъ, силувавъ ся навѣтъ нѣчого не видѣти, нѣчимъ не займати ся, бо чувъ, якъ всяка, хоть и найзвычайнѣйша рѣчь, дивнымъ способомъ тревожить его роздразненѣ нервы. Онъ бувъ немовъ въ горячцѣ, коли всякій, хоть и зовсѣмъ легонькій дотыкъ на болюче

тѣло выдає ся хорому важкимъ ударомъ. Германъ самъ не знавъ, що зъ нимъ стало ся сегодня. »Чи я мало спавъ, чи перестудивъ ся, чи що такого?« — воркотавъ ѓнъ самъ до себе, чуючи въ собѣ тоту дивну, нечувану змѣну. Ёму здавалось именно, що на все ѓнъ нынѣ дивить ся якимись новыми очима и що весь Бориславъ нынѣ для него якійсь новый свѣтъ. Що се мало значити? Чому, наприкладъ, худѣ, нуждений, чорнѣ лица рѣпникѣвъ працюючихъ коло ямъ, нынѣ такъ глубоко щемѣли въ ёго серци, а звичайно навѣтъ уваги ёго не звертали на себе? Чому ихъ порвана, перегнила, зароплена одежа нынѣ обходила ёго далеко бѣльше. нѣжь груди воску, котрѣ они разъ за разомъ вытягали зъ ямъ? Ѓдки ёму прийшла въ голову думка, що тамтому въ ямѣ мусить бути страхъ негарно сидѣти въ такѣй глубѣни и въ такѣй задусѣ цѣлыхъ 6, а то неразъ (въ ёго ямахъ) и 12 годинъ? Що за невидима сила навернула ёму на голову питанє: якже то мусить ся жити дома тымъ людямъ, коли они волять ити сюды за такѣй нуждений заробокъ та страшно бѣдити? »Нуждений заробокъ!... Страшно бѣдити!«... Такъ, тотѣ именно фразы, зъ котрыхъ ѓнъ неразъ такъ бѣдко насмѣвавъ ся, въ котрыхъ правду нѣколи не хотѣвъ повѣрити, просунули ся теперъ черезъ саму тайну глубѣни ёго душѣ, мовъ чорнѣ хмары, передвѣстники бурѣ. Що стало ся зъ Германомъ? Якимъ чудомъ приходитъ ѓнъ до подобныхъ рефлексѣй, ѓнъ, твердый, практичный, вырахований *Geschäftsmann*, — ѓнъ, у котрого ставало на тѣлько серця, щобъ за найменше припѣзненє, за найменшу недбалѣсть, за найменше грубе слово навѣтъ уривати своимъ робѣтникамъ зъ платиѣ? Ѓдки ѓнъ самъ теперъ приходитъ до подобныхъ ду-

мокъ? Хиба онъ не знае, що се все дурницѣ, dummes Zeug, якъ онъ самъ звычайно говоривъ передъ другими?

О, Германъ знае все то дуже добре и тямить дуже добре свои власнї науки, — але щожъ, се була якась така погана хвиля, коли подобнї думки шибнули єму въ головѣ. Онъ старае ся на силу прогнати ихъ. Идучи звольна стежкою помѣжь ямы, минаючи рѣчницѣвъ та жидѣвъ, що зъ пошанованємъ кланяють ся »такому велике панѣ зъ нашѣ вѣры,« — онъ насилу хоче заняти ся рахункомъ, дѣловою комбинацією. Ось послѣдними тыжднями ямы принесли єму о 20 тысячъ менше доходу, нѣжъ звычайно, — въ єго касѣ починае показувати ся недобѣръ, — робѣтники коштують богато, бо косовиця настала, а ту контрактъ зъ рѣжными фірмами виходить. Правда, при належитѣй натузѣ можна ще дѣгнати хибу, — треба лишень наняти бѣльше робѣтникѣвъ и отворити два закопы, котрї недавно мусѣвъ заперти задля недостатѣ рукъ. Але щожъ, — се такожъ ризико. А нужъ въ закопахъ покаже ся жила воды, — а се рѣчь дуже легка, и такъ уже декуды слезить вода въ штольняхъ. Тогда пропала робота и треба довгого часу, закимъ воду вычерпати. На нафту нѣщо надѣяти ся, бо и жерела вже майже вычерпанї, тай она впрочѣмъ не оплачуе ся, не выдержуе конкуренци зъ заграничною. Лихо! Отъ якъ бы такъ теперъ порядну жилу воску надѣбати, — то се бы якъ разъ помогло! Але тутъ Германъ запинивъ ся. Єго переслѣдовала вже ѡдѣ тыждня думка, що щасте починае ѡдвертати ся ѡдѣ него, — а теперъ онъ зновъ щастя просить — о жилу воску! Пуста просьба! --- жилы не добуде, недобѣръ буде побѣльшувати ся, —

вода залє закопы, контрактъ пропаде, — все, що онъ черезъ тѣльки лѣта зъ такою мукою, грыжею, працею и горячкою назбиравъ и нагромадивъ до купы, — все пропаде, розслизне ся, розвѣе ся мовъ порохъ на вѣтрѣ, — бо щастє ѡдвернуло ся ѡдъ него! Такъ, оно ѡдвернуло ся, — онъ о тѣмъ сильно переконаний. Онъ знає зъ досвѣду, що поки чоловѣкови щастє сприяє, поти тѣло єго сильне, мовъ желѣзо, — нервы твердї мовъ сталь, — думка ясна и певна себе, — поти цѣлый чоловѣкъ подѡбный до блискучои, острои стрѣлы, выпущенои зъ лука и зъ свистомъ летячои просто до цѣли. Германъ бувъ колись — недавно єще — такою стрѣлою! Але нынѣ онъ не той! Нынѣ онъ дразливый, зломаний, — нынѣ грыжа ѣсть єго сердце, травить єго силу, мѣшає єго думку, — нынѣ щастє покинуло єго, ѡдвернуло ся ѡдъ него!»

Такъ невеселї думки шибали по головѣ Германа. Онъ и не чувъ ся, коли ставъ передъ першимъ своимъ закопомъ. Кошара зъ дощокъ и рѣзаныхъ стовпкѡвъ розсѣлась надъ ямою, мовъ сѣре циганьске шатро, — въ серединѣ було брудно и душно, хотъ кошара не запырала ся нѣколи; всякого, хто зъ надвору входивъ до неи, сумеркъ хапавъ за очи; ажъ по довшѡмъ часѣ можъ було до него привыкнути и розглянути добре все, що въ серединѣ находило ся. Германъ вѡйшовъ.

Рѡпники ино що пополудновали и брали ся до работы. Ихъ було чотыри, — самї молодї парубки. Оденъ давно вже стоявъ при млинку и мликовавъ свѣжїй воздухъ до ямы. Поки се не зробить ся, — не можъ лѣзти въ глѣбѣнь. Два другї приладжували третого, котрый мавъ спускати ся въ долину. Они

оперезали єго шлією попôдъ пахи и ôдтакъ причепили шлію до дротяной ливвы. Парубокъ прилаженный такимъ способомъ, стоявъ надъ ямою, не кажучи и слова.

— А що, — чей уже можь спускати? сказавъ оденъ зъ тыхъ, що єго оперѣзували. Ану, Миколо, — подай єму тамъ оскарбъ и лѣхтарню, — швидко, небоже.

— Ну, ну, — нѣщо квапити ся — є часъ до вечера, — ôдповѣвъ тамтой ôдъ млинка. На тѣ именно слова Германъ надôйшовъ до кошары.

— Такъ, такъ, — є часъ! Поволеньки собѣ поводитъ ся! крикнувъ онъ гнѣвно. Вже друга година, — а ты ще на верха?

Рôпники не ужახнули ся, не перерывали своєи работы при Германовôмъ приходѣ, — нѣ оденъ навѣтъ не поглянувъ на него. Микола рôвнодушно складавъ оскарбъ и мотыку въ бляшаный кибель, причеплений на кôнци ливвы; Семень млинкувавъ далѣ, хитаючись при тôмъ на оба боки, мовъ пьяный, — а Стефанъ причепивъ шнурокъ до пружины, на котрôй стремѣвъ дзвôнокъ, ôдтакъ засвѣтивъ лѣхтарню и давъ єѣ Гриневи.

— Чому швидше не робите? крикнувъ зновъ Германъ, котрого найдужше лютила тота рôвнодушнôсть, той деревяный супокôй рôпникôвъ.

— Такъ робимо, якъ можемо! ôдповѣвъ Семень. — Тажъ годѣ єго спускати въ замороку! Самѣ знаете, що ôсѣмдесять сяжень, то не жартъ!

— Ну, Гриню, — бери лѣхтарню та иди въ божій часъ, — сказавъ Стефанъ.

Гринь взявъ лѣхтарню и ступивъ одною ногою въ кибель, — а рукою взявъ ся за ливву. Стефанъ

и Микола стали до корбы. Поволи замахувала она своимъ крыломъ, и линва, мовъ червона змїя, почала сховзувати ся зъ валу, на котрѣмъ була навинута. Гринь еще стоявъ на березѣ ямы. На его лицѣ крѣзь густу верству глины и кипячки мовъ було добачити якійсь неспокоій, якусь тревогу и щось мовъ боротьбу зъ самымъ собою. Черезъ его голову перемигнула блискавкою думка про дѣмъ, про стару мать, котра завтра, въ недѣлю, жде его на обѣдъ. А ту ось передъ нимъ ся глубоченна, 80-сяжнева пропасть, брудна, вонюча и тѣсна, мовъ жите въ нуждѣ. А тамъ въ глубинѣ кѣлько то рѣзнихъ, невидимыхъ силъ грозить ему! Кто знае, чи за годину, за двѣ его товаришѣ не вытягнуть холодного трупа? Кто знае, хто знае!... Дрожь пройшла по его тѣлѣ, коли кибель почавъ тонути въ долину, коли на его лице повѣнувъ важкій, пѣдземный холодъ. Ему стало такъ тяжко, якъ ще нѣколи. Ось онъ стоячи одною ногою въ киблѣ, рукою держачи ся линвы, перевисъ въ воздухѣ и захитавъ ся надъ западнею. А корба невпинно махае своими крылами, линва невпинно сховзуеъ зъ валу, — онъ тоне, тоне повѣльно, тихо... Ему духъ захацуе, — дрожачимъ голосомъ кричить своимъ товаришамъ на прощане звычайный гѣрницкій окликъ:

— Glück auf!

— Glück auf! ѳдповѣдають середъ глубокои тишѣ три голоса, — иѣ, не три! И четвертый, не певный, притишений голосъ Германа повторивъ такожь:

— Glück auf!

— Иди зъ Богомъ! додавъ Микола и замовкъ. Гриць утонувъ въ темнѣй пропасти.

Въ кошарѣ тихо. Аиѣ оденъ голосъ не перерывае тишѣ. Всѣ мовчки працюють. Колеса, намазані

кипячкою, обертають ся нечутно, мовь духи середь сумерку. Ливна тихо сховзуєсь и хитає ся. Всѣмъ якось важко, немовь при похоронѣ, коли спускають трумну до гробу. Дивна рѣчь! Що день кожрый зъ нихъ бачить те саме: спускає ся чоловікъ до ямы, — и що день те саме, важке, гнетуче чуте здавлює душу, щодень вертає думка: ось спускаємо до гробу живого чоловіка!

Германъ стоявъ и дививъ ся, — дививъ ся и мовчавъ; онъ самъ не знавъ, що зъ нимъ робить ся. Якъ пильно, якъ уважно слѣдивъ онъ нынѣ за виразомъ лица тыхъ рѣшенихъ, а особливо того, що втонувъ въ глубинѣ, того »живо похороненого!« И диво! Тѣ самі чутя, що шевелили ся въ нихъ, що выкликували въ нихъ дрожь и зѣтхання и тревогу; — тѣ самі чутя бушували и въ его груди, але якъ сильно, якъ страшно! Все то, що мелькомъ перелетѣло черезъ думку Гриневи, коли стоявъ надъ ямою, — все то переходило и черезъ думку Германа, але якъ ярко, якъ живо, якъ важко! Въ его уявѣ рисувавъ ся не оденъ образъ нужды, роспуки, недостатку, — не оденъ а тысячѣ, и всѣ они зливали ся въ одно бушующе море, въ одну страшну заливу недолѣ, въ котрѣй гремѣли и стугоиѣли якісь змѣшані, глубокиі голоса. Тыхъ голосѣвъ онъ не мѣгъ поняти, хоть знавъ, що оно щось страшне. Онъ стоявъ въ кутѣ кошары нерухомый, холодный и силувавъ ся позбутися страшныхъ привидѣвъ. Онъ широко отворивъ очи, щобы видѣ дѣйсности прогнавъ марева. Але и дѣйсность не могла его потѣшити анѣ успокоити. Бо чижъ его марева не були —тота сама дѣйсность, тѣлько бѣльше оживлена, пѣднесена фантазією на высшу степень?

— Glück auf! Glück auf! повторявъ онъ безмысно.

— Щастибôгъ вамъ, бо мы не зазнали щастя! Щастибôгъ вамъ, бо мы гибли зъ нужды, мучились весь вѣкъ! Щастибôгъ вамъ!...

Кому?... Ну, комужь якъ не намъ, намъ, Гольдкремерамъ, намъ, котрїи можемо спокôйно стояти, дивити ся на обороты корбы, сховзанье и хитане линвы, — котрїи можемо спокôйно наганяти тыхъ людей до пильности, спокôйно слухати ихъ страшного, прошибаючого: Glück auf!...

Германъ выйшовъ зъ кошары, не сказавши и слова бôльше рôпникамъ. Сонѣшна яснôсть на дворѣ успокоила его троха, притишила розбурханїи думки. Онъ пôшовъ далѣ оглядати ямы, и старавъ ся по дорозѣ набрати якъ можъ наибôльше супокою и твердости. Онъ говоривъ самъ собѣ, що »властиво, щожь се за велика рѣчь? Лѣзе хлопъ до ямы, ну, и бере за то заплату, — цѣлого гульдена! Якъ бы не хотѣвъ, то бы не лѣзъ, — силувати его нѣхто не силує. А якъ тамъ що... того..., ну то за то прецѣнъ я не можу ôдповѣдати. Я що можу, то роблю для ихъ безпеченьства. Кôлько то мене коштують кошары, млинки, лампы новой конструкциї! Щожь менѣ можъ закинути? А що я за свои грошѣ хочу совѣстной работы, — то се зовсѣмъ природна рѣчь. Значить, я не маю нѣчо на своѣй совѣсти, — не маю чого тымъ грызти ся! Навѣть думати о тôмъ нема що!«...

Такъ мѣркувавъ Германъ, уциткуючи тоту невидиму силу, що нынѣ збудила ся въ нѣмъ и валила-перевертала всѣ его рахунки, бентежила весь его супокôй. И справдѣ, — она мовъ на Германôвъ розказъ, затихла. Германъ ставъ спокôйный, навѣть

акійсь жвавий и радый, мовь чоловѣкъ по слабости. Только часъ одъ часу легенька дрожь его мускулѡвъ давала ему знати, що страшна, ворожа сила въ его внутрѣ не замерла, и що найменшій сильнѣйшій дотыкъ, найменше потрясенє може на ново єѣ розбудити.

Онъ пѡдѡйшовъ къ другѡй ямѣ въ веселѡмъ настрою. Ему хотѣло ся забѣчи рѡпникѡвъ несподѣвано, невидимо, щобъ доконати ся, якъ они роблять. Онъ знавъ, що теперь его вѣрника нема коло сеи ямы, — и для того легко ему буде доконати ся, чи вартї тотї люде и тыхъ грошей, що берутъ. Онъ пѡдѡйшовъ зъ легка къ дощанымъ стѣнамъ кошары, ступаючи безъ шелесту на мягкѡй глинѣ, и заглянувъ черезъ выбитый сукъ до середины. Такій спосѡбъ надзираня бувъ у него не новина и всѣ мѡйже робѡтники знали о томъ, бо звычайно при выплатѣ Германъ урывавъ имъ зо четверть зарѡбку говорячи: »А, то ты черезъ тыждень дармуєшь та поводишь ся коло ямы мовь глиняный, а теперь по грошѣ приходишь!« А коли бѣдолаха-рѡпникъ починавъ суперечати ся та божити ся, — Германъ цѣлый наливавъ ся кровю, якъ индикъ, грозивъ рѡпникови жапдармами и казавъ вѣрникови якъ стѡй выкидати его за дверь.

Германъ заглянувъ черезъ выбитый сукъ до кошары. Якъ разъ напротивъ него бувъ вхѡдъ, черезъ котрый входило до середины троха свѣтла, ѡдбитого одъ сусѣднои кошары, — проте Германови легко було розглянути все, що дѣяло ся въ серединѣ. Два парубки стояли якъ звычайно коло корбы, але не крутили, — видко було, що ино-що спустили одного въ спѡдъ и ждали звѡнка, коли мають тягнути въ

гору кибель зъ воскомъ. Только третій при млинку крутивъ разъ — въ — разъ корбою, хитаючи ся въ боки, мовъ и самъ ставъ машиною. А коло входу сидѣвъ малый, заталапаний хлопчина — липярь, котрый звычайно выбиравъ зъ помѣжь глины дрѣбнѣй грудки земного воску. Теперь не маючи роботы, онъ дрѣмавъ, оперши ся плечима о стѣну; его худѣ, бруднѣи руки висѣли безвладно долѣ боками, а долонѣ лежали въ глинѣ.

Звѣнка не чути, — робѣтники балакають.

— Слухай, чога такъ нынѣ нашого пана хлопецъ летѣвъ задыханый до ѡтца? Такъ мовбы хто гнавъ за нимъ!...

— А що, — певно грошей потребуе! Ей, то тобѣ брате урвитель, най Богъ сохрानить. Я видѣвъ неразъ въ Дрогобичи, якъ ся тото надъ людьми збиткуе, Господи! А грѣшми то такъ розмѣтуе, — де що видить, заразы бѣжитъ, купуе, поламае, попусуе тай зновъ бѣжитъ далѣ, зновъ купуе!

— Добре ему дурѣти, коли є за що. Розмѣтуе людскою працею, — розвергло бы ему кости!

— А знаете, — докинувъ той, що при млинку, — я якъ ся дивлю на него, то все си гадаю, що онъ не згине своєю смертею. Протренькае ѡтцевѣи тысячѣ тай пѣде людей розбивати.

— Ой певно, що не що его чекае, а шибениця! То лишень ему ся въ тотѣ жабячѣи очи подивити, то ажъ чоловѣка морозомъ перейме!

— То Богъ старого Гершѣа покаравъ за людску кривду! Добре то якійсь казавъ: людска кривда и на третѣмъ поколѣнью ѡдомститъ ся!

— Бѣйте плѣшки, бѣйте плѣшки! крикнувъ зъ просоня здрѣманый липярь и прокинувъ ся. Германѣвъ

поглядъ упавъ якъ разъ на его нужденне лице, передъ часомъ зôвяле и выхуджене, — и ему перемигнуло въ думцѣ повне, червоне лице сына. Онъ самъ не знавъ, що таке вразило его при той згадцѣ, — але холодъ здавивъ его груди, — ему стало такъ тяжко, такъ тревожно, немовъ бачивъ уже правду того, що пророчили его сынови робôтники.

— Що такого, що Миронъ не звонить? спытавъ той ôдъ млинка. Ану закричѣтъ тамъ до него, що зъ нимъ?

Одень зъ тыхъ, що стояли при корбѣ, — нахиливъ ся, приклякъ надъ яму и крикнувъ що силы:

— Мироне, Мироне!

ôдповѣди не було. Робôтники поглянули на себе въ нѣмомъ ожиданю, — колесо млинка закрутило ся зъ подвôйною живостью, малый липярь непевнымъ, хиткимъ поступомъ пôдôйшовъ къ ямѣ, выпуливши очи и не зовсѣмъ понимаючи, що се таке робить ся. Германъ глядѣвъ и слухавъ.

— Мироне, Мироне, — чи живой ты? Обôзвись!

Зновъ хвиля мовчанки, — зъ ямы голосу не чути нѣякого. Холодный морозъ пробѣгае по жилахъ робôтникôвъ, — ихъ лица блѣднуть, — они въ тревозѣ позирають по собѣ.

— Тягнѣмъ до горы, швидко, — може, не дай Боже чого, — нещасте!...

— Тягнѣмъ, тягнѣмъ!...

Они дрожащими руками хапають за корбу, збирають ся зъ силою...

— Дзень-дзень-дзень! роздае ся рѣзко и остро голось дзвôнка. Всѣ ôдотхнули, ожили, мовъ гора звалила ся зъ ихъ грудей.

— Слава тобѣ, Господи, що живой! Охъ а мы вже гадали...

— Або ту далеко до бѣды?

Зновъ звѣнокъ, — знакъ, щобъ тягли кибель до горы. Корба закрутилась, — балаканка урвалась и довгу хвилю Германъ не бачивъ нѣчого окрѣмъ одностайныхъ розмахѣвъ корбы. Онъ ѡдступивъ ѡдъ стѣны и озирнувъ ся, не знаючи, чи ити до кошары чи нѣ. Але думка про лѣнивство робѣтникѣвъ пропала зъ его головы. Онъ ще дрожавъ ѡдъ того тревожного ожиданя, закимъ роздавъ ся голосъ звѣнка, — въ его головѣ, правда, не було бурѣ, котра тамъ передъ хвилею лютувала, — але всѣ враженя мѣнили ся, перелѣтали, затирали ся, мовъ тѣни въ хмарный день. Навѣть тѣ слова, котрѣ рѣпники говорили про его сына, щезли якось зъ его памяти, — що бѣльше, они якось немовъ злекшили его душу, зняли зъ неи частину гнѣву на *«непотрѣбного лампарта»*, якъ звычайно звавъ дома Готлиба. »А всежь таки онъ мѣй сынъ, и якъ прийде до маѣтку, буде умѣвъ его шанувати« — сказавъ онъ самъ до себе твердо и рѣшучо, немовъ силувавъ ся самъ себе переконати. Тота твердѣсть утѣшила его, — онъ зъ уподобанемъ повторювавъ по кѣлька разѣвъ: »А таки онъ мѣй сынъ!« Мѣжь тымъ якось безъ свѣдома пѣшовъ далѣ, до третей ямы. Она була трошка ѡдсторонь ѡдъ тамтыхъ. Высокій, до половины дерномъ покрытый горбокъ кругъ неи вказувавъ, що она вже давно выкопана. Кошары надъ нею не було, — она и будована була ще по давному. Се була перша яма, зъ котрой плыло головне жерело Германового маѣтку. Але ѡдъ кѣлькохъ лѣтъ она стояла пусто, ѡдколи жерело кипячки въ нѣй вычерпало ся. Ажь теперъ, коли замѣсть

кипячки поплачувавъ найлѣпше вѣскъ, Германъ казавъ єѣ ѳдновити и копати глубше, — бо она давиѣйше тримала тѳлько трийцять сяжень въ глубъ. Коли ѳд-бито дошки, котрыми була прикрита, показало ся, що у споду вода, и треба було напередъ вычерпати воду. Вже три дни черпано, а власне нынѣ мавъ першій разъ спустати ся въ ню старый рѳпникъ Матѣй, щобъ оглянути, де що треба направити и де копати штольнѣ. Коли Германъ ѳдѳйшовъ къ ямѣ, побачивъ, що рѳпники саме вытягали кибель зъ ямы, въ котрѳй сидѣвъ уже ѳдъ доброи години старый Матѣй.

— А що? спытавъ Германъ, пѳдѳйшовши къ робѳтникамъ.

— Та нѣчо, — ѳдповѣли они. Отъ Матѣй за-звонивъ чогось, тай тягнемо.

— Ну, що тамъ такого може бути? спытавъ зачудуваный Германъ. Тяжке?

— Нѣ, не дуже. Щось старый мусѣвъ надыбати.

Германъ зацѣквлєный ставъ надъ яму, опершись на стовпцѣ, и пильно дививъ ся въ темну глубънѣ. Сонце косо пересѣкало отвѳръ ямы, але въ глубъ не було видно нѣчого. Одно тѳлько вдарило Германа — дивно-неприємный гнилый сопухъ, — але цѣка-вѳсть не давала єму ѳдвернути ся. ѳнъ пильно, немовъ помѣшаный, дививъ ся въ темну глубънѣ, мѣжъ тымъ коли линва поволи навивала ся желѣзными перстенями на валъ корбы. ѳнъ глянувъ на тотѣ перстенѣ и пригадавъ собѣ страшнѣ скрутелѣ величезной гадюки на образѣ. Єго забобонна, роздраз-нена думка звязала якъ стѳй прочуте якогось лиха зъ тымъ привидомъ. Въ тѳмъ плохо насмарована корба скринула проразливо, — Германъ глипнувъ въ глу-

бѣнь и задеревѣвъ на мѣсци. Зъ темной пропасти выринала-выходила въ гору на свѣтло страшна, почорнѣла трупяча голова. Германъ стоявъ мовь мертвый и не мѡгъ ѡдорвати очей ѡдъ того виду и въ тревозѣ своѣй бачивъ выразно нелюдскій злобный усмѣхъ на тыхъ щербатыхъ щокахъ, у тыхъ огромныхъ, глиняныхъ очехъ. Онъ стоявъ, дививъ ся и дрожавъ мовь у лихорадцѣ, — дрожавъ зъ забобонного переляку и обридженя.

И рѡпники при корбѣ, побачивши такій дивный и страшный грузъ, скрикнули въ оденъ голосъ и трохи зовсѣмъ не выпустили корбы зъ рукъ. Подѡбнй случаѣ, хотъ давнѣйшими часами зовсѣмъ не рѣдкй въ Бориславскихъ ямахъ, — теперъ стали далеко рѣдшй, а особливо имъ, молодымъ еще рѡпникамъ, не лучало ся бачити нѣчо подѡбного. Але ось зъ долины шарпнено сильно за звѡнокъ и се продрухало ихъ зъ переполоху. Швидко они пѡдтягли кибель въ гору и высыпали кости на землю. Дивно застукали тй кости, — голова покотила ся долѣ горбкомъ и опинила ся ажъ коло самыхъ нѡгъ Германа.

— Чортъ тебе! — крикнувъ Германъ, ѡдскакуючи на бѡкъ, — якъ сыплешъ?...

Але онъ не мѡгъ бѡльше нѣчо сказати, — тревога здавлювала ему горло. Зновъ звѡнокъ зъ долу. Рѡпники шепчуть: »Господи, Господи!« и забирають ся швидко опускати кибель въ долину. Германъ, мовь опареный, утѣкає ѡдъ ямы. Онъ чує холодъ въ тѣлѣ, чує дрожъ, немѡчь, а въ его головѣ крутить ся, мовь фуркотяче веретено, одна тѡлько фраза: »Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir!«,.. Онъ и самъ не знає, якъ и про що склала ся тота фраза въ его головѣ, и повторює еи безъ мысли, безъ застановы,

бѣжачи стежкою пѣмѣжь ямы. Ёму бачить ся, що цѣла нога ёго мовь въ огни, що щось пече ёго въ ню, щось давить, и що ѳдтамъ якесь дивне чуте розходить ся по всѣмъ ёго тѣлѣ. Ажь ось вылѣзь зъ ямы старый Матѣй и показуе всѣмъ приржавѣлый, мѣдяный перстень зъ червонымъ, склянымъ камѣнцемъ.

— Ты, Митре, не тямишь того перстения? кричить ѳнъ.

Митро придивляе ся, хоть трохи зъ далека, а далѣ скрикае :

— Господи, — тажь то самый мѳй перстень, щомъ три роки тому давъ бувъ Пѳвторакви на заручины !

Всѣ ахнули, пѳзнали, що небѳжчикъ — не хто другій, лишъ Иванъ Пѳвторакъ, котрый два роки тому не знати де подѣвъ ся, лишивши молоду жѣнку зъ дитиною.

— Адѣтъ, де бѣдный пропавъ, — дай му Боже душеньцѣ легко !

— Господи, якъ то неразъ чоловѣкови смерть зайде, — нѣхто и не знае, де та що !

— Гей, то то була поцтыва душа, — небѳжченко !

— Вже хто, а мы оба жили, якъ рѳднї братя ! говоритъ Митро и замурзанымъ рукавомъ утирае слезы.

Германъ ѳдсторонь чуе тоту бесѣду. Ёго обступило кѳлька жидѳвъ и говорятъ такожь живо — але ѳнъ не слухае ихъ. Ёго збурена кровь била мовь молоть въ груди. Лишь поволи середъ людского гамору ѳнъ успокоюе ся, силуе ся бути супокѳйнымъ, говоритъ навѣтъ зъ жидами, але говоритъ безъ звязи,

безъ застановы, самъ не знаючи що. Але жидамъ та рѣпникамъ нѣколи довго пеняти. Наговорившись, на-зѣтхавши за покѣйникомъ, они розѣйшли ся, — кости зложено на купу и присыпано землею: »най не лежать на сонѣчку божѣмъ« — и давна работа за-чинає ся зновъ одностайно, мовчки, важко, мовъ и перервы нѣякои не бувало. Часомъ тѣлько робѣтники при корбѣ забалакають до себе о нынѣшнѣй новинѣ.

Германъ тымчасомъ побѣгъ далѣ. Ёго перелякъ потроха успокоивъ ся. Онъ ставъ покрикати на рѣпникѣвъ, якъ котрѣ лѣниво робили, кричачи добиравъ чимъ разъ бѣльше смѣлости та силы, — заглушувавъ въ собѣ зрушенє. Ажъ вкѣнци неспокоѣ немовъ зовсѣмъ улягъ ся, — думка звернула ся доразу на щоденнѣй, практичнѣй питаня, — Германъ выдобувъ нотатку и зачавъ записувати имена робѣтникѣвъ, котрѣ нынѣ при выплатѣ могли надѣяти ся не одержати повнои зарѣбнины. Однако все таки щось немовъ тѣснило его. Не оглянувши всѣхъ ямъ, онъ побѣгъ до магазинѣвъ, ѣдтамъ до дестиллярнѣй, — всюды крутивъ ся, заглядавъ, кричавъ, — однимъ словомъ, силувавъ ся бути тымъ, чимъ бувъ до недавна, — невгомоннымъ, практичнымъ *Geschäftsmann*-омъ.

— Herr Principal, Herr Principal! почувъ наразъ за собою голосъ вѣрника, що занимавъ ся набиранємъ робѣтникѣвъ, годженємъ ихъ на роботу и надзиравъ надъ ними черезъ тыждень.

Германъ обернувъ ся. Вѣрникъ, маленькѣй, обшарпанный жидокъ, бѣгъ за нимъ, задыханный, почервонѣлый, — махавъ руками и головою, немовъ цѣлый бувъ на пружинахъ.

— Nu, was ist geschehen? спытавъ Германъ, не можучи дочекати ся ѣдъ него слова.

— Ja, kimmten Sie nur, kimmten Sie nur, — кричавъ вѣрникъ и не перестававъ розмахувати цѣлымъ тѣломъ на всѣ стороны.

Германъ поступивъ пару кроковъ къ нему и силувавъ ся угадати, що такъ зрушило вѣрника, звичайно чоловѣка тихого и повольного.

— Ja kimmten Sie nur, kimmten Sie nur! кричавъ онъ. Im Schacht Nro 27 hat man a Matki gefunden, — a soj a Matki, — Gott gerechter!

При томъ вѣрникъ бравъ ся долонею за голову, махавъ руками, немовъ показуючи тягаръ найденной матки*), и робивъ рожнѣ, на видъ безумнѣ та дивогляднѣ рухи.

— Ахъ! вырвало ся мимовольно зъ усть Германа. Такъ ось чого бѣгъ за нимъ вѣрникъ, — ось що такъ розрадовало его! Германъ, хоть ѳдавна привыкъ слухати подобныхъ вѣстей, ставъ тымъ разомъ, якъ врытый. Онъ думавъ, що щасте зовсѣмъ уже ѳдвертае ся ѳдъ него, а оно нѣ. Щасте все ще служитъ ему, — онъ сильный по давному, — онъ нѣчого не боить ся, нѣчимъ не потребуе журитись! Що ему теперь пуге балакане глупыхъ рѳпникѳвъ, що псоты сына, що грыжа зъ жѣнкою! Щасте служитъ ему, а они всѣ мизернѣ хробаки супротивъ него, они малибъ мати таку силу, щобъ затроити ему жите? Нѣ, нѣколи! Не то жите, — и одной хвилѣ онъ не дасть собѣ замутити всѣми тыми мизеряями! Се нове, неспѳдѣване щасте жбухнуло, мовъ фляя воды, въ душу Германа. Его гордѳсть, только разѳвъ

*) Маткою называе ся головна жила або грубый покладъ земного воску. Поклады такѣ стрѣчаютъ ся досить рѣдко и хто до нихъ докопале ся, може бути певный великого зиску.

сегодня понижувана рѣжними споминками, такъ сильно пѣдкопана невмолимою рефлексією, ожила, одужала на ново, почала надувати ся, пѣдносити голову въ гору. Ёму почало здавати ся, що оно прецѣнь нѣчо такого важного — се нове щастє. Щастє природа була винна ему, — хибажь она не знає, якій контракты ѡнь поробивъ, — кѣлькѣ ѡнь шкоды утерпѣвъ, якъ бы она не ставила ся на часъ зѣ своимъ скарбомъ? Она знає се — и стає на часъ. Она покѣрна его воли, служить ему такъ, якъ служить всякѣй силѣ. И ѡнь сила, ѡнь не потребує навѣтъ розказувати, потребує тѣлько хотѣти, — его воля — законъ природы, си сповненє конечно, якъ конечно сповненє всякого закона!

Гордымъ, смѣлымъ поступомъ зблизивъ ся Германъ къ щасливѣй ямѣ, коло котрой лежала величезна, свѣжо выдобута грудa воску, — перша зъ надыбаной матки. Ѣнь радѣснымъ окомъ оглянувъ той скарбъ, мѣжь тымъ коли невсыщуца корба вытягала до горы вже другу подѣбну груду. Зъ якою величною повагою Германъ казавъ занести вѣскъ до магазину, зъ якою царскою великодушностію обѣцявъ робѣтникамъ працюющимъ коло сей ямы додати до ихъ тыждневого зарѣбку по гульденови! Зъ якою щедротою ѡнь въ порывѣ радости давъ ущасливленому вѣрникови сейчасъ на мѣсци 5 зр. надзвычайного »трингельту«. Ѣнь справдѣ въ ту хвилию бувъ въ своихъ очехъ паномъ, царемъ многовладнымъ, котрого слухає, передъ котрымъ корить ся не тѣлько весь сей народъ, але и сама природа!

Сонце вже хилило ся на захѣдъ надъ Попелѣвску гору. На небѣ не було и хмарки, — въ природѣ

залягала тиша, перерывана тѣлько гаморомъ робучого люду, котрый росповѣдавъ собѣ про нынѣшну новину, т. є про выдобуті зъ ямы кости Ивана Пѣвторака. Жѣнка Пѣвторакова, котра робила въ Германовѣй хатѣ въ дестилярни, не знала ще нѣчо о тѣмъ и журила ся тѣлько дитиною, котру лишила саму въ хатѣ. Але нынѣ не бувъ звичайный вечеръ — нынѣ день выплаты! Потомлені, выблѣдлі та посинѣлі лица рѣпникѣвъ нынѣ оживлювали ся надѣєю на той гѣрко запрацѣванный грѣшь; люде, що неразъ по цѣлому дневи не сказали и слова до другихъ, нынѣ ставали говоркѣй, жартували та запрошували товаришѣвъ на горѣвку. Мертвый Бориславъ чимъ ближше ночи, тымъ бѣльше оживавъ.

Побалакавши дещо зъ вѣрникомъ та послухавши, що говорили урадувані рѣпники, Германъ пѣшовъ до дому. щобъ прилагодити ся до выплаты. Єго голова повна була грудъ воску, контрактѣвъ, векслѣвъ, — въ ушехъ пробрязкувало срѣбло та золото. — свѣтъ цѣлый бачивъ ся єму огромнымъ ринкомъ, на котромъ онъ єдиный праводавецъ, онъ самъ бере весь зискъ. Всѣ прикрі, важкї враженя нынѣшного дня щезли, мовъ нѣколи и не бували, бо теперъ — думавъ Германъ — коли єго щастє вернуло, коли дѣла идуть добре. — теперъ вся тота невчасна грыжа не має нѣякои пѣдставы, не має розумной причины. Она можлива тѣлько въ нещастю и непевности, але не теперъ. Такъ думавъ Германъ и сильно въ то тѣривъ и бувъ бы непомаду зачудувавъ ся, якъ бы хто бувъ посмѣвъ єму сказати, що нема пана надъ совѣсть, нема силы, котрабъ могла вѣй розказати. Онъ прецѣнь самъ бувъ такій панъ, — онъ розказавъ, и совѣсть зъ всѣми своими рефлексіями замовкла, щезла, пропала!

Пришовши домо́въ о́нъ сейчасъ запытавъ, що робить Готлибъ?

— Спитъ еще, — о́дповѣла служниця.

— А не встававъ за той часъ?

— Нѣ, не встававъ.

— Ну, то добре, — проворкотавъ Германъ и пошовъ до свѣтлицѣ, въ котро́й находила ся каса и и де мала о́дбувати ся выплата. Була то не обширна по просту уладжена и майже зовсѣмъ не пристроена свѣтлиця. На серединѣ стоявъ сильный дубовый сто́лъ, попри стѣны лавки, коло стола пара крѣселъ, а въ кутѣ желѣзна, Вертгаймовска каса. Германъ казавъ собѣ сюда знести свои рахункові книжки и поволи перебиравъ въ нихъ, выписувавъ якісь цифы на чистый аркушь паперу, часомъ кинувъ перо, похोдивъ вдовжь и повперекъ свѣтлицѣ, воркотячи та рахуючи по́дъ носомъ, и зновъ бравъ ся до книжокъ та до пера.

Смеркло ся. Надойшовъ вѣрникъ и за нимъ лавою привалили робѣтники. Всѣ нынѣ говорили богато, — шумъ и гамѣръ филею люнувъ до тихой хаты. Вѣрникъ почавъ зъ Германомъ розмову про тыждневу роботу. О́нъ нынѣ такожь бувъ розмовный и веселый. Се бувъ чоловѣкъ о́дъ молоду выхованый на чужо́й ласцѣ, о́дъ молоду прибиваный и давлений, котрый весь сво́й вѣкъ проживъ чужою волею и въ котрого не було нѣ своен думки, и нѣ навѣть (бодай на видѣ) своен утѣхи та своен журы. Щасте его пана тѣшило его якъ власне, хоть сеся утѣха не выплывала зъ якогось тамъ привязаня або зъ якоисъ любви до Германа. Германъ не бувъ ему нѣ своякомъ, нѣ добродѣемъ, нѣ нѣчимъ, — о́нъ плативъ ему за надзорване такъ само скупю, якъ другимъ за роботу, —

а вѣрникъ чувъ се дуже добре и при нагодѣ не мѡгъ здержати ся, щобъ часомъ не потягнути до своєї норы деякого кусничка зъ богатои трапезы свого пана. Але при всѣмъ тѡмъ ѡнъ тѣшивъ ся его нынѣшнымъ щастемъ, не роздумуючи чому и за що. Се вже стало ся ему другою натурою.

— Матѣю, Матѣю, — кликнувъ вѣрникъ, пѡдхиливши дверѣ, ведучи до сѣней, — Матѣю, ходи-но сюды, — панъ кличуть, — а швидко!

Матѣй, старый рѡпникъ, бувъ нынѣ важна особа мѣжь рѡпниками. Цѣла ихъ товпа, стоячи въ сѣнехъ и ждучи, поки закличуть за чергою до выплаты, обстушила его и Митра, слухаючи ихъ оповѣданя про небѡжчика Пѡвторака, котрого кости нынѣ выдобуто.

— Говорѣть собѣ, що хочете, — кѡнчивъ ѡнъ свою бесѣду и сидячи на порозѣ, пикавъ файчину на короткѡмъ цибусѣ, — говорѣть що хочете, а я кажу все, що бѣдному Иванови хтось прислуживъ ся!... Якъ мя ту видите!

— Якъ то може бути? заганули довкола рѡпники.

— Я вже зваю, що говорю, — ѡдповѣвъ Матѣй, сплюнувши.

— Ба, але хтожь бы то такій? спытали рѡпники. Хиба небѡжчикъ що завинивъ кому?

— Ей, де тамъ завинивъ, — ѡдозвавъ ся Митро, що стоявъ побѡчь Матѣя, опертый о одвѣрокъ, — але хотъ бы чоловѣкъ и святой бувъ, а вороги найдуть ся. Чи то нынѣ за ворога тяжко?...

— Кобы такъ за що друге, якъ за лихого чоловѣка, ѡдозвало ся кѡлька голосѡвъ.

— Матѣю, ходѣть сюды — закликавъ вѣрникъ пѡдхиливши дверѣ. Але Матѣй сидѣвъ недвижно, пи-

каючи люльку и не чувъ клику. Онъ мовчавъ. Ёго чоло морщилось, брови стяглись, немовъ якійсь важній споминки пересували ся по ёго головѣ, а онъ силувавъ ся зобрати ихъ до купы и вытиснути зъ нихъ щось дуже важного, дуже страшного.

— Матѣю, чи ты оглухъ, чи що такого? пищавъ вѣрникъ въ дверехъ. Колько разовъ маю кликати?

Матѣй за гаморомъ и задумою и сей разъ не дочувъ жидового крику, ажъ Митро трунувъ ёго въ плече и сказавъ:

— А встаньте-но, отъ васъ Мошко кличе до пана.

— А трѣсь бысь, жидовска пуго! проворкотѣвъ Матѣй, встаючи, дуже злий, що покликъ перервавъ ёму думане. Коли вставъ, то ёго висока, хоть згорблена стать видѣла ся понадъ всѣхъ другихъ ропниковъ. Товца проступила ся и Матѣй супокійнымъ, важкимъ поступомъ вѣйшовъ до Германовои свѣтлицѣ.

— Мусить щось старый знати, — сказавъ Митро, коли вѣрникъ заперъ за нимъ дверѣ. — Щось дуже брови морщить, видно, що то не абы-що такого.

— Господь тамъ знае! Може и есть що... А то чути, що онъ ту одъ давна вже, — надививъ ся на тутошній порядки!

— Та що то зъ того всего выйде, — одозвавъ ся якійсь немолодый вже ропникъ зъ кута, — чи ту хто допомнесь за бѣднымъ робѣтникомъ? Отъ, бувъ, живъ, мучивъ ся, а одтакъ пропавъ десь, якъ собака, тай бувай здоровъ!

— Уже вы такъ не говорѣтъ, — одповѣвъ Митро, — а отъ якъ Митерчуки впали були до ямы, що

ся була підъ ними лива урвала, — то не збѣдила комисія? Геть выпытували всѣхъ, якъ то могло бути, чому лива могла урвати ся, — ну, и не посадили жиди до криминалу?

— Ба-а-а! ѳдповѣвъ рѳпникъ зъ кута, — то було що инше, а се що инше. Ченьже Матѳий самъ на свои очи не видѣвъ, хто небѳжчика пхнувъ въ яму. Бо якъ бы бубъ видѣвъ, то чому не сказавъ давно? А теперь хотьбы гадавъ-перегадавъ, то що зъ того выйде? На судѣ того доказати не здужае и зъ цѣлон хмары буде *пшикз* замѣсть дожджу!

А Матѳий тымчасомъ стоявъ въ свѣтлици близько порога и розглядавъ ся довкола, немовъ хотячи докониати ся, чи все ще на своѳмъ мѣсци. Вѳрникъ не знавъ, по що Германъ казавъ насампередъ закликати Матѳя и о чѳмъ хоче зъ нимъ бесѣдувати.

— Ist schon gekimmen, Herr Principal, ist schon gekimmen der alte Matij.

— Gut, gut, — ѳдворкнувъ Германъ, кѳнчачи рахунки, по чѳмъ обернувъ ся до Матѳя.

— То ты бувъ въ ямѣ нынѣ, якъ тотѳ кости найдено? спытавъ Германъ, ѳдъ разу приступуючи до рѣчи.

— Я, — ѳдповѣвъ коротко Матѳий, немовъ ѳдъ давна вже надѣявъ ся такого пытаня.

— Я чувъ... що ты тамъ... того... говоривъ другимъ, що нѣбы... нѣбы знаешъ, хто то бувъ такѳй?

Голосъ Германа бувъ якѳйсь непевный, — ѳнъ чувъ, що въ его внутрѣ щось бурить ся.

— А знаю. То бувъ робѳтникъ Иванъ Пѳвторакъ, що два роки тому десь подѣвъ ся, лишивши жѣнку зъ дитиною.

Выговоривши твердымъ и рѣзкимъ словомъ сї слова, Матѣй озирнувъ ся на вѣрника. На вѣрнику лица не було, — стоявъ блѣдый, якъ крейда, — колѣна замѣтно делькотали пѣдъ нимъ, — здавало ся, що туй-туй упаде.

— А ты по чѣмъ то знаєшь? пытавъ далѣ Германъ, поволи и досыть супокѣйно.

— Я пѣзнавъ небѣжчика по перстени, що бувъ у него на пальци.

— То ты знаєшь напевно, що то той Иванъ, можешь присягнути на то?

— Можу сто разъ не разъ.

Германъ задумавъ ся. Матѣева твердѣсть почала его мѣшати. Прийде ся тягаться на судахъ, — подумавъ онъ собѣ. Якимъ способомъ чоловікъ въ яму упавъ? Певно неосторожнѣсть! Лихо, — треба кару платити, — клопѣтъ! Роздумуючи се Германъ дививъ ся на Матѣя и замѣтивъ на лици его щось таке, немовъ старій рѣпникъ не досказавъ всего.

— Що? може маєшь еще що сказати? спытавъ Германъ, зачудованый таємничимъ выразомъ Матѣевого лица.

— Та я... почавъ непевнымъ голосомъ Матѣй, — я... бы пану сказавъ ще пару слѣвъ... нѣ, я хотѣвъ бы дещо роспытати, але...

— Пытай, — що тамъ такого, — чому не говоришь?...

Матѣй не ѣдповѣдавъ, тѣлько дививъ ся на вѣрника. Германъ порозумѣвъ, що Матѣй хоче зъ нимъ говорити въ чотыри очи.

— Geh nur a Bissel weg, — сказавъ онъ до Мошка, не дивлячись на него. Мошко затрясъ ся.

Бачилось, що въ него нема и на тѣлько силы — кроку зробити. Змѣненымъ голосомъ ђнъ промимривъ:

— Warrum kann er... auch soj... nicht?...

Германъ напруго озирнувъ ся, зачувши той здавленый, урванный голосъ. Що стало ся зъ Мошкомъ? Що значить тота єго смертельна блѣдѣсть, тота дрожь, тото помѣшане? Германъ сидѣвъ якъ врытый и чудувавъ ся.

— Ja, aber was ist dir? Bist du krank?

— O ja... ja... ja... hab mich erkäl...tet, — пролепотѣвъ вѣрникъ забуваючи о нынѣшнѣй спецѣ.

— Erkältet? замѣтивъ зъ проволока Германъ, — no, no, geh und schlaf dich aus!

— Abe... be... ber bitte, — ich ka... ka... kann noch... vielleicht... wozu bra... brauch ich gehen?...

— Ich sag' dir, du sollst gehen! скрикнувъ гнѣвно Германъ, котрому ставало чимъ разъ прикрѣйше и моторошнѣйше слухати того гробового, тремтячого голосу. Вѣрникъ тревожно обзираючись выйшовъ. Матѣй пильно слухавъ цѣлон розмовы, пильно дививъ ся на кождый рухъ, на кождый поступъ вѣрника. Лице єго ставало чимъ разъ сумнѣйше, чимъ разъ бѣльше понуре.

— Ну що маєшь пытати? Говори! сказавъ Германъ по єго ѡдходѣ.

Матѣй пѣдѣйшовъ ближше и сказавъ притишенымъ голосомъ;

— Кобы но панъ подивили ся до своєи книжки, якъ тамъ записано, до якого часу робивъ Иванъ Пѣвторакъ у пана?

— А на щожъ тобѣ того? спытавъ зачудуванный Германъ.

— А такъ, — я прошу.

Германъ заглянувъ до головного журналю и до робѣтничкаго катальогу.

— До осени, — десь такъ... тыждень по Покровѣ.

— Якъ, якъ? спытавъ Матѣй, — тыждень, кажете, по Покровѣ?

— А такъ, — Покровы було въ субботу, — ось туй записано, — а онъ ще другу субботу выплату взявъ за цѣлый кварталъ, 75 ринскихъ.

— Выплату взявъ? скрикнувъ Матѣй, але сейчасъ успокоивъ ся и тихѣйше сказавъ: Гмъ, тыждень по Покровѣ! А я его на самой Покровы послѣдний разъ видѣвъ.

— Де?

— Въ трахтирни, у Кирицкаго, якъ ся напивавъ зъ однимъ чоловѣкомъ.

— Зъ кимъ?

— Я вже и забуду... Але що то значить, — пропало! Мене тогды були троха потовкли паний рѣпники, и я двѣ недѣлѣ пролежавъ безъ памяти, — ѡдтакъ чую, вже Ивана нема, — пѣшовъ десь, кажуть, свѣтами.

— Ну, але щожъ зъ того всего, — до чого ты мене пытавъ?

— Та такъ, — але я гадавъ...

— Що, що?

— Та нѣчо, нѣчо! Щѣ я, дурный хлопъ, могу гадати? Перепрашаю пана!

Матѣй сказавши се, скуливъ ся, згорбивъ ся и ѡдѣйшовъ къ порогови, а цѣле его лице выражало оденъ великій жаль, одно велике розчарованѣ. Гер-

манъ не допытувавъ его далѣ, бо знавъ, що не до-
бѣе ся нѣчого бѣльше ѡдъ старого, и не тратячи
часу распочавъ выплату...

— Щось то зъ нашимъ паномъ не малого му-
сѣло стати ся, що забувъ менѣ урвати зо *шуску*!

— Певно ся зажуривъ, що тоті кости выдо-
буто, бо то заразъ комисія. Може ще деякій клопѣтъ,
— тай вже ему ся всего ѡдохотѣло.

Такъ балакали рѣпники розходячи ся на свои
помешканя або по шинкахъ. Такого щасливого ве-
чера они ѡдъ давна не затымили и для того пѣшли
мѣжь ними рѣжнї догады про тоту незвычайну до-
броту пана. Навѣть тоті рѣпники, котрымъ Германъ
нынѣ обѣцявъ обрывокъ, и котрї за то вже не мало
его наклали ся, выйшли зачудуванї и вдоволенї ѡдъ
него — о обрывку не було и згадки. Деякі рѣпники,
вийшовши ѡдъ выплаты, почали обзирати ся за Ма-
тѣмъ, почали допытувати ся за нимъ, але его не
було, — нѣхто навѣть середъ загальнои сутолочи
не зауважавъ, куды ѡнъ подѣвъ ся. И про вѣрника
Мошка було немало бесѣды; всѣ видѣли, якъ ѡнъ
вийшовъ зъ Германовои »канцѣлярїи« блѣдый, дро-
жачїй, змѣненїй, и якъ обзираючись та поставкуючи
що хвилѣ, поволѣкъ ся долѣ улицею. Що се все зна-
чить? Що стало ся? — допытували самї себе рѣп-
ники и ломали собѣ голову надъ всѣмъ тымъ дивомъ,
але нѣхто не мѣгъ выяснити всего на докладъ.

И дѣйсно, на видъ могло бачити ся, що Гер-
манъ подобрѣвъ, хоть, кажу, тѣлько на видѣ. Хто бы
бувъ пильно придививъ ся его рухамъ, выразови ли-
ця и цѣлому захованю пѣдчасъ выплаты, той бы бувъ
замѣтивъ богато дечого, але найменше доброты.
Нѣ, се не була доброта! Тото отупѣне и отуманене,

тоті непевні рухи, тоті часті переливы выразу лица, тота задума и видима боротьба зъ собою, тота дрожь его рукъ, тусклость очей, натуга цѣлого тѣла, зъ якою онъ державъ ся просто, той прибитый, якбы урванный голосъ, — все то значило щось зовсѣмъ иншого, нѣжь доброту. Якійсь темні чутя будили ся въ Германовѣй души, клубили ся и перли на свѣтъ, пѣдмулювали его силу и гордѣсть, — а Германъ зъ крайною натугою давивъ ихъ, здержувавъ. не дававъ имъ запанувати надъ собою. Онъ самъ не знавъ ще ясно, чогу ему хоче ся, але чувъ якусь непевну тревогу передъ всѣмъ и передъ кождымъ. Особливо страшила его наступаюча нѣчь, — якійсь голосъ шептавъ ему, що она не мине для него добре.

— Тѣфу, лихо якесь! прошептавъ самъ до себе Германъ, коли выплата скѣнчила ся и робѣтники розѣйшли ся. Я якійсь слабый, — то певно, — щось ми недобре! Треба завтра вертати до Дрогобича, бо ту въ тѣй проклятѣй ямѣ годѣ выдержати. Десь на кождѣмъ кроцѣ тобѣ дѣдъча мати пхає всяку погань передъ очи! Але що все мене нынѣ такъ дразнить, такъ допѣкає? Я певно дуже хорый! Треба буде завтра пѣти до доктора, — то єдина рада!

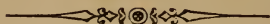
Въ тѣй хвилѣ прийшла служниця и покликкала его на вечерю. Германъ звѣдавъ ся, що робить Готлибъ.

— Спитъ, — ще ѡдѣ обѣду нѣ на хвилю не будивъ ся.

— Може бы его збудити до вечерѣ? спытавъ Германъ.

— Та на що? Онъ и такъ утомивъ ся, — нехай одпочине. А якъ бы збудивъ ся въ ночи и захотѣвъ ѣсти, то я ему лишу вечерю!

— Нехай и такъ буде! сказавъ Германъ и пошовъ вечеряти, все ще роздумуючи надъ тымъ, що таке зъ нимъ стало ся и що бы ему робити.

IV.

Ночь. Звѣзды горять та мигкотятъ надъ соннымъ Бориславомъ. Холодно. Воздухъ прочистивъ ся, прояснивъ ся, — гень на далекихъ Тустановскихъ паствѣвникахъ залягала мрака. Горы дрѣмають въ тѣни, крѣзь величну тишу, не перерывану гаморомъ людской недолѣ, чути тѣлько глухїи неяснїи прорывы якогось глубокого, таемного шуму, мовь дыхане спячои природы.

Германъ спавъ твердымъ сномъ, уколысаний не такъ супокоемъ думокъ або утомою по дневной праці, якъ радше сытою вечерею, котру залявъ порядною порціею рѣжнихъ упоюющихъ напитокѣвъ. Германъ не любивъ упивати ся, — але нынѣ прецѣнь треба було покрѣпити свою силу, треба запити щасливу находку новой матки, треба впрочѣмъ »заморити червяка«, що безъ перервы вивъ ся въ его внутрѣ, безъ перервы шпѣвъ и прожиравъ его супокѣй. Съдаючи до вечерѣ онъ почувъ якусь таку спрагу, що тяжко ему навѣтъ було дѣждати ся, поки служниця не поприносила налажденїи зъ Дрогобича бутельки зъ виномъ та рѣжними ликерами. Чимъ бѣльше Германъ пивъ, чимъ швидше грала въ нѣмъ кровь, чимъ скорше шибали рѣжнїи думки, — тымъ бѣльше чувъ потребу нового жару, забутя, роспыненя въ нѣчо, — щобъ тѣлько те роспынене було любе, лагѣдне,

легеньке... Ёго лице налило ся кровю, очи блищали, руки мимоволѣ по̀дмѣтували ся на столѣ, — языкъ починавъ лепотѣти щось безъ звязи и мысли, — служниця ледви-ледви завела его до его кабинету, де впередѣ еще приладила и постелила була лѣжка. Затонувши въ пуховыхъ подушкахъ, Германъ ще хвилию обертавъ ся, лепотѣвъ, силувавъ ся навѣтъ думати, але въ его головѣ все помѣшало ся, все гнало и церло кудысь, мовь вода черезъ лотоки, коли однимъ разомъ по̀бднимати всѣ слюзы и всѣ затворы. По хвили онъ утихъ и заснувъ мертвымъ сномъ.

Але нѣ! Хто се казавъ, що Германъ спить, що Германъ пьяный! Нѣ, онъ зовсѣмъ не пьяный, онъ не спить! Може бути, що колись... Онъ нагадуе навѣтъ, що бувъ такий вечеръ, — онъ пиво богато, напивъ ся жару, и отяжѣвъ. Але теперь онъ легкій, такий легкій, що летѣвъ бы десь въ даль, въ той синій, усмѣхнутый безмѣръ, що надъ нимъ такъ любовно мрѣе! Онъ теперь щасливый, зовсѣмъ щасливый, якимъ еще нѣколи не бувавъ! Довкола него зелень, цвѣты, кристальнй воды, — въ далѣ фантастичными контурами рисують ся рожево-червонй скалы, — охъ, се не Бориславъ, се не та западня проклята, що дусила его затхлымъ воздухомъ и заморокою! Ту чисто, ясно, весело, — охъ якъ весело! Германъ ѡддыхае повными грудьми, — легкими скоками, мовь серна, проходжуе ся по цвѣтистыхъ лугахъ, топче запаший цвѣты, котрй настоптанй ще красше пахнуть и звучать, — такъ любо, солодко звучать, що его хватае за серце. Де онъ... де онъ чувъ тотй звуки? Не може нагадати...

— Щастѣ, се твои звуки, твой запахъ, твой поглядъ въ той зелени, въ томъ чистомъ лазурѣ, въ

тыхъ чудныхъ горахъ, потокахъ, дубровахъ! Щасте — ты мое! Ты оддало ся менѣ, якъ любка своему милому, — ты одкрыло менѣ свое лице, подало менѣ свою руку, я держу тебе сильно, сильно! я познаю тебе, — чую оддыхъ твоѣ глубоко въ сердци, чую якъ тепло розгрѣвае мою кровь и она звенячи мовь срѣбло бѣжить ясными стругами по моихъ жилахъ! Щасте, — ходи въ мои обнятя, оддай ся менѣ зовсѣмъ, на вѣки! Я сильный, молодой, хорошій, я хочу жити, любити, хочу роскоши, супокою, запаху, утѣхи! Ходи до мене, — я твоѣ на вѣки!

Якій легкій, якій свободный Германъ! Якимъ солодкимъ, чарѣвнымъ а сильнымъ голосомъ прокли-кавъ онъ свою сю пѣсню, се заляте! Гаѣ, дубровы, рѣки и горы, и небо сине и цвѣты пахучі, — все, цѣла природа звенить, гомонить одголосомъ его пѣсни! Кѣлько солодощѣвъ лѣе ся зъ каждого слова, зъ каждого тону. Якъ роскошно дыхае ся тутка, — нѣ, роскошь филиями лѣе ся въ его грудь, розширюе еѣ до безмѣру... Онъ простеръ руки широко-широко надъ околицею. Онъ улетѣвъ надъ нею, мовь огромный орелъ, а на стрѣчу ему зъ всей природы гомонить:

— Щасте, я твоѣ, — я сильный, молодой, хорошій, — я хочу жити, любити, хочу роскоши, утѣхи! — Щасте, ходи въ мои обнятя! Щасте, оддай ся, оддай ся менѣ!

Безмѣрну, велитну силу чуетъ въ собѣ Германъ! Онъ обнявъ раменами цѣлу околицю одъ краю до краю. Грудьми прилягъ до ея роскошной груди и лишь дивуетъ ся, якъ онъ впередъ не знавъ сего. Онъ пьяный зъ роскоши притискае любку до груди, пеститъ еѣ, наливае ся ея тепломъ, ея силою, любуе ся

нею, якъ забавкою, молитъ ся до неї, якъ до Бога! Она для него все, — ѳнъ нѣчо не бажає, посѣвши єѣ, — бо теперь нѣчо не може розѳрвати єго зъ нею. А она зъ божескимъ усмѣхомъ на лицї глядить єму въ очи, тає въ єго огнистыхъ обнятахъ, — слабне, вяне, тає... Се пароксизмъ любовной роскоши, се зенить щастя навѣтъ для щастя самого!...

— Любка, ты богиня!... ты вѣчна, безсмертна, правда?

Що за усмѣхъ, що за голосъ тихій, роскошный :

— Такъ, я богиня, я вѣчна, безсмертна, — я твоя.

Зъ якимъ жаромъ Германъ притись до себе безсмертну любку! Зъ якою силою, зъ якою жадобою пьє ѳнъ єи огнистї поцѣлуѣ! Бѳльше жару! Бѳльше огню! Бѳльше роскоши! Хвиля така — то вѣчнѳсть! Ще, ще!... ѳнъ тратить память, — жаръ перемагає єго, котить ся потоками ляви по єго жилахъ, не дає думати. ѳнъ весь тѳлько одно чує, — и очи зажмуривъ, щобъ тѳлько повнѣйше, безконечнѣйше вливати въ себе роскошь всѣми порами тѣла.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ... Пахущї цвѣти зѳвяли, потоки повсыхали, мовъ ѳдъ спеки. Але ѳнъ сего не бачить, не чує, — а чує тѳлько одно, якъ жаръ, сила, живѳсть у него чимъ разъ бѳльшеє, росте, змагає ся, немовъ переходить ѳдъ неї до него. И чимъ сильнѣйшї стають єго мускулы, чимъ швидше котить ся кроєь въ єго пульсахъ, тымъ и обнятя та поцѣлуѣ єго стають сильнѣйшї, — тымъ бѳльше жаръ обнимає всю єго истоту.

— Ты вѣчна, безсмертна, ты моя! — шепче ѳнъ.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ. Не має силы, щобъ промовити слово, не має силы,

щобъ усмѣхнути ся. Она тѣлько слабо, солодко дыше въ его обнятахъ, — чимъ разъ слабше, чимъ разъ повѣльнѣйше. Рожеві горы почорнѣли, мовъ уголь, небо яснѣ, лазурне померкло, поблѣдло, почорнѣло, — краина щастя щезла, мовъ хмара, мовъ привидѣ. Поволи, поволи сива мрака, удушлива, густа почала залягати довкола. Повѣнуло холодомъ, и послѣдній слѣды щастя забравъ зъ собою той першій холодный повѣвъ. Германъ ще лежавъ въ безпамяти, ще бувъ велитомъ...

— Любко, любко, — ты моя, прадва? шептавъ онъ. Але въ тѣй хвили зновъ повѣнуло холодомъ — острымъ, пекучимъ, и онъ стрепенувъ ся: замѣсть вѣчно молодой богинѣ побачивъ чорного, страшного трупа! Онъ чувъ, що жаръ страшный горить въ его крови, розсаджуе его груди, — але довкола все було холодно, гидко, мертво...

— Щастѣ, щастѣ, — де ты? кликавъ онъ въ страшнѣй тревозѣ та роспуцѣ. Нѣхто не ѡдповѣдавъ.

— Га, ты покинуло мене, ты ѡдвернуло ся ѡдъ мене, — скрикнувъ онъ. — Та годѣ, — ты менѣ не уйдешь! Я сильный, — у мене въ крови цѣли вульканы огню, — я здужаю дѡгнати, зловити тебе! Ты не уйдешь менѣ, — иѣ, нѣякимъ способомъ!

И онъ пускае ся скаженимъ бѣгомъ кудысь въ темну далечину, не бачучи куды и за чимъ. Его сила росте, — але онъ чуе, що нема вже у него такой легкости, якъ впередъ. Онъ не може свободно знести ся въ гору, мовъ орелъ, — не може яснымъ поглядомъ переглянути всю землю, щобъ добачити, де скрыло ся щастѣ. Его горячій, важкій ѡддыхъ уносить ся передъ нимъ, мовъ хмара, и затемнюе его поглядъ. Желѣзній, сильнй его мускулы мякнутъ, ста-

ють звычайнымъ людскимъ тѣломъ, хоть утомы ще въ нихъ не чує. Онъ летить безъ упины. Околицѣ мигають передъ нимъ мовь образки, рѣки блискають мовь перловїи шнуры, що прикрашують землю, але не спиняють его въ тѣй скаженѣй погонї.

— Щастє, де ты? Куды ти сховало ся? Ты прецѣнь ѳддало ся менѣ, — ты моє!... — але ѳдповѣди нема.

Мрака. — онъ кидаетъ ся въ мраку, мовь блискавка. Холодъ, — онъ розжаруетъ своимъ огнемъ все довкола, мовь розпечене желѣзо. Деревы хилать ся, куды онъ пройде, — травы вянуть, цвѣты перегорять на уголь. Але ѳпъ не пытає, — онъ летить далѣ, — онъ знає, що мусить дѳгнати щастє!

— Стѳйте, пречуднї привиды! кричить онъ, знемагаючи. Жаръ его почавъ остивати, — въ тѣлѣ чутна утома, въ кровїи холодъ.

— Стѳї, щастє, — ты прецѣнь моє!

И оно стало. Зъ густої памороки выринає краина — хороша, блискуча, зелена. Де онъ бачивъ таку краину? Се не тота, де впередъ заблїсло его щастє. Се не тота лагѳдна, люба яснѳсть, не тото синє небо, не тотї рожевїи горы, не тотї цвѣты пахучїи. Ту небо цѣле горюче, червоне, мовь луна безмѣрного пожару. Ту гѳръ нема, тѳлько море зѣлени темної, твердої, острої, — а береги того моря, то густа паморока, що хмарою зноситъ ся надъ лѣсомъ високого, гнїккого бадыля. Ту дубровъ нема, лишъ одинокїи группы высокїихъ стрѳмкїихъ пальмъ зъ вѣнцями огромного лїстя, котре махаєть ся въ воздухѣ власною силою, мовь крыла вѣтряка. И потокѳвъ срѣблїстыхъ ту нема, тѳлько далеко десь чути шумъ водопаду, и въ гушавинѣ бадыля скомлять тїгры та

ричать носороги. Де ѓнъ бачивъ, де ѓнъ бачивъ сю околицю? Чому она выдає ся єму такою знаємою? Чому сумъ якійсь збирає єго, коли ступає по тѡй горючѡй землі, по тыхъ острыхъ тернистыхъ листьяхъ? И запаху любого не чути, тѡлько вохкѡ повѣвы гнилизны. Де ѓнъ? Куды занесла єго погоня за щастємъ?...

Тревожными, дрожачими ногами ступивъ кѡлька крокѡвъ напередъ. Чує — шорохъ мѣжь високою травою! Се переполошена єго приходомъ газеля зѡрвала ся зо сну и зручными скоками погнала далѣ и щезла. Але Германъ уже не думає, де ѓнъ. Якась дивна сила здавлює єго мысли. Жаръ якійсь палить єго, мовъ хто огнемъ обложивъ, — а прецѣнь на чолѣ выступає холодный пѡтъ. ѓнъ спѣшить напередъ. Онъ група пальмъ запрошує єго до себе своєю тѣнею, своѣмъ товстымъ, зеленымъ листємъ. що безъ вѣтру разъ въ разъ шевелить ся, мовъ огромный вахлярѣ, порушанѡ невидимою рукою. ѓнъ такъ спѣшить до тѣни, такими любощами наповняє єго думка про спочивокъ, такъ заманчиво манить єго листє!

Ось ѓнъ пѡдъ пальмою, въ холодѣ, коло живого, журчачѡго жерела.

Але наразъ крѡзь темну зелень мигнула рѡжно-барвна блискавка, — Германъ почувъ тѡлько, що она мигомъ повалила єго на землю. ѓнъ обезумѣвъ ѡдъ страху и болю. Одну хвилию не знавъ, що зъ нимъ стало ся. Але коли оглянувъ ся, то побачивъ, що страшный вужъ, — той самъ Воа Constrictor, що у него бувъ намалѡванный, и котрымъ ѓнъ неразъ такъ любувавъ ся, — обкручувавъ єго своими дужими желѣзными скрутелями. Ахъ, що се ѓнъ зробивъ! По що ишовъ въ прокляту тѣнь!... Германъ чувъ, що єго смерть близька.

Скорыми рухами вужь обвивавъ ся кругъ него и придавлювавъ его заразомъ до пня пальмы. Холодъ одъ тѣла гадюки доходивъ ему до кости, морозивъ смѣлѣсть и силу, — онъ не мѣгъ нѣ крикнути нѣ утѣкати нѣ боронити ся. Его ноги вже були обпутані и здавлені мовъ клѣщами. Скрутелѣ доходили вже до грудей, до шиі. Германови спирає духъ въ груди, — онъ чує, що вужь обмотавъ его до разу, — онъ бачить его голову, его страшенній, демоничнымъ блескомъ, злорадною утѣхою граючій очи якъ разъ противъ своего лица, — погляды ихъ стрѣтились и Германъ помертвѣвъ. Мовъ ледовыми ножами заповорѣвъ его въ груди той гадючій поглядъ! Ось паща зміи рознимає ся широко-широко, мовъ кровава пропасть, и Германъ бачить, якъ пѣдъ блискучою лускою корчатъ ся желѣзній мускулы гадюки, щобъ послѣдній разъ здавити свою жертву, щобъ подрухотати ѣй кости. Онъ чує страшенній тискъ, лютый бѣль... Его очи рвуть ся на верхъ, — отворені уста харчать, тѣло холоне и мертвѣє.

— О роспуко! чи такъ суджено менѣ гинути, марно гинути? Щастє моє, — чи тыжь мене сюды завело?...

Ся думка промигнула ему черезъ голову въ той страшной, послѣдней хвили. Червоні колеса закрутили ся передъ его очима, заливаючими ся кровю... Ще хвиля, ще оденъ стискъ... Але нѣ. Германъ зѣбравъ послѣдній остатки силы... нѣ, не зѣбравъ, бо свѣдомѣсть одбѣгла одъ него середъ страшного стиску. Самъ его организмъ пруднувъ ся въ послѣдней нагузѣ такъ сильно, такъ нагло напередъ, що скрутелѣ пустили, звѣльнѣли, обсунулись, и Германъ доразу пробужденый зѣрвавъ ся на рѣвній ноги,

держачи въ судорожно затисненихъ рукахъ — що?... кого?...

— Прокляте на тебе, — не вдалось!... прохрипѣвъ надъ нимъ лютый, глухий голосъ.

Але Германъ въ своѣмъ нелюдскѣмъ зрушеню, не можучи прийти до повной свѣдомости зѣ сну, страху и болю, зѣбравъ всю свою силу и зѣ наибѣльшимъ зогидженемъ кинувъ до пѣдлоги того холодне, звиваючеса, цѣпке тѣло, котре державъ въ руцѣ. Грохнуло, мовъ огромный тягарь, — зойкнуло, мовъ конаючий. Сесѣ два рѣвночаснѣ и рѣвно страшнѣ голосы протверезили Германа. Онъ скочивъ въ однѣй хвили зѣ лѣжка, черкнувъ сѣрникомъ по стѣнѣ и за-свѣтивъ свѣчку. Шо за видъ показавъ ся ему! На пѣдлозѣ лежавъ его Готлибъ зѣ окровавленою головою... Онъ вивъ ся и харчавъ въ страшнѣмъ болю, але зѣ очей его ще не сходила тота затекла злоба, тота идѣотична ненависть, котра блискотѣла въ нихъ ще въ полудне, скоро прийшовъ до батька. Германъ ставъ надъ нимъ, мовъ оглушенный. Онъ мимоволѣ глянувъ въ зеркало и побачивши себе, залякъ ся. Его лице цѣле посинѣло ѡдъ страшного здавленя, — бѣлки очей залитѣ були кровю...

— Ты що робишь, выроде? спытавъ Германъ по довгѣй мовчанцѣ, пѣдчасъ котрой Готлибъ все ще лежавъ на земли зѣ затисненими зубами и часомъ тѣлько кидавъ ся судорожно зѣ болю.

— Ты що робишь? пытавъ далѣ Германъ глухимъ, дрожачимъ голосомъ. Чого хочешь?

— Прокляте на тебе, — прохрипѣвъ идѣоть. — Грошей хочу, — давай сюды!

— Грошей хочешь? А за що? На що? Ты чимъ заробивъ на грошѣ? Ты може томивъ ся на нихъ

цѣле жите такъ якъ я? А тецерь ще батька берешь ся мордувати, — выроде!

— Давай грошѣ, то ти дарую жите, — давай!

— Най прокляте Єгови спаде на твою руку, котра пѣдняла ся на батька, и най она всхне, якъ суха тернина!

Готлибъ страшно захарчавъ, — хотѣвъ зѣрвати ся на ноги, але не мавъ силы и покотивъ ся ажъ до нѣгъ Германа. Лице єго було страшно блѣде, — ѡнъ почавъ кричати зъ болю. Германа прошибъ той крикъ до глубины, — ѡнъ кинувъ ся до сына, щобъ завязати єму рану, але Готлибъ почавъ бити ся о пѣдлогу, кидати ся и кричати, щобъ батько не дотулювавъ ся до него.

— Пусти мене, — не хочу твоєи помочи!

Надбѣгла служниця, збуджена гаморомъ и остовпѣла зъ ляку.

По довгѣмъ шамотаню Готлибови звязали хустками руки и ноги, ѡдтакъ обмыли и перевязали рану и поклали втомленого, охриплого, ледво живого на лѣжку. Ѣнъ ще хвилию кричавъ, але ослабый до крайности заснувъ швидко, мовъ дерево.

Служниця пѣшла, дрожачи зѣ страху и зачудованя, и не знаючи, що се все значить, що стало ся зъ Германомъ и єго сыномъ. А Германъ лишивъ ся самъ въ своѣмъ кабинетѣ.

Все, що стало ся пѣсля страшнои хвилѣ єго пробужденя, тревало такъ коротко, минуло такъ нагло, було таке незвычайне, несподѣване, неприродне, що Германъ довгу хвилию стоявъ середъ кабинету, важко дышучи, безъ руху, безъ яснои думки. Ѣнъ силувавъ ся пригадати и розъяснити собѣ все, що стало ся зъ

нимъ черезъ тыхъ кѣлька хвиль, але яснѣсть и споминки приходили такъ поволѣ, що довгій часъ, видячи єго стоячого, можъ було думати, що се камѣнна статуя, а не живий чоловѣкъ.

Поволѣ-поволѣ Германови прояснювало ся все дѣло, и ставало передъ нимъ въ цѣлої страшнѣй правдѣ. »Мѣй сынъ першій бажає моєи смерти. Ненавидить мене люто, завзято, якъ найгѣршого ворога! За що? Чи на тожъ я працювавъ весь вѣкъ, мучивъ ся, ссавъ, деръ, — щобъ теперъ не бути безпечнымъ свого жита навѣтъ передъ власною дитиною? А мое щастѣ, котрымъ я такъ славивъ ся, — де оно? Коли въ житю я зазнавъ єго? Хиба тогды, якъ ще малымъ хлопчиною вѣдивъ на онучкарскѣмъ вѣзку!... Боже, Боже! За що ты покаравъ мене богацтвомъ? За що, за якї грѣхи затроивъ мою кровь горющою жадобою грошей?...«

И Германъ въ скаженѣмъ болю грозивъ небу, — звинявъ ся зъ всего, мовъ дитина, звинявъ ся передъ послѣднимъ зерномъ людской природы, котре ще остало въ нѣмъ, неперепалене забѣйчою золотою горячкою. Але чимъ бѣльше звинявъ ся, чимъ бѣльше клявъ, — тымъ тяжше ставало єму. Онъ не мѣгъ сразу переглянути всей незмѣримой пропасти недолѣ, пониженя и одичѣня, въ котрѣй теперъ наразъ побачивъ ся. Ажъ теперъ звиняючись зъ всего самъ передъ собою, онъ розрывъ всю погань, яка нагромадила ся зъ давень-давня въ єго житю, — ажъ теперъ побачивъ ясно причину всего того, що мучило єго и грызло. Якими огнистымъ, палящимъ буквами вырынали записанїя глубоко въ єго серци вѣчнїя законы братолюбства, чесноты та рѣвности зъ всѣми людьми! Якимъ безмѣрнымъ докоромъ гремѣли теперъ до него

всѣ суспѣльнѣ раны, всѣ пута та тягарѣ житя людского, котрыхъ онѣ доси такѣ мало чувѣ, про котрѣ навѣть не думавѣ нѣколи! »И ты причинивѣ ся до збѣльшеня тыхъ ранѣ, и доложивѣ свою часть до сего тягару, що давить братѣвъ твоихъ!« Суспѣльна борба, про котру однѣ балакають зѣ нуды, другѣ для зиску, третѣ зѣ ненависти до всего що людске, чесне, природне, — стала лицемѣ къ лицу передѣ Германомѣ першѣй разѣ теперѣ, въ страшнѣй хвилѣ наибѣльшого збуреня духового, наибѣльшой тревоги, найтяжшого сердечного болю. Теперѣ ажѣ понявѣ онѣ ясно все, що доси морочило ся ему, мовѣ соннѣй привиды. Теперѣ понявѣ, чому его сердце щемѣло неразѣ въ часѣ наибѣльшихъ спекуляційныхъ удачѣ, чому грыжа якась, якась невдоволене лягало на его серци за кождѣй разѣ, коли по обрахунку зѣ робѣтниками зрахувавѣ до купы тотѣ надвышки, котрѣ поурывавѣ имѣ и зѣ тои нужденной заплаты, за яку они ставали у него на роботу. Теперѣ ажѣ понявѣ Германѣ, якѣй страшнѣй онѣ переступникѣ, онѣ, котрѣй довгѣ лѣта добивавѣ ся славы твердого, холодного Geschäftsmann-а, котрѣй гордивѣ ся нею, мовѣ наибѣльшою чеснотою, — гордивѣ ся безсердечною та нелюдскою! Але пѣзнавши и понявши се, якимже нужденнымѣ, слабымѣ, нещасливымѣ почувѣ ся Германѣ! Хибажѣ онѣ самѣ зѣ власной злои волѣ ставѣ недолюдкомѣ? Нѣ, — онѣ мусѣвъ нимѣ стати, ступивши разѣ на прокляту стежку. — мусѣвъ зайти до тои цѣли, до котрой зайшовѣ! Мусѣвъ! Онѣ прецѣнь бувѣ зразу бѣднымѣ *либакомѣ*, — онѣ бажавѣ выбити ся зѣ нужды, бажавѣ щастя, а щасте — весь свѣтъ каже — въ богацтвѣ. И того щастя бажавѣ онѣ и бажает до нынѣ, — за тымѣ щастемѣ гнавѣ

наипростѣйшою дорогою. Ба, онъ не мѡгъ спинити ся, не мѡгъ вернути назадъ, — его перли напередъ другіи, цѣла товпа подѡбныхъ до него! Щожь онъ тому виненъ, що дорога, конецъ кѡнцѣвъ, завела въ пропасть?... Але хтожь виненъ? Германъ не мѡгъ на се ѡдповѣсти, — ему мѣшало ся въ головѣ. Хто виненъ моѣй нуждѣ, моѣй грыжи? Хто немилостивою рукою перъ мене чимъ разъ далѣ, чимъ разъ швидше, — хто заслѣпивъ мои очи, щобымъ не бачивъ нѣчого, ажъ поки не буду на днѣ безвыхѡдной пропасти? Хто се такій? Хто се такій?...

Германъ боровъ ся зъ думками, напружавъ ся, але не мѡгъ найти ѡдповѣди. Ёго очи почали безъ цѣли и выразу блукати довкола по кабинетѣ, перебѣгати зъ предмету на предметъ. Наразъ зупинили ся и впили ся въ одно мѣсце — въ образъ на стѣнѣ, въ той самъ образъ, що нынѣ рано вызвавъ цѣлый рядъ вспоминокъ въ думцѣ Германа, а въ ночи ожививъ ся въ такій страшный спосѡбъ. Германъ замеръ на мѣсци. Вся тревога, весь забобонный страхъ, що нынѣ потрясавъ его душею, ѡдживъ теперъ въ однѡй хвили и вытиснувъ смертельный пѡтъ на Германовѡмъ чолѣ. Якимъ лютымъ поглядомъ дививъ ся на него вужъ! Се той самъ поглядъ, котрый въ снѣ заморозивъ всю кровь въ его серци! Якъ блищала до свѣтла рѡжнобарвна луска на тѣлѣ гадюки! Се тота сама луска, те саме тѣло, що дотыкало ся его въ снѣ, котрого страшный стискъ передавлювавъ его тѣло до кости, запиравъ ему духъ въ груди, высаджувавъ очи зъ головы! О такъ, се той самъ вужъ! Ёго сонъ треває далѣ! При меркотячѡмъ блискотѣ свѣчки Германъ бачить выразно, якъ вужъ росте, рушаєсь, простує ся, пѡдносить голову до горы, закручує хво-

стомъ широчезній колеса, все ближше, все ближше до него!...

Га! що за думка блисла наразъ въ Германовѣй головѣ? Се не вужь, се безмѣрно довга, зросла до купы и оживлена чарѣвною силою звязка грошей, срѣбла, золота блискучого! О такъ, се певно такъ! Хибажъ весь блескъ, що бѣе въ очи ѡдъ вужевой луски, — хибажъ се не блескъ золота та срѣбла? А сесѣ рѣжнобарвнѣй латки на нѣмъ, хиба се не рѣжнѣй векслѣ, контракты, банкноты?... О, се певно, се не вужь его обводивъ своими велитными звоями, а его власне богацтво! А якъ злобно, якъ люто глядить на него зачарована потвора! Она певна своєй добычи, — она знає, що єи металевымъ перстениямъ, єи горючому блескови нѣхто не уйде! Она знає, що найпевнѣйше не уйде їй Германъ, бо ѡнъ на днѣ пропасти, ѡнъ жертва розпуки, — й она, она завела его сюды!

Германъ все то порозумѣвъ въ однѣй хвилинѣ безмѣрної тревоги. Ѡнъ заревѣвъ, мовъ ранений звѣрь, ажъ ѡкна задзвенѣли ѡдъ его реву. Ѡнъ чувъ, що сесѣ одна думка валить въ порохъ, въ нѣщо, его цѣлого вразъ зъ его житемъ, надѣями та плянами, — его прошибло таке саме чутѣ, якого мусѣвъ дѡзнавати чоловѣкъ, котрого заживо четвертують. Зажмуривши очи, ѡнъ въ скаженѣй безпам'ятѣ кинувъ ся напередъ, горѣ стѣною, — вхопивъ проклятый образъ и гримнувъ нимъ до землѣ що сили. Золоченѣй рамы роспирсли ся на боки зъ лоскотомъ, — але Германъ не отямивъ ся. Ѡнъ скочивъ на полотно и мовъ безумный почавъ топтати его, плювати на малюнокъ, здрапувати фарбу нѡгтями, а далѣ приступивши одець конецъ ногою, хопивъ за другѣй и роздеръ на два

куснѣ, — зѡмаявъ ихъ въ клубки и кинувъ геть, черезъ ѡкно. Онъ бувъ немовъ въ пароксизмѣ, — груди пѡдносили ся и опадали швидко, кровь стукала о пульсы и передъ очима все крутило ся, мѣшало ся, щезало. Онъ убравъ ся и мовъ гоненый вылетѣвъ на улицу.

Була пѡвнѡчь. Прозѡрчастї клубки хмарь надтягали поволи зѡ сходу и густою чередою залягли вже бѡльшу половину неба. Крѡзь невеличкї ѡдступы мѣжь ними виднѣло ся темне, глубоке дно неба зъ блискотячими звѣздами. Холодный вѣтеръ потягавъ ѡдъ Губицкого лѣса. Нѣмї кошары бованѣли въ сумерку своими кѡнчастыми, острыми контурами, мовъ огромный остро завершений стоги сѣна. А нижше, надъ землею, все тонуло въ глубокої пѡтѣмѣ помѣжь чорными сугорбами. Тѡлько улица ширшала передъ Германовыми очима, мовъ розбурханный и разомъ замерзлый потѡкъ болота. Покрай неи, надъ ровомъ, ишла вузенька, утоптана стежка для пѣшходѡвъ. Германъ поквапно спѣшивъ нею напередъ, спѣшивъ, не думаячи куды и за чимъ. Ёго гнало щось зъ дому, — ему важно було добути ночи въ тѡй заклятѡй хатѣ, и ѡнъ ишовъ напередъ, долѣ Бориславомъ, немовъ утѣкаючи передъ чимсь, немовъ квапячись до якогось важного дѣла.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir! воркотавъ ѡнъ, нагадуючи кроваве, намѣтностью, идиотичнымъ бѣшеньствомъ выкривлене лице Готлиба, и мимоволѣ приспѣшувавъ ходу.

Сонный Бориславъ роскинувъ ся кругъ него, мовъ озеро болота, глины, брудныхъ хатъ, магазинѡвъ, фабрикъ, недолѣ и муки. Онъ знавъ добре, що вся тота рѡжнородна маса теперь лежитъ мертва, обнята

глубокимъ сномъ, — а прецѣнь холодный вѣтеръ, що вѣявъ ему просто въ лице, такъ сильно и такъ болѣзно разивъ его нервы, що передъ нимъ немовъ все довкола колисалось, гойдалось, розрушувалось. Той мертвий Бориславъ, котрого всевладнымъ паномъ, царемъ онъ бувъ передъ кѣлькома годинами, — теперъ, бачилось, повстававъ противъ него. Дома заступали ему дорогу, — ямы, мовъ отворені смочі пащи показували ся передъ его ногами, а зъ тыхъ ямъ, изъ страшеннои глубени, чути було роздираючій зойки, проклятя и крики смертельнои распачи та муки конаячихъ. А закимъ Германъ мѣгъ отямити ся — привиды щезали, лишаючи тѣлько въ серци его ледоватый холодъ тревоги, мовъ застромлені стрѣлы.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir! — проворкотавъ онъ и попередъ его очи зъ переражающею живостою перемигнувъ и цѣлый кѣстякъ Ивана Пѣвторака, — ба, ему здало ся, що Иванъ стоявъ ось туй передъ нимъ насередъ дороги и грозивъ ему своєю костяною рукою. Тутъ его думка, що середъ всеи тои тревоги шибала ся та мѣшала ся, мовъ птахъ въ самотрѣску, — опинила ся на одномъ предметѣ, чепила ся его, мовъ потопаючій слаби стоблины.

— Що стало ся зъ вѣрникомъ, що такъ раптовно поблѣдъ и послабъ, почувши оповѣданя старого Матѣя? Чи дѣйсно ся слабѣсть прийшла такъ, сама зъ себе? Чи може вѣрникъ почуває ся до чого злого? По що Матѣй пытавъ ся, коли Иванъ ѡдѣйшовъ ѡдъ работы? Чому не хотѣвъ говорити нѣчо бѣльше?... Сесей мысли насували ся теперъ Германови до головы, зъ далеко бѣльшою силою, нѣжъ при выплатѣ. Онъ силувавъ ся — заняти ся выключно тымъ дѣломъ, не

тыкаючимъ просто его самого, — щобъ хоть троха забути все то, що давило и палило его мозокъ. Онъ зъ горячкою якоюсь почавъ думати о смерти Ивана Пѳвторака, розбирати и розважати всѣ обставины. Иванъ мавъ думку, заробити тѳлько, щобъ мѳгъ въ Тустановичехъ купити собѣ хату и кусень поля, и для того не бравъ щотыждневои выплаты, але жѳючи вразъ зъ жѳнкою, обходивъ ся дуже скупю еи власнымъ зарѳбкомъ, а свѳй щадивъ. Наразъ Иванъ пропавъ десь, а коли его жѳнка прийшла до Германа допоминати ся грошей, що заробивъ еи чоловѳкъ, то Германъ увидѳвъ, що въ книжцѣ выдаткѳвъ стояло выразно записано его власною рукою: »взявъ дня того и того всѣ грошѣ.« Але Германъ дармо напружуе свою память, щобъ пригадати собѣ, чи онъ плативъ коли сѳ грошѣ Иванови на руку. Може бути, що Иванъ взявъ ихъ черезъ руки вѳрника, якъ се неразъ рѳпники робять. Але щожъ виходить зъ сего всего? Нѳчо, поки не возьмемъ на увагу блѣдости та слабости вѳрника при оповѣданю Матѳя. Такъ се значить тогды, що Германѳвъ вѳрникъ або самъ пхнувъ Ивана пьяного до ямы, або знавъ о тѳмъ и може подѣливъ ся грѳшми зъ забѳйцею?... То певна рѣчь, що при трупѣ не було нѳякого слѣду грошей. Ахъ, а Матѳй же казавъ, що на Покровы бачивъ, якъ якѳйсъ чоловѳкъ пивъ зъ Ивановъ. Хто бувъ той чоловѳкъ? Чому Матѳй не хотѳвъ сего сказати?... Въ тѳмъ щось мусить бути!..

Такими невеселыми думками занятый ишовъ Германъ далѣ, щоразъ далѣ, ажъ опинивъ ся геть на самѳмъ краю Борислава, де при купцѣ стояло кѳлька нужденныхъ, старыхъ, гнилою соломюю крытыхъ хатокъ, въ котрыхъ жили рѳпники. Въ одной зъ тыхъ хатокъ, що стояла коло самой дороги, ще свѣтило ся. Се

свѣтло середъ загальнои пѣтмы звернуло на себе Германову увагу. Онъ тихенько пѣдойшовъ къ хатинѣ и заглянувъ крѣзь тѣсне ѡконце до середины. Онъ не знавъ, хто жіе въ тѣй хатинѣ, и ему зовсѣмъ не ишло о то — дѣзнати ся сего. Щось перло его придивити ся, якъ жіють тоті рѣпники дома, поза роботою, щѣ говорятъ, чимъ занимають ся. Тай того не бувъ Германъ такъ дуже цѣкавий, бо кѣлькожь то разѣвъ заходивъ онъ въ такі хатки, кѣлько разѣвъ обзиравъ холоднымъ, згѣрднымъ поглядомъ всю мизероту, котрои повнѣ они були ѡдъ горы до споду! Але нынѣ дивнымъ якимсь способомъ все, на щѣ поглянувъ, выглядало для него не такъ, якъ звычайно, — все, чого дѣткнувъ ся, змѣнювало ся въ щѣ инше, мовъ зачароване. Всякѣ найщоденнѣйшѣ и найзвычайнѣйшѣ рѣчи показували ся ему нынѣ зъ новыхъ, невиданыхъ доси бѣковъ, — и ось щѣ потягло Германа пѣдъ ѡконце нужденной рѣпницкѣй хаты. Та ту ждало его ще одно, зовсѣмъ неспѣдѣване зрушене, котре мусѣло довершити морального перевороту въ его души, перевороту глубокого, страшного, болѣзного, котрый нынѣ въ нѣмъ звершавъ ся силою всѣхъ вражень житя, наслѣдкомъ всѣхъ добрыхъ и злыхъ силъ, котрѣ онъ въ собѣ виробивъ.

Въ хатѣ, до котрои заглянувъ Германъ крѣзь ѡкно, всѣ свѣдчило о страшнѣй нуждѣ и занедбаню. Тѣсна хатина зъ голыми, давно небѣленими, закопѣтѣлыми стѣнами подобала радше на грѣбъ, нѣжь на людске помешкане. Бѣольшу половину вѣльного мѣсяца въ нѣй забирала глиняна печь зъ припѣчкомъ, до котрого припиравъ дощаный тапчанъ, застеленый соломѣю и накрытый грубою веретою. Отъ и тѣлько всен постели! Нѣ стола, нѣ стѣльця не було. На жердцѣ

надъ тапчаномъ висѣло кѣлька лахѣвъ жѣночихъ, а надъ тапчаномъ, на трехъ шнурахъ, дощана, грубо збита колиска. Тѣлько всеи посуды побачивъ Германъ въ серединѣ! На тапчанѣ сидѣла молода ще, хотъ нуждою и невсыпушою важкою працею страшно пѣдточена жѣнка. На нѣй була брудна, зрѣбного полотна сорочка и ще бруднѣйша мальованка, а на головѣ старый чепецъ и поверхъ него надвержена дѣрава хустина непевной барвы, зѣ пѣдъ котрои спадало довге волосе. Она одною рукою зѣ легка погойдувала колиску, а другою часъ ѣдъ часу утирала слѣзы, що, видно, на силу перли ся ѣй до очей. Германъ знавъ добре тоту жѣнку, — то була вдова по Иванѣ Пѣвтораку. Передъ нею, обернений до ѣкна бокомъ, сидѣвъ на припѣчку старый Матѣй, зѣ неѣдступною файчиною въ зубахъ.

— Ей, Марисе, Марисе! говоривъ старый Матѣй мягкимъ, тремтячимъ голосомъ, — не такого я жита надѣявъ ся для тебе тай для Ивана! Та що! Не знати, чи Богъ не судивъ, чи лихѣ люде не дали!

Марися замѣсть ѣдповѣди заридала въ голосъ, захлипала, мовъ дитина.

— Цить же бо, — уговорювавъ Матѣй, — не часъ теперъ плакати, — нѣчо не поможе, лишь здорова шкода! Тогды було плакати та кричати, коли пропавъ зо свѣта, — тогды бы то було ся бодай на щось здало, — а теперъ!...

— Охъ, Господоньку мѣй, — зойкнула бѣдна жѣнка, — ажь я нещаслива знала, де ѣнъ ся пѣдѣвъ? Говоривъ ми, що пѣде до Дрогобича, а ѣдтамъ до Тустановичъ, щобы доразу сторгувати той нещасливый грунтъ, — потому ще десь мавъ пѣти. Що небѣжчикови не кажу: »отъ, може бы лѣпше було

туй де ближше купити яку пустку, — и до работы близько и всё« — а онъ до мене: »най мене, каже, Богъ боронитъ одъ тои работы, — не хочу еи на на очи видѣти! Волю зъ голоду гинути межи добрыми людьми, — косити, молотити, на жорнахъ молоти, — щобудь робити за кусникъ хлѣба, нѣжь маю ту день бути въ тѣй западни!« Тай якъ пѣйшовъ — и на нынѣшній день!

Матѣй порушивъ ся на своѣмъ мѣсци, почувши сю мову.

— А коли то було, не знаешь? спытавъ онъ. Коли Иванъ пѣйшовъ?

— Та онъ выбравъ ся якось вечеромъ на самой Покровы. Не знаю, — казали другї, що го ще видѣли у Кирицкого.

— А потому чи вернувъ назадъ зъ мѣста?

— Та щось говорили, що вернувъ, — и грошѣ, кажуть, взявъ одъ пана.

— А ты го видѣла потому?

— Нѣ, не видѣла.

— А знаешь допевно, що грошѣ одобравъ?

— Знаю допевно, бомъ ще сама ходила до пана пытати ся. Чекаю цѣлый тыждень — нема Ивана. Я иду до пана, щобы бодай грошѣ оддавъ. — »Що, каже, — то ты приходишь по грошѣ, а твоѣй чоловікѣ ино-що вчера ту бувъ и грошѣ одобравъ!« Ще ся рострѣскотавъ на мене! тай тѣлько всего!

Матѣй слухавъ тои бесѣды зъ напруженою увагою и бачилось, укладавъ щось въ головѣ. Довгу хвилю мовчали обоє.

— Пропало! сказавъ вкѣнці Матѣй, важно зѣтхаючи, — нема що и згадувати! Якъ му ся якїй лихїй чоловікѣ прислуживъ, то най му Богъ одпла-

титъ за все! Добрано́чь, небого! Не плачь, не жури ся, — чень то колись Богъ дастъ добро!

— Ой, уже! ђдказала жѣнка заходячи ся зъ плачу. Буде менѣ добро, але ажъ на тамтѣмъ свѣтѣ, не ту! Бувайте здоровї, — най вамъ Богъ стокротне ђдплатить, що прийшли мене бѣдну потѣшити.

Матѣй не кажучи и слова бѣльше, вийшовъ зъ хатины. Германъ сховавъ ся за уголо и видѣвъ ще кѣлька кроковъ, якъ старый рѣпникъ ишовъ, роскладаючи руками та воркотячи щось пѣдъ носомъ, немов нараджуючись зъ самымъ собою. Але швидко старый щезъ въ пѣтьмѣ, а Германъ весь дрожачи зъ холоду и ђдъ навалу новыхъ думокъ та догадокъ, ставъ зновъ пѣдъ ѡкно. Ёго тверде серце таяло на видѣ тои нещасливои жѣнки, ѡнъ выразно чувъ, що коли она говорила, слѣзы тисли ся до ёго очей — важкї, горющї, давно не виданї слѣзы! ђнъ чувъ и бачивъ ажъ теперъ, що зъ нынѣшнимъ днемъ кѣнчить ся для него старе житѣ, а завтра настане нове. ђнъ знавъ добре, що завтрѣшний день застане ёго вже зовсѣмъ не тымъ чоловѣкомъ, якимъ заставъ ёго вчера. Переворотъ вершивъ ся быстро въ ёго души, переворотъ глубокий и сильный. Що мало бути змѣстомъ нового житя якїй мавъ бути ёго напрямъ, того Германъ не знавъ, надъ тымъ не мѣгъ застановити ся. Тай що ёму до того? Коли старый будынокъ звалить ся, коли руины згорять и спопелѣють, то и новый будынокъ поставити не тяжко. Якїй будынокъ? По що? Зъ чого? — покаже часъ, покаже потреба, покаже совѣсть!

По выходѣ Матѣя, Иваниха замкнувши дверѣ, стояла довгу хвилю насередъ хаты, мовъ оствовѣла. Слѣзы не текли зъ пѣдпухлыхъ, почервонѣлыхъ очей, — зойку, заводу, плачу не чути було ђдъ неи. Она

стояла нерухома и гладѣла нѣмо на свою дитину, що спала въ колицѣ. Тѣлько лице еи показувало, якій бѣль лютивъ ся въ еи серци, якъ она терпѣла. Але хвиля роспуки минула, — рвучою рѣкою выбухло затаєне горе.

— Дитино моя, дитино моя! ридала она припадаючи до колицки. Нема твого тата, — не прийде вже нѣколи. А ты, бѣднятко, вже такъ красно кличешь: та-та-та! Не докликешь ся тата нѣколи, мѣй ангелику мильй, не докликешь! На когожь намъ теперъ надѣяти ся? Хто намъ допоможе въ слабости, въ недоли? Хто догляне, поратує? Господи, чому лишивъ мене на таку тяженьку недолю!...

Хлипанє перервало еи завѣдъ. Дитина въ колицѣ пробудилась ѡдъ еи голосу и пѣдняла головку въ гору, вытягла рученята до мамы.

— Та-та-та! пролететала дитина. Та-та-та!

Бѣдна вдова заридала ще дужше. Невинный, любый голосъ дитины рѣзавъ еи мовъ нѣжь у серце глубоко. Она цѣлувала ручки дитины, обливаючи ихъ горячими слезами.

Германъ стоявъ пѣдъ ѡкномъ, мовъ громомъ прибитый. Сесь образъ нужды, розбитыхъ надѣй, роспуки побѣчь дитинячої несвѣдомости, довершивъ того, що не довершили всѣ рѣжнородний а такій сильний враженя нынѣшного дня. Горячій слѣзы жбухнули зъ его очей. Его рука судорожно здавила въ кишени цѣлу купу срѣбнякѣвъ. Онъ розмахнувъ ся и зъ цѣлои силы кинувъ ними крѣзь шибу до середины хаты. Брязнуло розбите скло, — дзенькнуло срѣбло, розсыпаючись по хатинѣ. Той брязкъ и дзенькѣтъ прора-

зивъ Германа не менше, якъ саму Иваниху. Въ его усахъ онъ звучавъ, якъ зойкъ нарѣканя, роспуки та жалю. Якась дика, незнана сила поверла его и онъ пустивъ ся шо силы утѣкати горѣ улицею, ажъ земля пѣдъ нимъ задуднѣла.

— Господи, шо се таке? — срикнула перелякана Иваниха, почувши брязкъ выбитой шибы. Она озирнула ся и зачудованымъ окомъ дивила ся на срѣбло, шо котило ся въ рѣжнїй стороны по хатѣ. Шо се? Одки тотъ несподѣванный даръ? Хто змилосердивъ ся надъ ей нуждою и такимъ чуднымъ способомъ посилае ей помѣчь?... Она зъ диву довго не могла прийти до себе. Ажъ плачь дитины потверезивъ еѣ. Она выбѣгла на двѣрь, — але пѣдъ хатиною не було нѣкого, тѣлько швидкїй стукъ людскихъ кроковъ по улици показувавъ, куды утѣкавъ Германъ.

*

*

*

И шо дальше?

Ехъ, милїй читателѣ, дальше жите пѣшло своимъ звычайнымъ ладомъ, — Германъ въ доброго чоловѣка не перемѣнивъ ся. Его милосердный порывъ пѣдъ ѳкномъ бѣднои вдовиной хаты бувъ хвилевый; хвила мнѣнула, и онъ муѣвъ зновъ стати ся тымъ, чимъ зробило его цѣле жите — холоднымъ, безсердечнымъ спекулянтомъ, не зважаючимъ на стонъ нужды и слѣзы вдовиной.

И Мошко ставъ у Германа дальше за наставника, а хоть Иваниха и Матѣй удались до суду, щобъ

перепровадивъ слѣдство надъ вынайденымъ трупомъ, то хто докаже Мошкову вину, коли его власна совѣсть мовчить? Кого доля засудила на потолочене, той буде потолочений, — нѣякій судъ не выдвигне его, хйба онъ самъ выдвигнесь. Але се далека-далека исторія.

